PÉCSI TUDOMÁNYEGYETEM

Természettudományi Kar

Földrajzi és Földtudományi Intézet

Földtudományok Doktori Iskola

A NEMIARÁNY-ELTOLÓDÁS TÁRSADALMI ÉS TERÜLETI JELLEGZETESSÉGEI INDIÁBAN

PhD-értekezés

Zagyi Nándor

Témavezető:

Dr. habil. Wilhelm Zoltán PhD

egyetemi docens

Pécs, 2021

A doktori iskola címe:	PTE TTK Földtudományok Doktori Iskola 7624 Pécs, Ifjúság útja 6.
A doktori iskola vezetője:	Dr. Geresdi István az MTA doktora egyetemi tanár PTE TTK Földrajzi és Földtudományi Intézet Földtani és Meteorológiai Tanszék
A doktori témacsoport címe:	Népesség- és településföldrajz
A doktori témacsoport vezetője:	Dr. habil. Trócsányi András PhD egyetemi docens PTE TTK Földrajzi és Földtudományi Intézet Társadalomföldrajzi és Urbanisztikai Tanszék
Az értekezés tudományága:	Népességföldrajz
Témavezető:	Dr. habil. Wilhelm Zoltán PhD egyetemi docens PTE TTK Földrajzi és Földtudományi Intézet Politikai Földrajzi, Fejlődési és Regionális Tanulmányok Tanszéke

TARTALOMJEGYZÉK

Köszönetnyilvánítás 2

1. Előszó 3

1.1. Az értekezés szerkezeti-tartalmi felépítése 4

1.2. A disszertáció szakmai-tudományos alapjai 5

2. Célkitűzések, hipotézisek és vizsgálati módszerek 8

2.1. Célkitűzések 8

2.2. Hipotézisek 10

2.3. Vizsgálati módszerek 10

3. Bevezetés: a vizsgált kérdéskör jelentősége és aktualitása 12

3.1. A női népesség hiányának mértéke és okai 12

3.2. A nemek közti természetes arányok eltolódásának társadalmi hatásai 20

4. A népesség nemek szerinti megoszlását befolyásoló tényezők 29

4.1. A nemiarány-megoszlás mérőszámai 29

4.2. A népesség nemi összetételére hatást gyakorló biológiai tényezők 30

4.3. A népesség nemi összetételét befolyásoló társadalmi tényezők 32

4.4. A népesség nemi összetételének alakulása Indiában 35

5. A nemi szelekció hagyományos és jelenkori módszerei 39

5.1. A nemi alapú kiválogatás hagyományos társadalmi eszközei 39

5.2. A szelektív abortusz 43

6. A nemi szelekció elleni adminisztratív korlátok és ösztönzők 49

6.1. A nemi azonosítást és szelekciót tiltó jogszabályok 49

6.2. A nemi szelekció visszaszorítását célzó egyéb kezdeményezések 53

6.2.1. Közösségi tájékoztatás, figyelemfelkeltés 53

6.2.2. Anyagi kompenzáció 57

7. A nemi kiválogatásra való törekvés társadalmi motivációi 63

7.1. A patriarchális családmodell 63

7.1.1. A vérségi alapon szerveződő öröklési rendszer kialakulása 64

7.1.2. A patrilinearitás és patrilokalitás értelmezése 65

7.1.3. A matriarchátus (matrilinearitás) nyomai Indiában 66

7.1.4. A patriarchátus hindu jogtörténeti vonatkozásai 69
7.2. A patriarchális családmodellen alapuló férfipreferencia társadalmi-gazdasági okai 76
7.2.1. A fiú utódok, mint a nagycsalád fennmaradásának és gazdasági stabilitásának letéteményesei 76
7.2.2. A férfi utódok szerepe a szülők időskori ellátásában 82
7.2.3. A lányok, mint a családok létbizonytalanságának és anyagi instabilitásának tényezői 87
7.2.4. A hozományadás társadalmi és jogi vonatkozásai 93
7.3. A lányszületési intolerancia hátterében álló demográfiai kényszer 100
7.3.1. India népesedési viszonyai a demográfiai átmenet tükrében 102
7.4. A fiúpreferencia vallási-szociokulturális vonatkozásai 111
7.4.1. India vallásföldrajzi jellemzői 113
8. A nemi alapú magzati szelekciót befolyásoló tényezők és a nemiarány-eltolódás területi vonatkozásai 127
8.1. A kisgyermekkori nemi arányok területi mintázatának jellegzetességei 128
8.2. A társadalmi kényszerek és a nemi szelekció közti kapcsolat 130
8.2.1. A patriarchális családstruktúra és a nemiarány-torzulás közti összefüggés ... 130
8.2.2. A termékenység és a nemi arány közti kapcsolat 131
8.2.3. A vallási hovatartozás és a nemiarány-eltolódás közti viszony 134
8.3. A nemiarány-átmenet értelmezése és indiai vonatkozásai 138
9. Összefoglalás – tézisek 145
Ábrák és képek jegyzéke 150
Táblázatok jegyzéke 152
Irodalomjegyzék 154

KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁS

Köszönettel tartozom doktori témavezetőmnek és kollégámnak, Wilhelm Zoltánnak, akinek egy évtizednyi múltra visszatekintő bátorítása, szakmai, intézményi támogatása és személyes iránymutatása segített abban, hogy elmélyedhessek India zavarba ejtően szövevényes és ellentmondásos társadalmi viszonyainak tanulmányozásában, ami nélkül ez a dolgozat sem készülhetett volna el.

Köszönöm továbbá Pap Norbertnek azt az ösztönző erk

ölcsi segítséget, amely nagyban hozzájárult a disszertáció – reményeim szerint sikeres – befejezéséhez, valamint mindazon munkatársaimnak, korábbi oktatóimnak, akik megbecsülésükről biztosítva támogatták a munkámat.

„Daughters are not for slaughters"

(PATEL, V. 2011)

1. ELŐSZÓ

Napjaink társadalmi kihívásai között minden bizonnyal az egyik legsúlyosabbnak számító problémát a nők és férfiak szociális helyzetében mutatkozó, esetenként szakadékszerű különbségek jelentik, amelyek leginkább a foglalkoztatási, gazdasági, politikai, oktatásbeli és családon belüli pozícióik erejének mértékében, az anyagi forrásokhoz és az egyéni érvényesülést biztosító lehetőségekhez való hozzáférés esélyhátrányaiban ragadhatók meg, és különösen komoly, a fenntartható társadalom létét alapjaiban veszélyeztető anomáliák forrásául szolgálnak elsősorban – de nem kizárólag – a fejlődő világ országaiban.

Noha az a hihetetlen ütemű társadalmi-gazdasági fejlődés, amelynek – főképpen Ázsiában – jelenleg tanúi lehetünk, a nemek közti jövedelemelosztás aránytalanságainak mérséklődése, a nők munkaerőpiaci és közösségi státusának felértékelődése, nem kevésbé az őket negatív módon diszkrimináló intézményi környezet változása terén is érezteti a hatását, ami pedig értelemszerűen életkilátásaik javulását vetíti előre, nők jelentős tömegei érdemben még ma sem profitálnak a szociális és gazdasági reformok kínálta társadalmi előnyökből.

Sőt az utóbbi évtizedekben helyenként ezen anyagiakban testet öltő fejlődésnek a női nem újabb fajta hátrányos megkülönböztetését eredményező demográfiai árnyoldalai is megjelentek. Az 1990-es évek elejétől ugyanis néhány patriarchális berendezkedésű országban – a leginkább érzékelhető mértékben Kínában és Indiában – a gyermekkorú népesség körében éles ütemben csökken a lányok részaránya. Ez a jelenség, amely az intrauterin nemi azonosítás lehetőségeinek bővülése által generált, a nőnemű magzatokat érintő szelektív terhességmegszakítás gyakorlatának intenzív terjedése következtében jött létre, tehető felelőssé az e társadalmakra egyre növekvő teherként nehezedő női népességdeficitért. A férfipreferencia megnyilvánulásának e módja, a rossz ügy szolgálatába állított technikai innovációk nők ellen való felhasználása az érintett államokat – legalábbis középtávon, az elkövetkező fél évszázadra minden bizonnyal –

olyan visszafordíthatatlan társadalmi determinizmusokba kényszeríti, amelyek leküzdése felbecsülhetetlen anyagi áldozattal és erkölcsi megpróbáltatással jár majd együtt.

Szociográfiai és népességföldrajzi megközelítésen nyugvó disszertációmban a fentebb jelzett, okait és következményeit tekintve is rendkívül szerteágazó demográfiai folyamat hátterében álló, illetve azt befolyásoló tények és jelenségek indiai jellegzetességeinek feltárására, társadalmi hatásainak értékelésére, valamint a magzati szelekció eredményeként kialakuló nemiarány-eltolódás területi vonatkozásainak elemzésére vállalkozom. Az ország és a dél-ázsiai térség iránti szakmai érdeklődés mellett közrejátszott e választásban az is, hogy témánk szempontjából India nem egyszerűen csak az egészségtelen nemi összetételű népesség létszámát, de a nemek egymáshoz viszonyított részarányának torzulásáért felelős, illetve annak eredményeként jelentkező társadalmi tényezők komplexitását, sőt a nemi arányokban mutatkozó regionális különbségeket tekintve is a legérintettebb államok közé tartozik, és mint ilyen, nagyszerű lehetőséget kínál a nők és férfiak közti nemiarány-különbségeket alakító, befolyásoló törvényszerűségek tanulmányozására.

1.1. Az értekezés szerkezeti-tartalmi felépítése

A téma komplex feldolgozásának célkitűzését szem előtt tartva az adott kérdéskört érintő elméleti vonatkozásokat és vizsgálati eredményeket az alábbiakban megjelölt tartalmi elemek részletes kifejtése keretében mutatom be, úgy, hogy a releváns szakirodalmi előzmények ismertetésére, illetve ezek hivatkozásaira, elkerülve ezzel a dolgozat – reményeim szerint – egységes szerkezetének megbontását, az egyes fejezetekben külün-külön kerül sor.

- 2. fejezet: Célkitűzések, hipotézisalkotás, vizsgálati módszerek bemutatása.
- 3. fejezet: Bevezetés. A női népességdeficit nagysága, a halandósági többlet pre- és posztnatális összetevőinek mértéke és a maszkulinizáció társadalmi hatásai, különös tekintettel a férfitöbblet és az erőszakos bűncselekmények előfordulási gyakorisága közti összefüggések jellegére.

▪ 4. fejezet: A népesség nemi összetételét jelző mérőszámok, a nemiarány-megoszlást befolyásoló biológiai és társadalmi tényezők, valamint a feminitási arányok alakulásának indiai jellemzői.

▪ 5. fejezet: A nemi kiválogatás hagyományos és jelenkori társadalmi eszközei, a szelektív abortusz elterjedtsége, diagnosztikai feltételei.

▪ 6. fejezet: A magzati szelekció gyakorlata elleni fellépés keretében bevezetett jogi szankciók, társadalmi kezdeményezések és szociális ösztönzők.

▪ 7. fejezet: A patriarchális családmodell értelmezése, a fiú-, illetve férfipreferencia társadalmi motivációi, gazdasági, szociális, kulturális-vallási, jogi-kriminalisztikai és demográfiai összetevőinek az érintett indiai népesség nemiarány-eltolódására gyakorolt hatása.

▪ 8. fejezet: A nemi alapú szelekciót befolyásoló társadalmi tényezők és a gyermekkori nemi arányok közti összfüggések regionális jellegzetességei, a nemiarány-átmenet elméleti modellje és a létezésére utaló területi folyamatok.

▪ 9. fejezet: Összefoglalás és tézisek.

1.2. A disszertáció szakmai-tudományos alapjai

Az értekezés szakmai-tudományos hátterét a hozzávetőleg tízévnyi időszakot felölelő, a Pécsi Tudományegyetem Földrajzi és Földtudományi Intézetének geográfus egyetemi hallgatójaként elkezdett, majd a PTE TTK Földtudományok Doktori Iskolájában végzett posztgraduális tanulmányaim alatt elmélyített, később az Intézet Politikai Földrajzi, Fejlődési és Regionális Tanulmányok Tanszékének oktatójaként folytatott, Indiát érintő társadalomtudományi kutatásaim alapozták meg.

Ez a tevékenység a disszertáció tárgyát alkotó nemi esélyegyenlőtlenség kérdésköre, a hiányzó nők problémája mellett az indiai zsidó és keresztény jelenlétre, annak kialakulására, a vallások társadalomformáló szerepére, napjaink politikai történéseit, szociokulturális folyamatait meghatározó jellegzetességeire, az indiai urbanizáció sajátosságaira, valamint a területi különbségek társadalmi aspaktusaira fókuszál.

E kutatómunka fentebb jelzett tárgykörökben született – többnyire doktori témavezetőmmel, Wilhelm Zoltánnal közösen jegyzett – eredményeit magyar és angol nyelvű, hazai és külföldi absztrakt-, konferencia- és tanulmánykötetekben, illetve – folyóiratcikkekben ismertettem (WILHELM Z. – ZAGYI N. 2019, ZAGYI N. 2018, WILHELM Z. – ZAGYI N. 2018, ZAGYI, N. – ÁCS, M. 2017, NEMES V. – ZAGYI N. 2016, WILHELM Z. ET AL. 2014a, WILHELM, Z. ET AL. 2014b, KISS, K. – ZAGYI, N. 2014, ZAGYI N. 2013a, ZAGYI, N. 2013b, ZAGYI, N. 2013c, WILHELM, Z. – ZAGYI, N. 2013, WILHELM Z. ET AL. 2013, WILHELM Z. – ZAGYI N. 2012, WILHELM, Z. ET AL. 2011, ZAGYI N. 2011, ZAGYI N. 2009).

A nemiarány-torzulás, a női népességvesztés, a férfiközpontú indiai társadalomban a nőkkel szemben érvényesülő hátrányos megkülönböztetés problémakörére irányuló szociálgeográfiai, népességföldrajzi és regionális vizsgálatainkról beszámoltunk a Magyar Földrajzi Konferenciákon (NEMES V. – ZAGYI N. 2016, WILHELM Z. – ZAGYI N. 2012), valamint az Indiai Földrajzi Társaság (Institute of Indian Geographers, Pune) és a Burdwan Egyetem Földrajz Tanszéke (Department of Geography, University of Burdwan) által a nyugat-bengáli Barddhamanban megrendezett 35. Indiai Geográfus Találkozón és Nemzetközi Konferencián (35^{th} Indian Geographers' Meet and International Conference) is (WILHELM, Z. – ZAGYI, N. 2013).

Még doktoranduszként, konzulensemmel együtt lehetőségem volt részt venni egy egyhónapos indiai tanulmányúton, amelynek során többek között megismerkedhettem a dél-indiai zsidó, keresztény és muszlim kulturális örökség korai emlékeivel és közvetlen tapasztalatokat szerezhettem a dravida Dél vallási multikulturalizmusának világáról is. E mellett ellátogattam Chandigarhba, a Pandzsábi Egyetem (Punjab University) Földrajz Tanszékére is, ahol találkozhattam és szakmai eszmecserét folytathattam Gopal Krishan emeritus professzorral, a tanszék egykori vezetőjével, az indiai földrajztudomány kiemelkedő kutatóinak egyikével, nem mellesleg egyetemünk díszdoktorával. Ezen út keretében nyílt alkalmam előadást tartani a Haryana állambeli Panchkulában az ISPER (Institute for Spatial Planning and Environment Research, Panchkula) által szervezett népesség- és környezetföldrajzi konferencián. Bemutatóm anyaga később megjelent az R. C. Chandna geográfus professzor munkássága előtt tisztelgő indiai tanulmánykötetben (ZAGYI N. 2013B).

2017 júniusában Erasmus+ oktatói mobilitási program keretében egy hetet töltöttem Izraelben, a Beér Seva-i Ben Gurion Egyetem Földrajzi és Környezetfejlesztési Tanszékén.

Itt személyes ismeretséget köthettem Oren Jiftachel professzorral, az etnopolitikai földrajz nemzetközi elismertségnek örvendő kutatójával, és a disszertációm témájához kapcsolódó előadásokat tartottam.

Az e tárgykört érintő ismereteket beépítettem a PTE TTK Földrajzi és Földtudományi Intézete földrajz BSc és földrajztanár, valamint a Bölcsészettudományi Kar nemzetközi tanulmányok szakos hallgatóinak tartott elméleti és gyakorlati óráim, az 'A globális világ perifériáinak regionális elemzése', a 'Kontinensek regionális társadalomföldrajza', a 'Regionális tanulmányok', illetve az 'Ázsia a globális világban' című kurzusok tananyagába is.

2. CÉLKITŰZÉSEK, HIPOTÉZISEK ÉS VIZSGÁLATI MÓDSZEREK

2.1. Célkitűzések

Disszertációm alapvető célkitűzése egyrészt az angol nyelvű szakirodalomban általánosan és összefoglalóan 'missing women' névvel jelölt, azaz a női – túlnyomórészt a gyermekek és fiatal felnőttek korosztályát érintő – népességveszteségre utaló jelenség indiai társadalmi hátterének komplex szociográfiai és népességföldrajzi vizsgálata, másrészt a rendellenes nemi arányok területi vonatkozásainak bemutatása volt.

Ennek megvalósítására elképzelésem szerint az alábbi részfeladatok elvégzése, illetve az azok nyomán születő eredmények szintetizálása útján nyílik lehetőség.

▪ A női népességdeficit napjainkban aktuálisan létező és a jövőben várható mértéke kiváltó okok (pre- és posztnatális többlethalandóság), valamint regionális különbségek szerinti globális megoszlásának felmérése és ennek keretében India érintettségének megállapítása, ezzel is jelezve a probléma érdemi, noha széles körben továbbra sem tudatosult jelentőségét.

▪ A hiányzó női népesség által generált, egyes esetekben súlyos konfliktusok forrásául szolgáló társadalmi kihívások (családalapítás nehézségei, a gyermekházasság tartós fennmaradása stb.) bemutatása, különös tekintettel az erőszakcselekmények előfordulási gyakoriságának növekedésére. Ez utóbbi tekintetében szükségesnek látszik általánosságban és külön a nők ellen elkövetett erőszakos bűncselekmények és a maszkulinizáció mértéke közti feltételezett kapcsolat kvantitatív módszerrel történő megerősítése.

▪ A torzult nemi arányok értelmezési tartományának rögzítéséhez elengedhetetlen a férfiak és nők népességbeli részarányát általában befolyásoló biológiai és társadalmi-demográfiai determinizmusok megállapítása, a nemi összetétel alakulása indiai jellemzőinek bemutatása, illetve ez utóbbi összefüggésben a feminitási arány intenzív ütemű romlása valós és alapvető okának (magzati szelekció) feltárása.

▪ Ennek megismerése nyit utat a lányokat érintő nemi kiválogatás hagyományos, részben ma is létező, de a nemiarány-eltolódást érdemben biztosan nem (fiúszületést

vizionáló hiedelmek, csecsemőgyilkosság, lánygyermekek magukra hagyása), illetve azt többé-kevésbé már érzékelhető mértékben befolyásolni képes, számottevő posztnatális lányhalandósági többletben jelentkező társadalmi eszközeinek (elhanyagolás, kevésbé gondos nevelés, ellátás), valamint a női népességdeficit kialakulásáért döntő részben felelős intrauterin nemi szelekció diagnosztikai lehetőségeinek és kriminalisztikai hátterének vizsgálata, végül pedig az annak következtében meg nem született lányok népességbeli részarányának megállapítására irányuló számítások előtt.

▪ Ezen ismeretanyagra épül a nemi kiválogatás tilalma jogszabályi hátterének, a szelektív abortusz gyakorlatának visszaszorítása érdekében indított figyelemfelkeltő civil kezdeményezéseknek és az ugyanezen célból bevezetett, a lányokat nevelő családokat, illetve gyermekeiket anyagi támogatásban (kompenzációban) részesítő szövetségi és tagállami szociális programok szerepének és jelentőségének bemutatása.

▪ Az egész problémakör vizsgálatának lényegi elemét a lányokkal, nőkkel szemben érvényesülő, legradikálisabb módon a magzati szelekcióban testet öltő hátrányos megkülönböztetés alapvető okainak, illetve azok társadalmi körülményeinek feltárása alkotja. Minthogy a szakirodalmi előzmények alapján ezek meghatározó módon a férfipreferenciát feltételező patriarchális családstruktúrára, illetve annak a lányszületés ellen ható financiális-gazdasági kényszereire vezethetők vissza, az értekezés következő részében ezek (patrilokalitás, patrilinearitás, öröklési rend, a nők családon belüli gazdasági és egzisztenciális függése, munkaerőpiaci helyzete, társadalombiztosítási rendszer, a hozomány, az esküvő költségei stb.) indiai társadalmi vonatkozásainak részletes ismertetésére kerül sor.

▪ Ezt egészítjük ki a lányszületési intolerancia hátterében álló, a természetes népszaporodás csökkenése által indukált demográfiai kényszer rendellenes mértékű fiúszületési többletet eredményező hatásmechanizmusának bemutatásával, valamint a fiúpreferencia direkt és indirekt vallási-szociokulturális összetevőinek vizsgálatával, illetve ez utóbbihoz kapcsolódva rövid, de átfogó képet adunk India népmozgalmi mutatóinak a demográfiai átmenetbe illeszkedő változásáról és az ország vallásföldrajzi jellemzőiről.

▪ Mindezek ismeretében teszünk kísérletet a nemi alapú magzati szelekciót befolyásoló, fentebb jelzett társadalmi tényezők indikátorainak értékei és a nemiarány-eltolódás mértéke közti matematikai összefüggések igazolására India példáján.

▪ Végül ez utóbbi két tényezőcsoport területi jellemzőinek, illetve az ezek értékeiben mutatkozó regionális különbségek grafikus mintázatának jellegzetességeit és szabályszerűségeit mutatjuk be, külön figyelmet szentelve az ún. nemiarány-átmenet folyamata általunk felvetett – egyik lehetséges – értelmezésének és a létezésére utaló jeleknek.

2.2. Hipotézisek

Értekezésünk fentebb jelzett logikai sort követő vizsgálatainak várható eredményeire támaszkodva az alábbi előfeltevéseket fogalmazzuk meg.

▪ Mind a kifejezetten nők ellen elkövetett, mind a nem dzsenderspecifikus erőszakos bűncselekmények előfordulási gyakorisága és a férfitöbblet mértéke között matematikai módszerrel igazolható összefüggést tudunk kimutatni.

▪ Kvantitatív és területi alapon is igazolható lesz a patriarchális társadalmi berendezkedés elterjedtsége és a feminitásiarány-romlás közti kapcsolat.

▪ Bizonyságot nyer a férfipreferencia kényszere által érintett népességre, illetve országrészre értelmezve az, hogy a termékenységcsökkenés fokozza a lányszületési intolerancia mértékét.

▪ Alátámasztható lesz az a feltételezés, hogy a felekezeti hovatartozás direkt vagy indirekt formában hatást gyakorol bizonyos vallási közösségek nemiarány-megoszlására.

▪ Felismerhető lesz a nemiarány-átmenet folyamata, azaz a nemi összetétel fokozatos torzulása, majd a normális értéktartomány felé történő elmozdulása.

2.3. Vizsgálati módszerek

A dolgozat vizsgálati eredményei részben szekunder, a vonatkozó és hivatkozott szakirodalmi előzményekben fellelhető, tényközléseken alapuló források szintetizálásán,

részben pedig a témánk szempontjából releváns és széles szakmai körben elismert, megbízható statisztikai gyűjtemények adatainak önálló feldolgozásán alapulnak.

Utóbbiak közül kiemelt helyen kell szólnunk az először 1872-ben, legutóbb pedig 2011-ben, immár 15. alkalommal megtartott, gigantikus társadalmi eseménynek számító összindiai népszámlálás eredményeit összegző forrásbázisokról, amelyek körzeti szintű bontásban elérhető adatai lehetővé teszik a társadalom vagyoni és demográfiai helyzetének minden részletre kiterjedő, átfogó vizsgálatát, ezért a népességföldrajzi elemzések első számú statisztikai forrásául szolgálnak.

További fontos adatforrások még, amelyek a jelen munka elkészítéséhez ugyancsak nagy segítséget jelentettek, a népszámlálásokhoz hasonlóan tíz évente megjelenő, a népesség két cenzus közötti időszak alatt tapasztalható demográfiai és népmozgalmi folyamatainak, egészségügyi állapotának, illetve szociális helyzetének megismerése céljából elvégzett, reprezentatív mintákra épülő, statisztikai adatfelvételeken nyugvó, a National Family Health Survey (NFHS) vagy a Sample Registration System (SRS) keretében hozzáférhető becslések (NFHS ONLINE 2007, 2017, SRS ONLINE 2013).

Végül, de nem utolsósorban említjük az értekezés vizsgálati eredményeinek megszületésében kulcsszerepet játszó, a Nemzeti Bűnügyi Nyilvántartási Iroda (National Crime Records Bureau) által évente kiadott, Crime in India címet viselő kriminálstatisztikai adatbázisokat (NCRB ONLINE 2014, 2015, 2016).

A fentebb jelzett források adatasorai közötti matematikai kapcsolatok igazolása céljából több esetben összefüggésvizsgálatot végeztünk, amelyhez a Microsoft Office Excel 2007-es verziója korrelációs (KORREL) függvényalkalmazását használtuk, illetve annak eredményeként az általa számított korrelációs együtthatót fogadtuk el.

Adataink, illetve mondanivalónk szövegközi kiemelésére – külön jegyzékekben összesített – táblázatokat, képeket, valamint a Microsoft Office Word 2007-es változata segítségével készített diagramokat és a Windows 10 operációs rendszer applikációi között elérhető Paint 3D grafikai programmal szerkesztett térképábrákat használtunk.

Térképeink egy része (*21.* és *24. térkép*) saját adatfelvitelre támaszkodó, az ArcGIS 9.2 verziójának felhasználásával végzett önálló – konzulensemmel közösen végzett – szerkesztőmunka eredménye.

3. BEVEZETÉS: A VIZSGÁLT KÉRDÉSKÖR JELENTŐSÉGE ÉS AKTUALITÁSA

3.1. A női népesség hiányának mértéke és okai

A férfitöbblet kialakulásának, mint napjaink egyre nagyobb kihívást jelentő népesedési trendjének valós és növekvő hatású társadalmi problémaként való felvetése, tudatosítása, területi törvényszerűségeinek feltárása iránt a hazai földrajzi, és általában a társadalomtudományi kutatásokban csupán az utóbbi években élénkült meg az érdeklődés (ZAGYI N. 2018, NEMES V. 2018, NEMES V. 2016, NEMES V. – ZAGYI N. 2016, WILHELM Z. 2015, WILHELM Z. ET AL. 2014a, WILHELM, Z. – ZAGYI, N. 2013, WILHELM, Z. – ZAGYI, N. 2012), noha e demográfiai jelenségre az annak hátterében álló vélelmezett okok és a női népességdeficit mértékének megjelölésével együtt Amartya Sen már több mint negyed századdal ezelőtt ráirányította a figyelmet (SEN, A. 1989, 1990).

A főként ázsiai országokban megfigyelt férfi népességtöbblet alapvető okaként a nők hátrányos társadalmi megkülönböztetés – egzisztenciális háttérbe szorítottság, gyenge közösségi (családon belüli) alkupozíció – következtében jelentkező csökkenő életkilátásait nevezte meg, a hiányzó női népesség számát pedig az 1990-es bázisévre vonatkoztatva több mint százmillió főre becsülte. Minthogy egyszerűen a fejlett nyugati világban tapasztalható átlagos nemi arányhoz viszonyított eltérésből számított létszámkülönbséget határozta meg, ezért még a nemi megoszlást alapvetően befolyásoló korszerkezeti sajátosságokat sem vette figyelembe, szükségszerűen pontatlan, de amint azt a későbbi kalkulációk eredményei is jelezték, nagyságrendileg helyes következtetésre jutott.

A módszertani kritika (COALE, A. J. 1991) hatására elvégzett újabb számításaiban Észak-Amerika és Nyugat-Európa helyett – az idősebb korstruktúrából adódó hibák kiküszöbölése érdekében – Szubszaharai-Afrika népességének nemi arányát választotta viszonyítási alapul, és bár a korábbihoz képest kisebb, de továbbra is százmillió főnél nagyobb női népességhiányt kapott eredményül (SEN, A. 1992).

A témafelvetés nyomán újabb és újabb – a létszámhiány eredetileg meghatározott mértékét számottevően nem módosító, 92–102 millió fős népességdeficitet kimutató – számítási kísérletek születtek (KLASEN, S. 1994, KLASEN, S. – WINK, C. 2002, 2003, KULKARNI, P.

M. 2007), amelyek metodikájukat finomítva, további befolyásoló tényezőket (születéskori természetes nemi arányok, halandóságbeli különbségek stb.) is tekintetbe véve, egyúttal irányt szabtak a női népesség hiánymértékének meghatározására szolgáló új számítási módszertannak is.

Ennek szintézisét nyújtja John Bongaarts és Christophe Z. Guilmoto közelmúltban megjelent munkája (BONGAARTS, J. – GUILMOTO, CH. Z. 2015), amelyben a szerzők az 1970 óta bekövetkezett, valamint a 2050-ig várható teljes női népességvesztés nagyságára vonatkozó idősoros adatok közlésén túl nevesítették a létszámhiányért felelős két alapvető tényezőt, a prenatális nemi szelekciót és a megszületetteket sújtó negatív diszkriminációt, illetve külön-külön számszerűsítették az ezek eredményeként jelentkező női halandósági többletet.

E szerint a 2010-es teljes női népességből hiányzók száma 125,6 millióra tehető, amelyből Kína és India 62,3, illetve 43,3 millió fős, összesítve 84%-os részesedése meghatározó, sőt még demográfiai súlyukhoz képest is szélsőségesen magas. A népességhiány arányait tekintve az előbbi esetében 9,5, az utóbbiéban 7,4%-os, miközben ugyanez az érték földi átlagban 3,7% az 1970. évi 3,3%-kal szemben, ami világosan jelzi, hogy a nemi diszkrimináció női népességnövekedésre gyakorolt represszív hatása az utóbbi négy évtizedben erősödött.

A probléma jelentőségét tovább fokozza az a tény, hogy a nők életben maradási esélyeit csökkentő hagyományos társadalmi eszközök (a lánygyermekek kevésbé gondos ellátása, illetve felügyelete, a magukra maradt – elvált, megözvegyült – nők anyagi ellehetetlenítése stb.) mellett az 1980-as évektől kezdve a magzati élet korai szakaszában lehetővé vált nemi meghatározás eredményeként megjelent a halálozási többletért egyre nagyobb részben felelős szelektív terhességmegszakítás gyakorlata, mint a nőkkel szembeni diszkrimináció új formája.

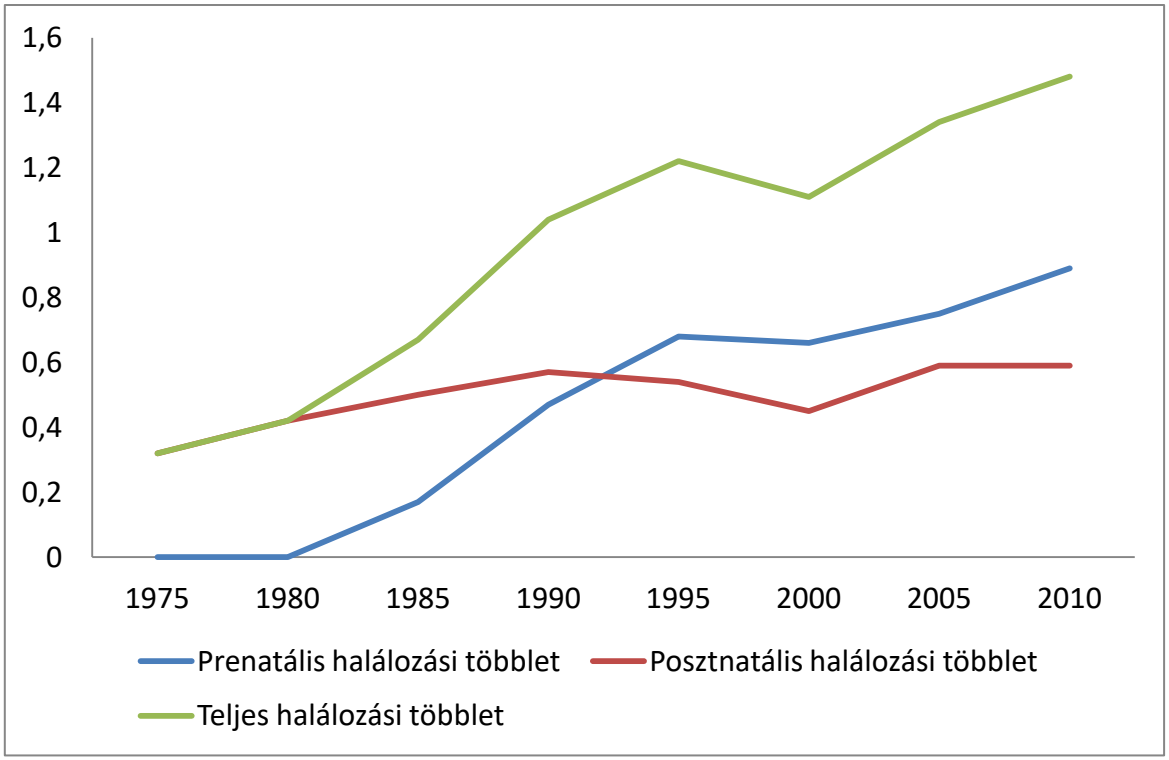
Míg a fent jelzett időszak alatt a posztnatális női halandóság évenkénti többletértéke viszonylag szűk határok között változva a kezdeti 1,79 millióról az 1980-as évek végére 1,97 millióra emelkedett, majd vélhetően éppen az abortusz terjedése következtében 2010-re 1,66 millóra csökkent, addig a nemi preferencia érvényesítése miatt elmaradt születések száma a diagnosztikai és anyagi lehetőségek bővülése következtében évről évre folyamatosan emelkedve nulláról 1,71 millióra nőtt. A nemi alapú megkülönböztetés

két összetevője által előidézett összes halálozási többlet tehát 2010-ben megközelítette a 3,4 milliót.

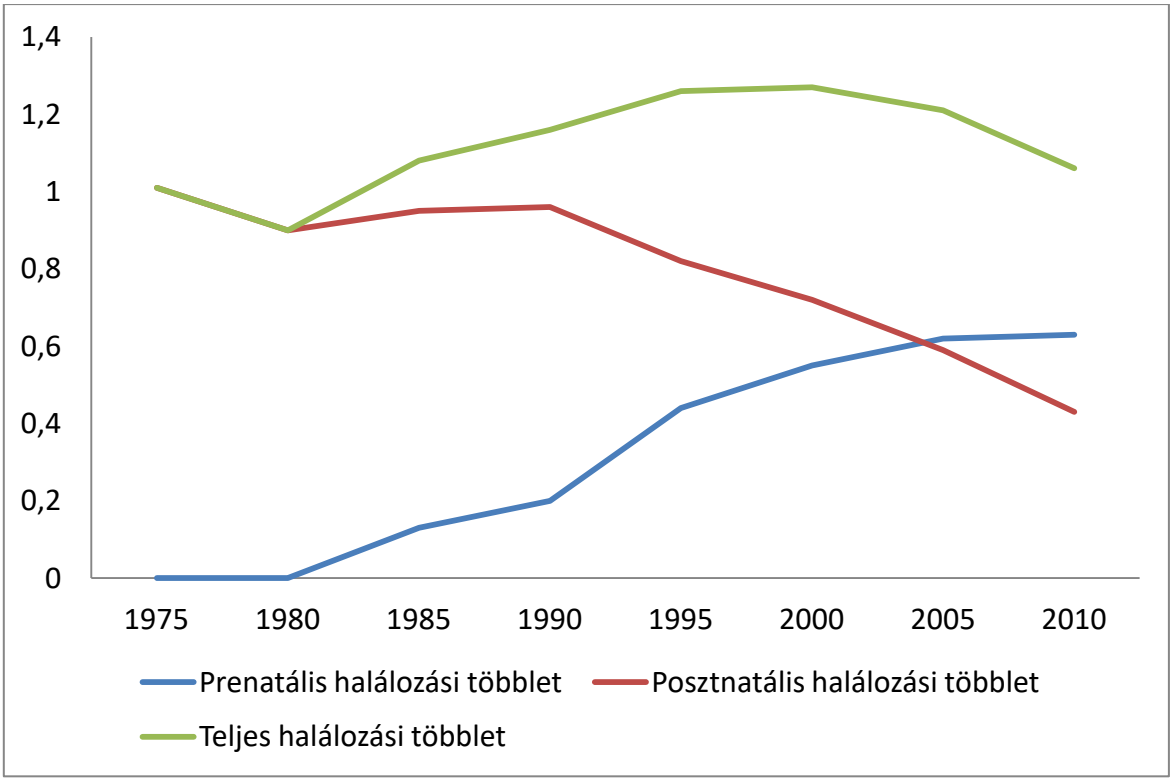
A női létszámhiány kialakulásában legnagyobb mértékben részes két ország e folyamatban eltérő pályát követett. A jóval alacsonyabb szintről induló, de sokkal inkább dinamikus szerepet játszó Kínában az elmúlt negyven év alatt az 1970. évi 6,9%-ról 9,5%-ra, illetve 27,2 millióról 62,3 millióra nőtt a népességdeficit úgy, hogy a csupán mérsékelten emelkedő, majd stagnáló posztnatális többlethalandóságot a napjainkig intenzív ütemben növekvő prenatális halálozási többlet értéke már az 1990-es évek első felétől kezdve meghaladja (*1. ábra*).

Indiában ezzel részben ellentétes tendencia érvényesült, amennyiben a kezdeti mintegy háromszoros mértékű posztnatális halandósági többlet az 1990-es évek elejétől meredeken csökken, a lányszületések elmaradásának mértéke pedig, amely az 1980-as évektől itt ugyancsak határozott, de valamelyest mérsékeltebb növekedést mutatott, napjainkra stabilizálódni látszik, és csak 2005-öt követően múlja felül a megszületettek halálozási többletét (*2. ábra*).

Mindezek eredményeként az abszolút értékben 21,8 millióról 43,3 millióra nőtt teljes női népességhiány relatív értelemben 8,2%-ról 7,4%-ra csökkent. A posztnatális többlethalandóság korspecifikus vizsgálata kimutatta, hogy az Kínában főként a 30 évesnél idősebb kohorszokban, míg Indiában az 5 évesnél fiatalabb gyermekek körében domináns. Az indiai nők 2005–2010 közötti időszakra értelmezett születéskori életkilátásait figyelembe véve, az 5 év alatti gyermekek körében várható 119 fiú/100 lány arányú természetes halandósági értékkel szemben 88 fiú/100 lány értékű, abnormális mértékű lányhalandóság mutatkozott (UNFPA ONLINE 2012).

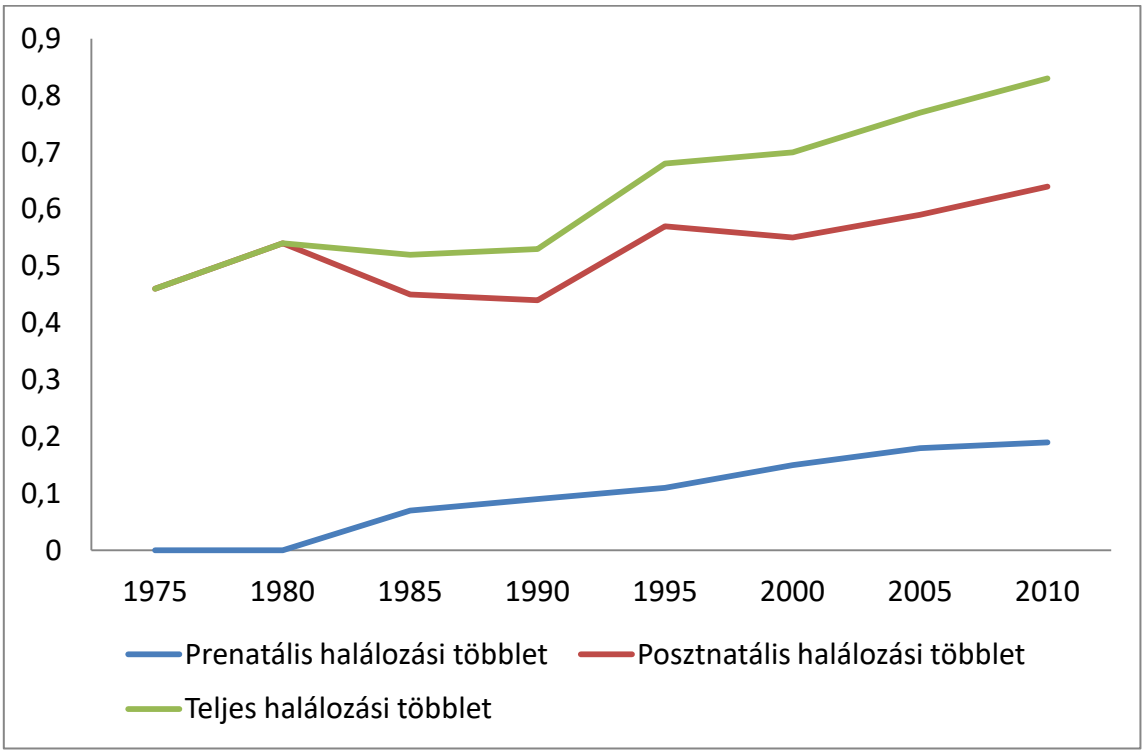


1. ábra: Kína női népességének ötévenkénti periódusátlagban kifejezett halálozási többlete 1970–2010 között (millió fő). BONGAARTS, J. – GUILMOTO, CH. Z. 2015 alapján szerk. ZAGYI N.



2. ábra: India női népességének ötévenkénti periódusátlagban kifejezett halálozási többlete 1970–2010 között (millió fő). BONGAARTS, J. – GUILMOTO, CH. Z. 2015 alapján szerk. ZAGYI N.

A Föld összes többi országa Kínához és Indiához viszonyítva mérsékeltebb ütemű növekedés eredményeként az 1970. évi 12,1 millióval szemben 2010-ben 20 millióval, azaz mindössze 16%-kal részesedett a női létszámhiányból, amelynek azonban alig kevesebb mint fele mindössze három ország, Pakisztán, Banglades és Nigéria között oszlott meg. Esetükben az is egyértelmű, hogy a nemi alapú prenatális szelekciónak a női népességhiány kialakulásában, illetve növekedésében játszott szerepe alacsonyabb társadalmi-gazdasági fejlettségük következtében mindvégig csekélyebb volt, és mértéke meg sem közelítette a hagyományos diszkriminációs eszközök által indukált halandósági többletet (*3. ábra*). Az intrauterin nemi szelekció napjainkig Kína és India mellett leginkább a globális népességdeficitből egyébként csupán kis mértékben részesedő kaukázusi országokban és Vietnamban terjedt el (GUILMOTO, CH. Z. 2009).



3. ábra: A Föld többi országa (Kína és India kivételével) női népességének ötévenkénti periódusátlagban kifejezett halálozási többlete 1970–2010 között (millió fő).

BONGAARTS, J. – GUILMOTO, CH. Z. 2015 alapján szerk. ZAGYI N.

A középtávú – 2050-ig valószínűsíthető – előrejelzés szerint a női népességhiány az elkövetkező 15–20 évben, ha egyre kisebb arányban is, de tovább növekszik, majd a 2035 körül várható 150 millióról lassú visszaesést követően a század közepére nagyjából 142

millióra mérséklődik. A lányszületések elmaradásának mértéke, ami feltételrendszerének rendkívüli összetettsége folytán egyébként nagyon nehezen prognosztizálható, a 2010. évi maximumot követően vélhetően gyors ütemben csökken, illetve a női halálozási többlet két összetevője között erőteljes divergencia alakul ki, aminek eredményeként a 2050-re kalkulált 3,1 milliós éves többlethalálozás 80%-a a posztnatális életszakaszra esik majd.

Tendenciájában és arányaiban ehhez hasonló folyamat várható Kínában, amely a női népességdeficit mértékének alakításában a következő években is meghatározó szerepet játszik majd, hiszen részesedése 2050-ig sem csökken a napjainkra jellemző 50% alá, miközben saját népességszámához viszonyított relatív hiánya a 2010. évi 9,5%-ról négy évtized alatt 11%-ra növekszik. India ezzel szemben a mérséklődés, a kiegyenlítődés irányába vezető utat követi az előttünk álló időszakban is. A 21. század közepére a globális női népességhiányhoz való hozzájárulása a jelenlegi 35-ről 28%-ra csökken, ami a belföldi deficit mértékének 7,4-ről 5%-ra történő visszaesésével jár együtt. A folyamat jövőbeli alakulásában alapvető változást egyes jelentős demográfiai potenciállal rendelkező – fentebb részben már nevesített – dél- és délkelet-ázsiai, illetve szaharai, szudáni és felső-guineai államok előretörése hozhat, amelyek 2050-re együttesen a teljes női népességveszteség 20%-át adják majd úgy, hogy a többlethalandóságból való részesedésük mértéke Kínáét is meghaladva 25-ről 43%-ra emelkedik.

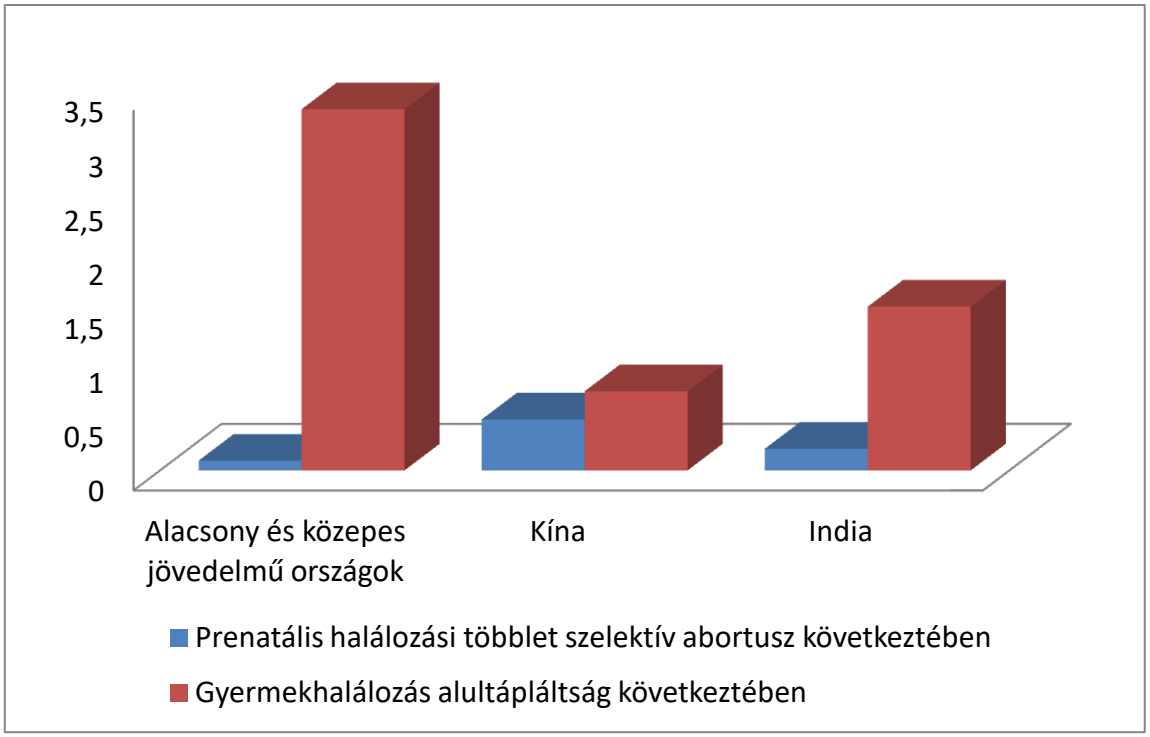
A fenti számok már önmagukban is sejtetik, hogy a nők hátrányos társadalmi megkülönböztetése, illetve az annak következtében jelentkező halálozási többlet mértékét tekintve egybevethető a napjainkra globális problémává vált túlnépesedés – a gazdasági fejlődés aránynövekedését meghaladó ütemű népszaporodás – hatásai, az élelmezési nehézségek, biztonsági kockázatok, környezeti károk stb. által előidézett halandósági többlettel.

Tanulságos, és a probléma súlyát világosan kifejező összehasonlításra kínálkozik lehetőség például a fiúpreferencia érvényesülése miatt meg nem született lánymagzatok és az alultápláltság eredményeként meghalt – mindkét nemű – kisgyermekek száma között. Ez utóbbi becslésére az ENSZ illetékes szakosított szervezetei által referenciának tekintett (UNICEF ONLINE 2016a, WHO ONLINE 2016), Robert E. Black és munkatársai komparatív kockázatértékelésén alapuló adatot használjuk, amely szerint a korlátozott magzati növekedés, a szuboptimális szoptatási idő, a posztnatális testi fejlődésben való

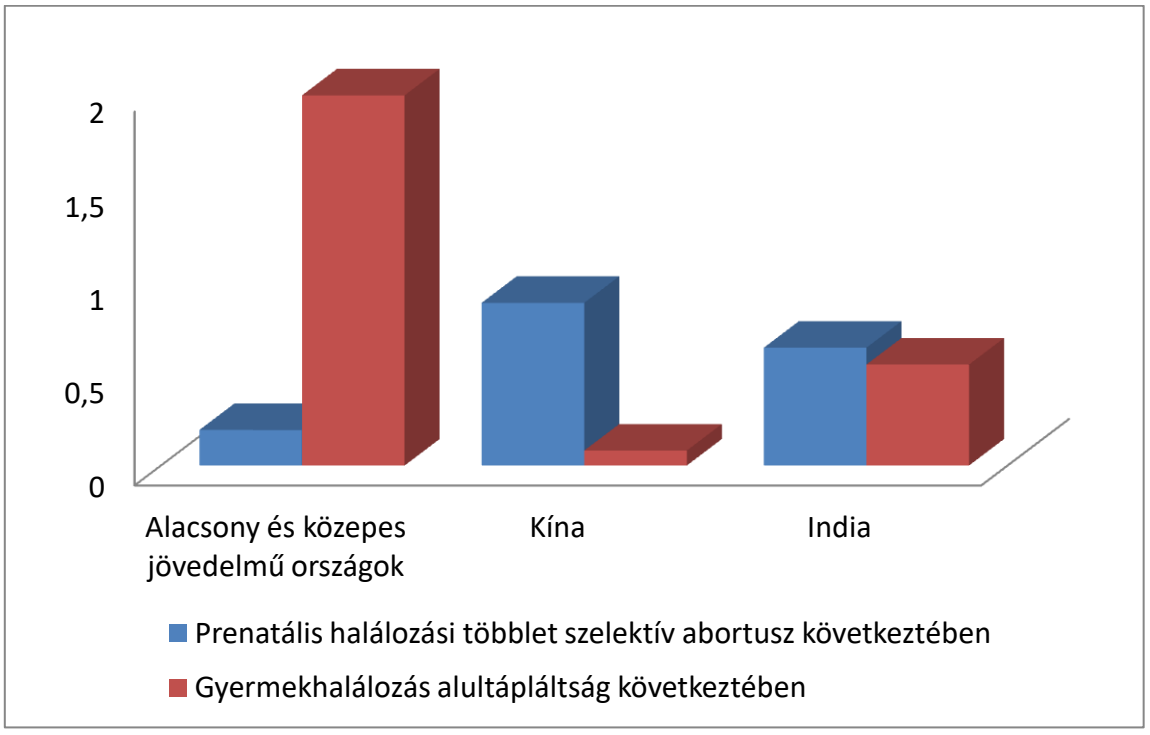
elmaradás, valamint az elégtelen vitamin- és nyomelembevitel együttesen az alacsony és közepes jövedelmű országok öt év alatti népessége körében bekövetkezett halálesetek 45%-áért felelős (BLACK, R. E. ET AL. 2013). A gyermekhalálozás mértéke tekintetében az Egyesült Nemzetek Szervezete megbízásából készült legújabb tudományos felmérés (YOU, D. ET AL. 2015) vizsgálati eredményeire, illetve az ennek nyomán készült riport (UN IGME ONLINE 2015) adataira hagyatkozunk.

Ezek alapján a fent jelzett korcsoportra eső halálozások száma Kínát és Indiát figyelmen kívül hagyva és a magas jövedelmű országok elhanyagolható értékeivel nem számolva az 1990. évi 7,4 millióról 2015-re 4,4 millióra csökkent. Míg Kína esetében a gyermekhalandóság mérséklődési üteme ennél sokkal erőteljesebb volt, hiszen ugyanezen időszak alatt a halálesetek száma 1,63 millióról 0,18 millóra, vagyis közel egytizedére esett vissza, addig Indiában 3,36 millióról csupán 1,2 millióra, nagyjából egyharmadára csökkent. Az alultápláltságból következő halálozás, elfogadva annak 45%-os részarányát, az alábbiak szerint alakult: az alacsony és közepes jövedelmű országokban Kína és India kivételével 1990-ben 3,33, 2015-ben 1,98 millió, Kínában 0,73 és 0,08, Indiában pedig 1,51, illetve 0,54 millió. A nemi szelekción alapuló abortuszok száma – Kínát és Indiát nem számítva, valamint hangsúlyozva, hogy a magas társadalmi-gazdasági fejlettségű országokban ez csak egészen kivételes, egyedi esetekben fordul elő –, 1990-ben 0,09 millió volt, amely 2015-re valamivel több mint duplájára, 0,19 millióra emelkedett. Kínában ugyanekkor közel kétszeresére, 0,47-ről 0,87 millióra, Indiában viszont az 1990. évi 0,2 millió bő háromszorosára, 0,63 millióra nőtt (BONGAARTS, J. – GUILMOTO, CH. Z. 2015).

Amíg tehát a fejlődő világban – Kínát és Indiát is beleértve – a lányszületési intolerancia erősödése miatt a szelektív terhességmegszakítások évenkénti előfordulása negyed század alatt 0,76 millióról 1,69 millióra nőtt, az életkilátások javulása következtében a gyermekhalandóság, illetve ezzel arányosan a hiányos táplálkozásból eredő halálesetek száma 5,57 millióról 2,6 millióra csökkent. Ennél is lényegesebb momentum azonban az, hogy Kínában és Indiában a nemi preferencia által indukált halálozási többlet értéke napjainkban már meghaladja a szegény, nincstelen rétegek alultáplált, éhező gyermekei közül kikerülő halálos áldozatok számát (*4.* és *5. ábra*).



4. ábra: A prenatális halálozási többlet és az alultápláltságból eredő halálozás mértéke az ötévesnél fiatalabbak körében 1990-ben (millió fő). BONGAARTS, J. – GUILMOTO, CH. Z. 2015 és UN IGME ONLINE 2015 alapján szerk. ZAGYI N.



5. ábra: A prenatális halálozási többlet és az alultápláltságból eredő halálozás mértéke az ötévesnél fiatalabbak körében 2015-ben (millió fő). BONGAARTS, J. – GUILMOTO, CH. Z. 2015 és UN IGME ONLINE 2015 alapján szerk. ZAGYI N.

Ez a tény pedig igazolni látszik annak a sajátos társadalmi ellentmondásnak a létezését, hogy ma már nem csak azért halnak meg idejekorán emberek milliói, mert egy olyan világban, amelyik még az életben maradáshoz minimálisan szükséges mennyiségű és minőségű élelmet sem képes biztosítani mindenkinek, megszületnek – természetesen nem kárhoztatva e kijelentéssel a születésszabályozás (vallás)etikai elvek alapján történő elutasításának gyakorlatát –, hanem azért is, mert bizonyos, a későbbiekben részletesen tárgyalandó szociális-gazdasági kényszerek, illetve beidegződések hatásaként jelentkező nemi diszkrimináció kárvallottjaiként születésüket megakadályozzák.

3.2. A nemek közti természetes arányok eltolódásának társadalmi hatásai

Azon túl, de attól nem függetlenül, hogy a házasságot a társadalmi lét alapjának tekintő országokban a női népességnek a prenatális nemi szelekció terjedése következtében felgyorsult megfogyatkozása miatt az elkövetkező évtizedekben egyre többek számára válik lehetetlenné a családalapítás (*1. táblázat*), a férfiak nőkhöz viszonyított arányának a demográfiai törvényszerűségek által meghatározott természetes mértéket jóval meghaladó szintje a közösségi és családon belüli erőszak gyakoriságának növekedésével járhat (HESKETH, TH. – WEI XING, ZH. 2006, HESKETH, TH. – LU, L. – WEI XING, ZH. 2011, NANDA, P. ET AL. 2014, SOLOTAROFF, J. L. – PANDE, R. P. 2014, SOUTH, S. J. – TRENT, K. – BOSE, S. 2014, NEMES V. 2016).

1. táblázat: A házasulandók nemi arányának és az egyedülálló férfiak részarányának a 21. századi Indiára vonatkozó ENSZ-prognózisa. UNFPA ONLINE 2012 alapján szerk. ZAGYI N.

Évszám	A házasulandók nemi aránya (férfi/100 nő)	Az egyedülállók részesedése az 50 éves férfiak között (%)
2010	104	1,1
2020	125	1,3
2030	145	2,4
2040	158	5,0
2050	164	8,0
2060	157	10,0

2070	141	10,2
2080	134	8,6
2090	129	7,2
2100	125	6,5

Különösen igaz ez a fiatalok, egyedülállók és alacsonyabb jövedelműek vonatkozásában (MESSNER, S. F. – SAMPSON, R. J. 1991), ami a házasságkötés lehetőségeinek korlátozottsága, illetve az erőszak súlyosbodása tekintetében kiemelt jelentőséggel bír, mert a házasulandó lányok népességbeli részarányának csökkenésével egyre inkább jellemzővé válik az, hogy a nők a sajátjukénál magasabb státusú férfihez mennek feleségül, aminek következtében viszont a társadalmi hierarchia alsóbb szintjeihez tartozó, házastársat nem találó férfiak tábora folyamatosan bővül. Azok a régiók pedig, amelyekben viszonylag nagy férfinépességet érint e probléma, a szervezett bűnözés megerősödése vagy illegális fegyveres csoportok megjelenése révén nemcsak a belső társadalmi békét, de akár a nemzetközi biztonságot is veszélyeztethetik (HUDSON, V. M. – DEN BOER, A. M. 2004).

A halálos áldozattal járó szándékos bűncselekmények és a férfitöbblet aránymértékének növekedése közti általános összefüggést India kapcsán korábbi vizsgálatok már kimutatták (DRÈZE, J. – KHERA, R. 2000, HUDSON, V. M. – DEN BOER, A. M. 2002). Hogy lássuk, e közel két évtizeddel ezelőtti következtetések napjainkra vonatkozóan miként érvényesülnek, illetve hogy e tárgykör tekintetében árnyaltabb megállapításokat tehessünk, az élet elleni (testi épséget fenyegető) erőszakos bűnesetek előfordulási gyakoriságának a belügyminisztérium bűnügyi nyilvántartásából származó, 2014. évi regionális adatai (NCRB ONLINE 2014) és az egymillió főnél népesebb másodszintű területi igazgatási egységek (államok, szövetségi területek) maszkulinitási indexei, azaz az ezer nőre jutó férfiak számának felhasználásával mind a teljes, mind pedig a női népességre vonatkozóan saját számításokat végeztünk.

Ez utóbbi vizsgálati irányt azért is tartjuk megkerülhetetlennek, mert azutóbbi években a hazai médiába is beszüremlő, az indiai, pakisztáni, bangladesi lányokat, nőket ért, férfiak által elkövetett sorozatos támadásokról, becsületgyiklosságokról,

kegyetlenkedéssé fajuló csoportos nemi erőszakról szóló beszámolók azt látszanak megerősíteni, hogy ezen esetek előfordulása egyre tömegesebb mértéket ölt.

Élet elleni erőszakos bűnesetekként (violent crimes affecting body) az alábbi, a Nemzeti Bűnügyi Nyilvántartási Iroda (National Crime Records Bureau) 2014-es országos statisztikai összefoglalójának (NCRB ONLINE 2014) harmadik fejezetében felsorolt cselekményfajtákat vettük számba:

- gyilkosság (murder),
- gyilkossági kíséret (attempt to commit murder),
- gyilkosságnak nem minősülő szándékos emberölés (culpable homicide not amounting to murder),
- szándékos emberölési kísérlet (attempt to commit culpable homicide)
- hozománygyilkosság[1] (dowry death) és
- emberrablás (kidnapping & abduction).

A fenti bűncselekmény-típusok közigazgatási egységenkénti összesített számának százezer lakosra jutó értékei és a 2011. évi népszámlálás során rögzített feminitási indexekből (CENSUS OF INDIA ONLINE 2011a) számított maszkulinitási mutatók (*2. táblázat*) között 0,48-os együtthatóval jellemezhető, jelentős kapcsolatra utaló közepes erősségű pozitív korrelációt ($0,4<r<0,7$) sikerült kimutatnunk.

2. táblázat: Az ezer nőre jutó férfiak száma, valamint az élet elleni erőszakos bűncselekmények abszolút és relatív értékei India egymillió főnél népesebb igazgatási egységeiben. CENSUS OF INDIA ONLINE 2011a és NCRB ONLINE 2014 alapján szerk. ZAGYI N.

Közigazgatási egységek	Maszkulinitási index	Élet elleni erőszakos bűncselekmények száma	Százezer főre jutó bűncslekmények száma
Andhra Pradesh	1.007	7.984[#]	9,4
Arunachal Pradesh	1.066	285	20,6
Assam	1.044	7.675	24,6

[1] A hozománygyilkosság (dowry death) az indiai büntető törvénykönyvben a szándékos emberölés speciális eseteként nevesített bűncselekmény (Indian Penal Code §304B). E szerint, ha a feleség a házasságkötést követő hét éven belül rendkívüli körülmény (égési sérülés, sebesülés, háztartási baleset, öngyilkosság stb.) következtében hal meg, és bizonyítható, hogy a halálát közvetlenül megelőzően a férje vagy annak valamelyik hozzátartozója a hozományának megszerzésére vonatkozó igénnyel összefüggésben kegyetlen bánásmódban részesítette vagy bármilyen formában zaklatta, a tettes hozománygyilkosságot követ el (IPC ONLINE 1860).

Bihar	1.089	16.389	15,7
Chandigarh[##]	1.222	256	24,3
Chhattisgarh	1.009	3.885	15,2
Delhi[##]	1.152	9.698	57,8
Goa	1.028	234	16,0
Gujarat	1.088	4.685	7,6
Haryana	1.138	5.338	21,1
Himachal Pradesh	1.029	507	7,4
Jammu & Kashmir	1.125	1.525	12,2
Jharkhand	1.054	4.402	13,3
Karnataka	1.028	6.291	10,3
Kerala	923	2.810	8,4
Madhya Pradesh	1.074	13.492	18,6
Maharashtra	1.076	9.537	8,5
Manipur	1.008	511	19,9
Meghalaya	1.011	466	15,7
Mizoram	1.025	78	7,1
Nagaland	1.074	154	7,8
Odisha	1.021	7.342	17,5
Puducherry[##]	964	57	4,6
Punjab	1.117	3.415	12,3
Rajasthan	1.078	9.773	14,3
Tamil Nadu	1.004	6.618	9,2
Tripura	1.042	381	10,4
Uttar Pradesh	1.096	2.7121	13,6
Uttarakhand	1.038	1.170	11,6
West Bengal	1.053	16.930	18,5

[#] Tartalmazza az Andhra Pradeshből 2014-ben kivált Telangana állam bűnözési adatait is

[##] Szövetségi terület (Union Territory)

Az általunk elvégzett vizsgálat eredményei is igazolták tehát a maszkulinizáció és a kriminalizáció közti kapcsolat létezését, de a nem dzsenderspecifikus, szándékosan elkövetett, súlyos, élet elleni (testi veszélyeztetéssel járó) erőszakos bűncselekmények és

a férfiak létszámfölényének aránynövekedése közötti viszonylag szoros összefüggés – legalábbis közvetve – cáfolni látszik azt a feltételezést, miszerint a népesség maszkulinizálódásának erősödése elsősorban a nőkkel szemben elkövetett bűntettek számának növekedésével jár együtt. Ezt támasztja alá a kifejezetten nők ellen irányuló bűncselekmények előfordulási gyakorisága és a férfitöbblet mértéke közt mutatkozó kevésbé határozott korreláció is.

Az indiai kriminálstatisztikai tipológiában e csoportba sorolt, a szövetségi büntetőkódex hatálya alá tartozó cselekmények – a nemi erőszak (rape), a nemi erőszak kísérlete (attempt to commit rape), a nők elrablása, illetve tartózkodási helyüknek megtévesztés segítségével történő megváltoztatása (kidnapping & abduction of women), a hozománygyilkosság (dowry death), a nők erkölcsi méltóságának tettlegességgel való durva megsértése (assault on woman with intent to outrage her modesty), a nők erkölcsi méltósága elleni egyéb inzultus (insult to the modesty of women), a férj vagy annak hozzátartozója által elkövetett kegyetlen bánásmód (cruelty by husband or his relatives), 21 év alatti hajadonoknak emberkereskedelem céljából az országba külföldről történő bejuttatása (importation of girl from foreign country up to 21 years of age) és a nők öngyilkosságában való közreműködés, illetve annak elősegítése (abetment of suicide of women) – összesített számának százezer nőre jutó értékei és a maszkulinitási indexek (*3. táblázat*) közötti viszony korrelációs együtthatója 0,38, ami a változók biztos, de gyenge kapcsolatát jelzi (0,2<r<0,4).

3. táblázat: Az ezer nőre jutó férfiak száma, valamint a kizárólag nők ellen elkövetett bűncselekmények abszolút és relatív értékei India egymillió főnél népesebb igazgatási egységeiben. CENSUS OF INDIA ONLINE 2011a és NCRB ONLINE 2014 alapján szerk. ZAGYI N.

Közigazgatási egységek	Maszkulinitási index	Nők ellen irányuló bűncselekmények száma	Százezer nőre jutó bűncslekmények száma
Andhra Pradesh	1.007	29.215[#]	69,3
Arunachal Pradesh	1.066	351	52,4
Assam	1.044	19.017	124,6
Bihar	1.089	13.037	26,2
Chandigarh[##]	1.222	430	90,5
Chhattisgarh	1.009	6.245	49,1

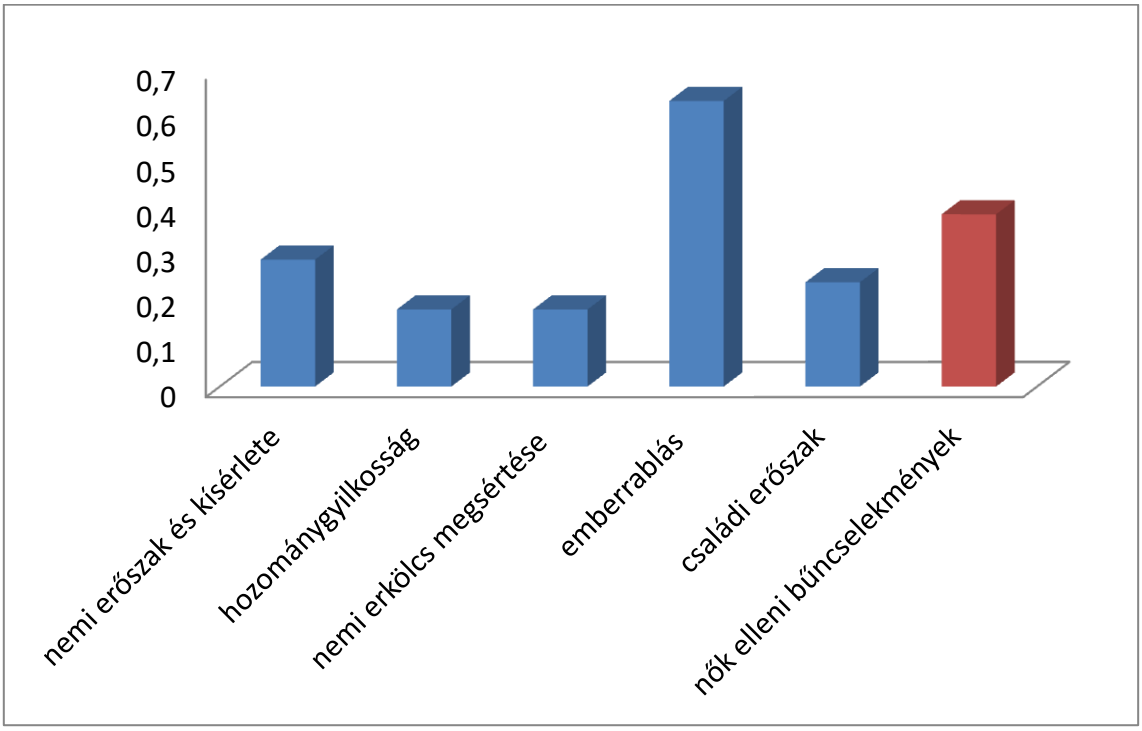
Delhi[##]	1.152	15.237	195,3
Goa	1.028	477	66,3
Gujarat	1.088	10.737	37,1
Haryana	1.138	8.913	75,2
Himachal Pradesh	1.029	1.505	44,5
Jammu & Kashmir	1.125	3.319	56,2
Jharkhand	1.054	4.416	27,5
Karnataka	1.028	11.796	39,2
Kerala	923	11.135	64,1
Madhya Pradesh	1.074	28.497	81,4
Maharashtra	1.076	26.448	48,9
Manipur	1.008	337	26,3
Meghalaya	1.011	384	26,0
Mizoram	1.025	258	47,6
Nagaland	1.074	66	6,9
Odisha	1.021	13.928	67,1
Puducherry[##]	964	62	9,8
Punjab	1.117	5.354	40,9
Rajasthan	1.078	31.026	94,0
Tamil Nadu	1.004	5.554	15,4
Tripura	1.042	1.614	89,7
Uttar Pradesh	1.096	36.230	38,0
Uttarakhand	1.038	1.272	25,7
West Bengal	1.053	38.213	85,9

[#] Tartalmazza az Andhra Pradeshből 2014-ben kivált Telangana állam bűnözési adatait is

[##] Szövetségi terület (Union Territory)

A fent megnevezett, és az összefüggésvizsgálat elvégzéséhez kellően magas számban előforduló bűncselekményfajtáknak a férfitöbblettel való korrelációs mutatói többnyire még ennél is lazább, egyes esetekben nagyon gyenge, noha létező viszonyrendszerre utalnak. A nemi erőszak és annak kísérlete vonatkozásában a kapcsolat szorosságát kifejező korrelációs együttható értéke 0,28, a hozománygyilkosság és a nők erkölcsi tisztességének tettleges, illetve verbális megsértése (szexuális zaklatás,

molesztálás, különböző szeméremsértő cselekmények stb.) esetében egyenként 0,17, a családon belüli erőszak tekintetében pedig 0,23. A nők elrablásának és tartózkodási helyük bármilyen módszer alkalmazásával történő illegális megváltoztatásának relatív esetszáma és a férfiak létszámbeli fölényének mértéke között viszont az előbbiekkel ellentétben sokkal szorosabb, 0,63-os együtthatóval leírható markáns összefüggés mutatkozik (*6. ábra*).



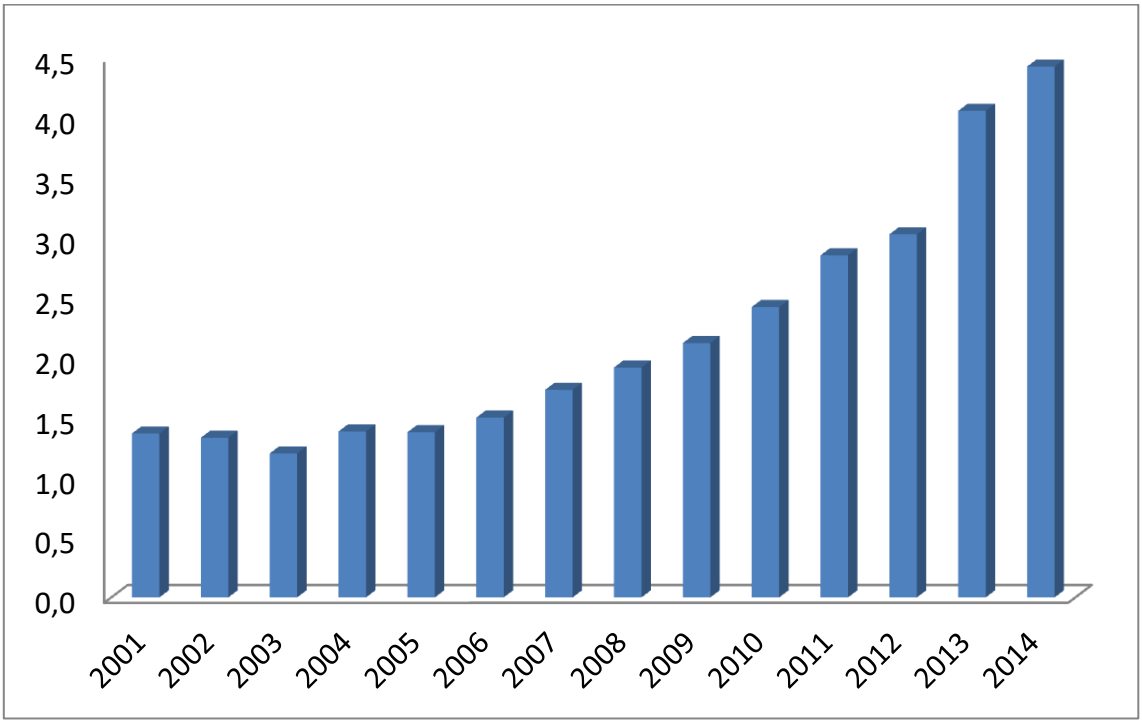
6. ábra: A nők ellen India egymillió főnél népesebb igazgatási egységeiben elkövetett egyes bűncselekményfajták és azok összesített értékének relatív esetszámai, valamint a maszkulinitási indexek közötti kapcsolat erejére utaló korrelációs együtthatók. CENSUS OF INDIA ONLINE 2011a és NCRB ONLINE 2014 alapján szerk. ZAGYI N.

A nemek közti demográfiai egyensúly férfiak javára történő megbomlása és a nőkkel szemben elkövetett bűncselekmények egységnyi népességre eső részaránya közt matematikailag szignifikáns kapcsolatot tehát egyedül az emberrablás és személyek tartózkodási helyének akaratuk ellenére, illetve megtévesztő, hamis információ közlése útján történő önkényes megváltoztatása esetében sikerült igazolnunk.

Az előbbiekben körülírt cselekménycsoportnak az indiai büntető törvénykönyv (IPC ONLINE 1860) három alapesetét nevesíti (§360–362): bármely személynek saját vagy

gondviselője hozzájárulása nélkül Indiából való kijuttatása (kidnapping from India); gyermek- és fiatalkorúak, valamint korlátozott jogképességgel rendelkező, gyámság alá helyezett emberek tartózkodási helyének törvényes gondviselőjük beleegyezése nélküli megváltoztatása (kidnapping from lawful guardianship); végül bármely felnőtt, cselekvőképes személy szokásos tartózkodási helyének kényszerítés vagy félrevezetés alkalmazásával történő megváltoztatása (abduction).

E bűncselekményfajták előfordulási gyakoriságának az utóbbi másfél évtized során megfigyelhető növekedésében (*7. ábra*) egyebek mellett tetten érhető a prostitúcióra kényszerített, illetve ezen célból elrabolt, megvásárolt, fogva tartott, gyakran kábítószer-függővé tett és meggyilkolt lányok, nők számának emelkedése is (DANDONA, R. ET AL. 2006), noha az e jelenség terjedéséért felelős többi tényezőhöz, a népesség önkéntes területi mobilitásának megélénküléséhez, a társadalmi-gazdasági egyenlőtlenségek kiéleződéséhez, a szexualitással szemben érvényesülő konvenciók felbomlásához stb. hasonlóan a nemiarány-eltolódás szerepe sem számszerűsíthető megbízhatóan.



7. ábra: A nők elrablásának, illetve tartózkodási helyük illegális megváltoztatásának százezer lakosra jutó előfordulási gyakorisága Indiában 2001 és 2014 között. WORLD BANK ONLINE 2016 és OPEN GOVERNMENT DATA ONLINE 2016 alapján szerk. ZAGYI N.

Az emberkereskedelemnek azonban ma már nem csak a fent jelzett vonatkozásai nyilvánvalóak, hiszen – részben az előbbiekben vázolt kényszerű körülmények folytán – a viszonylag tehetős családok körében egyre inkább terjed a számos esetben kifejezetten háziszolga szerepet betöltő feleségek vásárlásának gyakorlata (TRIVEDI, I. 2015). A férjhez adható lányok iránt mutatkozó társadalmi igény utóbbi időkben történt felerősödése következtében a parosnak nevezett, a hagyományos értelemben vett kiházasításhoz szükséges anyagi források hiányában eladott menyasszonyok tömegeit akár az ország egészen távoli, alacsony fejlettségű északkeleti államaiból (Jharkhand, Bihar, Odisha) is elutaztatják az ezen ügyletek lebonyolítására szerveződött, kiterjedt üzleti hálózatok működtetői a női népességdeficit által leginkább érintett, fejlettebb régiókba, Delhibe, illetve a környező Punjabba, Haryanaba, Uttar Pradesh nyugati részébe, Rajasthanba és Gujaratba (KANT, R. ET AL. 2013).

A normálisnál nagyobb mértékű férfitöbblet a nők tartózkodási helye illegális megváltoztatását eredményező bűncselekmények relatív esetszámának növekedése mellett közvetlen összefüggésbe hozható a törvényes életkor[2] előtt férjhez adott lányok részarányának emelkedésével is (GIRLS NOT BRIDES ONLINE 2016), ami a világ gyermekeinek szociális helyzetéről készült legutóbbi átfogó ENSZ-felmérés (UNICEF ONLINE 2016B) Indiára vonatkozó adatainak[3] tükrében ugyancsak aggasztó momentumként értékelhető.

[2] A gyermekházasság tilalmáról szóló törvény (The Prohibition of Child Marriage Act, 2006) alapján Indiában a férfiak a 21., a nők pedig a 18. életévük betöltését követően köthetnek törvényes házasságot (NATIONAL COMMISSION FOR WOMEN ONLINE, 2006).

[3] A 20–24 év közötti női népességben azoknak az aránya, akik 18 éves koruk előtt mentek férjhez (először) vagy létesítettek élettársi kapcsolatot, 47%. Ez az arány a 15 évesnél fiatalabb életkor tekintetében 18% (UNICEF ONLINE 2016b).

4. A NÉPESSÉG NEMEK SZERINTI MEGOSZLÁSÁT BEFOLYÁSOLÓ TÉNYEZŐK

Mielőtt a vizsgált tárgykör elméleti megalapozása keretében számbavesszük a nemi arányok alakulására ható biológiai és társadalmi tényezőket (BECSEI J. 2007, KOVÁCS Z. 2010, KOVÁCS CS. M. 2006, CLARKE, J. I. 2003), szükségesnek látszik áttekinteni a nemek szerinti megoszlás értékeinek leírására használatos demográfiai mérőszámokat.

4.1. A nemiarány-megoszlás mérőszámai

A két nem népességbeli arányának kifejezésére szolgáló mutatók a nemek szerinti megoszlás értékei, amelyek a férfiak, illetve a nők össznépességhez viszonyított, százalékban megjelenített arányszámai:

$$m = (P_m/P) \cdot 100 \text{ és } f = (P_f/P) \cdot 100,$$

ahol m a férfiak népességbeli részaránya (%); f a nők népességbeli részaránya (%); P_m a férfiak létszáma, P_f a nők létszáma, P pedig a teljes népesség száma.

A statisztikai gyakorlatban jellemzően az egyik nem egységnyi létszámára –, 1000 vagy 100 főre – jutó másik neműű népesség számával szokás kifejezni azok egymáshoz viszonyított arányát. Az egységnyi női népességre jutó férfiak számát a maszkulinitási, az egységnyi férfi népességre jutó nők számát pedig a feminitási index jeleníti meg:

$$i_m = (P_m/P_f) \cdot 1000 \text{ és } i_f = (P_f/P_m) \cdot 1000,$$

ahol i_m a maszkulinitási index; i_f a feminitási index; P_m a férfiak létszáma; P_f pedig a nők létszáma.

Amíg a nemzetközi (angol nyelvű) demográfiai szakmunkákban a 100-as egységű maszkulinitási index használata terjedt el leginkább, addig a statisztikai adatközlésekben

előforduló mutatószámhoz igazodva a hazai és az indiai szakirodalomban is az 1000-es egységű feminitási index alkalmazása vált kizárólagossá. A maszkulinitási, illetve feminitási indexként megjelenített nemi arány (sex ratio) a népesség egészére, annak tetszőleges szegmensére (kor-, vallási, etnikai, foglalkozási csoportok stb.) vagy bizonyos eseményekre (fogantatás, születés, halálozás stb.) értelmezhető.

A nemek létszáma közti különbség mértékének kifejezésére szolgáló mérőszám a férfitöbblet, illetve -hiány aránya, azaz a férfiak és nők létszám-különbségének a teljes népesség számához viszonyított, százalékban kifejezett pozitív vagy negatív értékű mutatója:

$$e_m = (P_m - P_f/P) \cdot 100,$$

ahol e_m a férfitöbblet (-hiány) aránya; P_m a férfiak létszáma; P_f a nők létszáma; P pedig a teljes népesség száma.

4.2. A népesség nemi összetételére hatást gyakorló biológiai tényezők

A normálistól eltérő nemi arányszámok előfordulásának megállapítása nem lehetséges a természetes élettani és az ezzel szorosan összefüggő demográfiai tényezők által determinált értékek rögzítése nélkül. Egy kellő mértékben számos népesség egészében érvényesülő, társadalmi módosító hatások által nem befolyásolt férfi-nő arányt a fogantatáskori (primer), illetve születéskori (szekunder) nemi megoszlás és a nemek eltérő továbbélési rendje, valamint közvetett módon az adott csoport korszerkezete határoz meg.

Rögzült, de teljes körűen napjainkig sem tisztázott biológiai szabályrendszer szerint a megfogant magzatok, illetve a megszületett gyermekek körében normális körülmények között is magasabb a fiúk részaránya. Nagy területre és hosszú időtávra vonatkozó megfigyelések alapján a szekunder nemi arány (maszkulinitási index) értéke kellő nagyságú népesség esetében 104 és 106 között ingadozik. Úgy tűnik, hogy a megtermékenyülés menstruációs cikluson belüli időpontja és a fogantatás pillanatában fennálló hormonális jellemzők, mint az embrió nemét alapvetően meghatározó tényezők

hatását több demográfiai sajátosság is befolyásolja (ILLYEFALVI VITÉZ G. 1906, REX-KISS B. 1986, TREMBLAY, M. ET AL. 2003).

Ez utóbbiak között a születési sorrendnek és a szülők, elsősorban az anya életkorának lehet jelentősebb szerepe. Tapasztalati tények szerint a születési sorban elfoglalt hely és a fiúszületési többlet között negatív korreláció mutatkozik, vagyis a maszkulinitási index az elsőszülöttek körében a legmagasabb, a gyermekszám (paritás) növekedésével pedig egyre csökken az esélye annak, hogy a soron következő magzat, illetve újszülött hímnemű legyen. A szülői (anyai) életkor és a születendő gyermek neme között hasonló összefüggés figyelhető meg, azaz egyre idősebb anyáknak és apáknak egyre kisebb valószínűséggel születnek fiú utódai. Ez a tény azonban szoros logikai kapcsolatban állhat az előbbi – a születési rend és a nemi arány közötti – összefüggéssel, minthogy a magasabb életkorú szülőknek nagyobb eséllyel lehet egy vagy több korábban született gyermekük.

Számos más, egymással kombináltan jelentkező, éppen ezért nehezen számszerűsíthető, a fiúszületési többlettel korreláló tényezőre hivatkoznak még a szakirodalmi források, amelyek közül a szülők életkora közötti különbségre vagy a születések között eltelt időtartamra vonatkozó megfigyeléseknek lehet valós alapjuk.

A férfiak biológiailag ugyancsak törvényszerű magasabb átlagos halandósága miatt, ami már az intrauterin életszakaszban is érezteti a hatását, létszámelőnyük a fogantatás pillanatától kezdve fokozatosan apad, bizonyos idő elteltével a férfiak és a nők száma kiegyenlítődik, majd a férfi népesség nőkhöz viszonyított aránya egyre inkább csökken. A fentiekre tekintettel tehát a két nem létszámának kiegyenlítődéséhez, illetve a teljes (nem túlzottan fiatalos vagy elöregedett) népességre vonatkozó egyensúlyának kialakulásához kifejezetten kívánatos az elsődleges fiútöbblet.

4.3. A népesség nemi összetételét befolyásoló társadalmi tényezők

Szoros összefüggésben a férfiak kezdeti létszámtöbbletével, a népesség korszerkezete döntő módon hat a nemek egymáshoz viszonyított arányára. Mivel a nők számbeli előnye jól érzékelhetően az idősebbek, döntő részben a 65 éven felüliek körében mutatkozik meg, a nagyobb termékenységű, alacsonyabb átlagéletkorú, kevésbé fejlett, a

demográfiai átmenet korábbi fázisaiban lévő társadalmak egészére rendszerint magasabb, az alacsony vagy negatív produktivitású, idősödő vagy kifejezetten elöregedett, gazdag, posztindusztriális népességre pedig összességében alacsonyabb maszkulinitási index jellemző. A kiegyensúlyozott (ideális) korösszetételű, egyéb mesterséges társadalmi faktorok hatása által érintetlen, kellően magas létszámú eszményi embercsoportokban a két nem képviselői elvileg egyforma vagy közel azonos arányban vannak jelen.

A nemek élettanilag indokolt halandósági mutatóiban, illetve azok különbségében bekövetkező, lényeges eltérést eredményező tényezők tovább módosíthatják a nemi arányokat. Érzékletes példáját nyújtják ennek a volt szocialista országok, különösen pedig a nem iszlamizált szovjet utódállamok, amelyeknek középkorú férfi népessége körében a rendszerváltás körüli idők létbizonytalansága, kilátástalansága, az egészségtelen, sőt önpusztító életmód, nem utolsósorban pedig az ipari munkahelyeken elszenvedett súlyos környezeti ártalmak következtében a morbiditási és mortalitási mutatók kiugró mértéket öltöttek, aminek a hatása a mai napig jól érzékelhető módon rányomja a bélyegét a teljes lakosság, különsen pedig az idősebb kohorszok nemi összetételére (*4. táblázat*).

4. táblázat: Az egykori keleti tömb tíz legnagyobb nőtöbblettel rendelkező állama népességének maszkulinitási mutatói. CIA WORLD FACTBOOK ONLINE 2016a alapján szerk. ZAGYI N.

Ország	Nemi arány (férfi/1.000 nő)		
	55–64 év	65 év felett	teljes népesség
Észtország	810	510	880
Fehéroroszország	790	460	870
Grúzia	810	640	920
Horvátország	960	690	930
Kazahsztán	780	530	920
Lettország	790	480	850
Litvánia	790	510	860
Magyarország	850	600	910
Oroszország	750	450	860
Ukrajna	750	500	860

A férfihalandóság növekedésének és ezen keresztül a maszkulinitási arány csökkenésének másik alapvető okaként a háborúk vagy gyilkos diktatúrák során bekövetkező tömeges emberveszteséget jelölhetjük meg, ami ugyancsak torz nemi összetételt eredményez. Ennek érzékeltetésére érdemes lehet összevetnünk például az Indokínai-félsziget államai népességének nemi arányait (*5. táblázat*). Az adatok alapján visszaigazolódni látjuk a Pol Pot (1925–1998) vezette kommunista vörös khmerek rémuralma idején, 1975 és 1979 között kivégzett mintegy kétmillió embernek, a férfiak 33,5, a nők 15,7%-ának (LOCARD, H. 2005), akárcsak a vietnami háború során életüket vesztett férfiaknak a hiányát, illetve az érintett korcsoportok és közvetve a teljes népesség nemi arányára gyakorolt hatását. Jóval enyhébb mértékben, de a mianmari katonai junta által a férfi lakosság körében végzett pusztítás demográfiai nyomai is megmutatkoznak.

Ami a többi országot illeti, Laosz népességében a férfiak és nők normális továbbélési rendjének megfelelő korcsoportos nemi arányokkal, Thaiföld esetében viszont az alacsony termékenységű, viszonylag magas átlagéletkorú, nőtöbbletű társadalmakra jellemző maszkulinitási indexekkel találkozhatunk. Ez utóbbival ellentétben Malajzia a női halandósági többlettel rendelkező, a nők hátrányos társadalmi megkülönböztetésében érintett államok közé tartozik.

5. táblázat: Az Indokínai-félsziget államai népességének maszkulinitási indexei. CIA WORLD FACTBOOK ONLINE 2016b alapján szerk. ZAGYI N.

Ország	Nemi arány (férfi/1.000 nő)		
	55–64 év	65 év fölött	teljes népesség
Kambodzsa	650	600	940
Laosz	960	830	990
Malajzia	1.030	900	1.030
Mianmar	890	770	990
Thaiföld	890	780	970
Vietnam	850	630	1.000

A többnyire férfiak részvételével zajló migrációs folyamatok szintén jelentős hatással lehetnek a nemi összetétel alakulására: a főbb népességkibocsátó területeken a maszkulinitási mutatók rendszerint alacsony, a vándorlási célterületeken pedig magas, esetenként, mint például egyes, a vendégmunkások óriási tömegeit vonzó Perzsa (Arab)-öböl menti olajmonarchiákban (Katar, Egyesült Arab Emírségek) kifejezetten szélsőséges értéket érnek el (*6. táblázat*).

6. táblázat: A Perzsa (Arab)-öböl menti olajmonarchiák népességének maszkulinitási indexei. CIA WORLD FACTBOOK ONLINE 2016c alapján szerk. ZAGYI N.

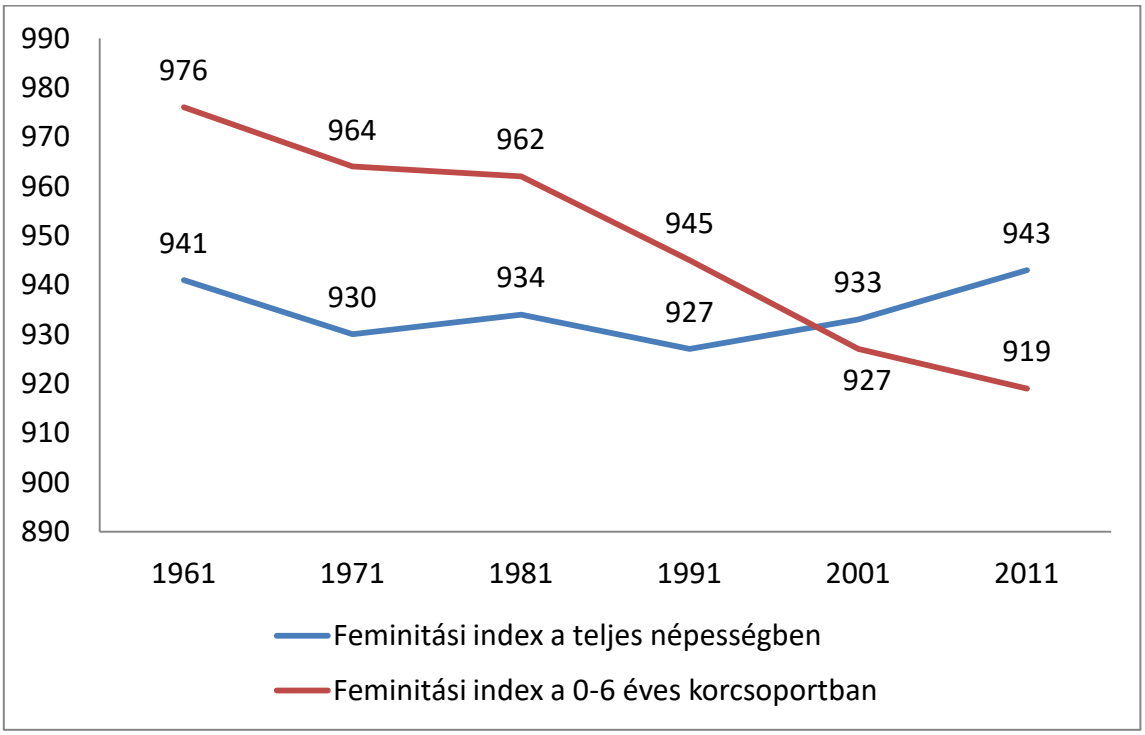
Ország	Nemi arány (férfi/1.000 nő)				
	15–24 év	25–54 év	55–64 év	65 év fölött	teljes nép.
Arab Emírségek	1.470	3.200	2.930	1.690	2.180
Bahrein	1.300	1.880	1.810	950	1.540
Katar	2.640	4.910	3.380	1.710	3.410
Kuvait	1.220	1.720	1.310	890	1.410
Omán	1.100	1.380	1.140	990	1.190
Szaúd-Arábia	1.150	1.310	1.210	1.050	1.190

A nőknek a nemi diszkrimináció múltban és jelenben alkalmazott, a bevezetőben már említett különbözői formái (elhanyagoltság, mellőzöttség, háttérbe szorítottság, anyagi ellehetetlenítés, fizikai erőszak stb.) által indukált halandósági többlete a fentebb jelzett demográfiai-társadalmi folyamatokkal ellentétes módon számos országban, ezek között Indiában is a férfiak népességbeli részarányának növekedését eredményezte.

4.4. A népesség nemi összetételének alakulása Indiában

A nemeknek India teljes népességére vonatkoztatott létszámbeli aránytalanságát tükröző alacsony – az utóbbi fél évszázadban előbb stagnáló-ingadozó, majd a nők születéskor várható élettartamának növekedésével együtt kis mértékben emelkedő – feminitási

mutatók[4] mellett még inkább szembetűnő az, hogy a 0–6 éves korcsoportba tartozó gyermekek körében nem csupán torz, de az 1980-as évektől kezdődően folyamatosan, bár a legutóbbi dekádban már csökkenő mértékben romló nemi arányokat mérnek (*8. ábra*). A két nem közötti viszonylagos egyensúly hirtelen és radikális megbomlása hívta fel a figyelmet arra, hogy a lányokkal szembeni diszpreferencia megnyilvánulásának hagyományos, de korlátozottabb „hatékonyságú" formái (a lányok kevésbé gondos ellátása, felügyelete stb.) mellett, illetve helyett a közelmúltban a kívánatosnak tartott nemi összetétel kialakítására szolgáló lehetőségek köre újabb elemmel bővült.



8. ábra: A nemi arányok alakulása Indiában (1961–2011).

CENSUS OF INDIA ONLINE 2011a alapján szerk. ZAGYI N.

A nemek arányeltolódásának konkrét okát vizsgáló kutatók körében felmerült egyetlen, nem a nőkkel (lányokkal) szembeni társadalmi diszkriminációra alapozott ellenérv Emily Oster amerikai gazdaságtudós nevéhez fűződik, aki a női és férfi népesség egymáshoz viszonyított számában tapasztalható aránytalanságokat – melyek a gyermekek körében fokozottabb mértékben jelentkeznek –, az utóbbi évtizedekben statisztikai adatokkal is alátámasztott lányszületési hiánnyal, azt viszont jelentős részben

[4] A nemi arányok jelölésére India vonatkozásában az ezres egységű feminitási indexet, azaz az 1.000 férfira jutó nők számát kifejező mutatót használjuk.

(20–75%-os arányban) az érintett országok népességében jóval elterjedtebb Hepatitis B vírus ismeretlen biológiai mechanizmus útján fiúszületési többletet generáló hatásával próbált magyarázni (OSTER, E. 2005).

Az ezt cáfolni igyekvő szakemberek elsősorban a születési soros nemi arányok alakulásában megfigyelhető jellegzetességekre, valamint a fiútöbblet és a jövedelmi viszonyok közti összefüggésekre mutattak rá. A további vizsgálatok eredményei ugyanis azt igazolták, hogy miközben az elsőszülöttek közt tapasztalható nemi arányszámok viszonylag közel állnak a természetes értékekhez, a születési sorban egyre hátrébb elhelyezkedő gyermekek körében a biológiai-demográfiai trenddel szemben fokozatosan növekszik a fiúk létszámbeli fölénye (*7. táblázat*), ami pedig semmiképpen nem indokolható a vírusfertőzöttséggel, azért a szelektív abortusz elvégeztetésével a természetes népesedési folyamatokba beavatkozó szülők tehetők felelőssé (EBENSTEIN, A. Y. 2007).

7. táblázat: Születési soros nemi arányok az indiai Bhopalban 2011-ben 1.000 fős mintán elvégzett vizsgálat eredménye alapján. TOPPO, M. – DIWAKAR, A. – PAL, D. K. 2012 alapján szerk. ZAGYI N.

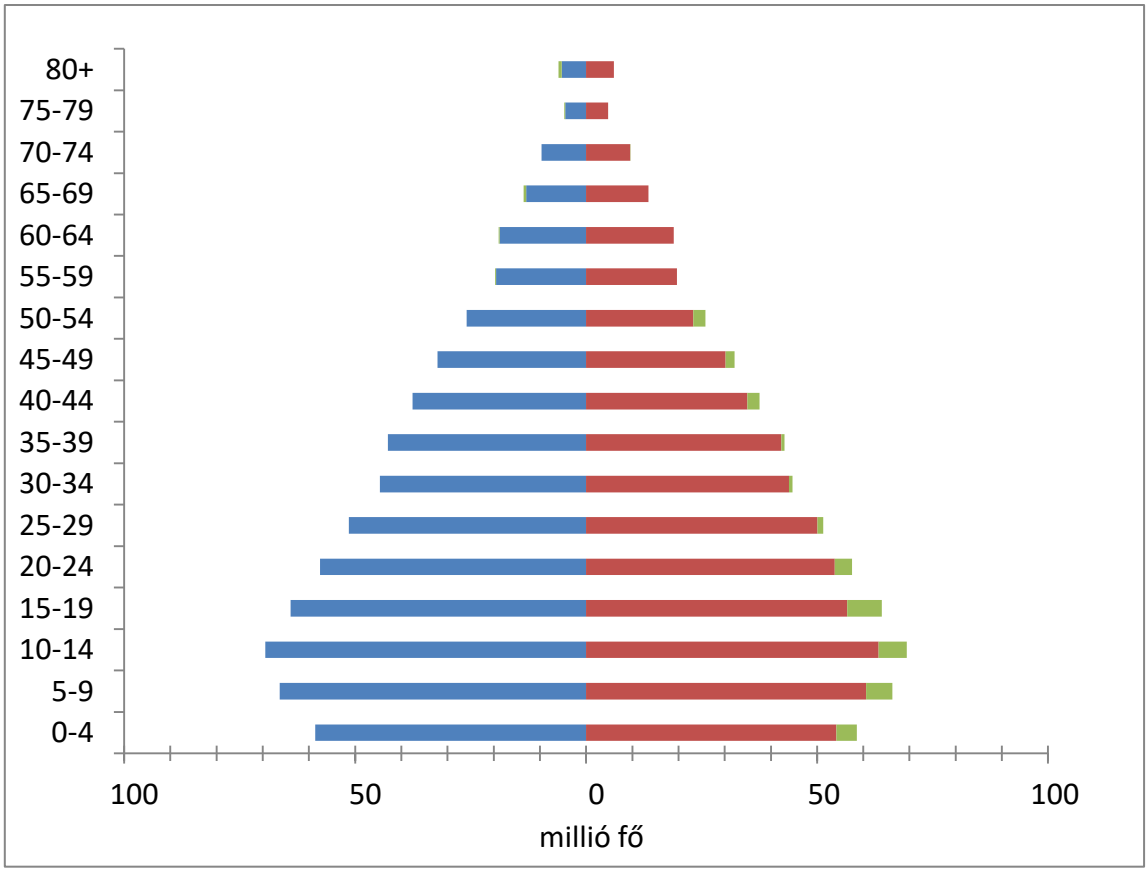
Születési sorszám (paritás)	Nemi arány (lány/1.000 fiú)
Első	946
Második	788
Harmadik	731
Negyedik	525

A nemi arányszámok és a születési rend közötti szoros kapcsolatot alátámasztó további adatok mellett a feminitási arány romlása, valamint a magzatok nemét biztosan és időben azonosítani képes módszerek igénybevételét lehetővé tévő diszkrecionális jövedelmek emelkedése közti pozitív korrelációt igazoló eredmények is Oster hipotézise ellen szóltak (DAS GUPTA, M. – CHUNG, W. – SHUZHUO, L. 2009). Miután a Hepatitis B vírusnak – akár az apák, akár az anyák érintettségét tekintve – a fiúszületési többletben játszott szerepe az újabb, mások mellett Oster és munkatársai által elvégzett vizsgálatok szerint is bizonyítottan elhanyagolható, véleményét az ezen magyarázattal előállt kutató is

visszavonta (OSTER, E. ET AL. 2008), és az e tárgyban folyó szakmai vita nyugvópontra kerülését követően a kérdésben széles körű – a nemi kiválogatás tényét elfogadó – konszenzus jött létre.

Amint az az eddigiek során ismertetett tényekből és adatokból egyértelműen kitűnik, az indiai férfitöbbségű népesség nemek szerinti összetételét meghatározó legalapvetőbb tényezőként a nőket (lányokat) ért társadalmi hátrányok következtében kialakuló – a férjes nők (anyák) státusának normális körülmények között jelentkező családon belüli felértékelődése nyomán a 20–24 éves korcsoporttól kezdődően csökkenő mértékű (DRÈZE, J. – SEN, A. 2002) – női halandósági többletet jelölhetjük meg. Ez a népesség nemiarány-megoszlását illusztráló korfadiagramot tanulmányozva is szembetűnő: a két nem között mutatkozó teljes – 35,7 millió főnyi – létszámkülönbség 77%-a, mintegy 27,5 millió a 0–24 év közötti korcsoportokra esik (*9. ábra*), amihez a lánygyermekek kiugró mértékű többlethalandósága (UNFPA ONLINE 2012) mellett a nemi alapon szelektáló terhességmegszakítások számának az 1990-es években tapasztalt megugrása is hozzájárult.

Az egyébként tipikusan fiatalos korszerkezetű, de az ezredforduló óta csökkenő termékenységű népességben a férfiak jelentős mértékű létszámfölényéből adódóan nagyon csekély mértékű – kohorszonként néhány százezer fős – nőtöbblet csupán az 55–59 éves korcsoporttól kezdve figyelhető meg. A 0–6 évesek feminitási arányának csökkenési ütemében a 2001–2011 közötti időszak során a megelőző dekádhoz képest bekövetkezett javulást (*8. ábra*) a 15–19 éves korcsoportnál fiatalabb kohorszok férfitöbblet-arányában megfigyelhető, részben a lányok halandósági mutatóinak, részben a lánymagzati abortuszok születésszámra eső részarányának csökkenéséből eredő fokozatos visszaesés is igazolja (15–19 évesek: 6,2%, 0–4 évesek: 4%).



9. ábra: India népességének korcsoportonkénti nemi összetétele és a nemek létszámkülönbsége a 2011. évi népszámlálás adatai alapján. CENSUS OF INDIA ONLINE 2011b alapján szerk. ZAGYI N.

India azonban nem csupán a kiegyensúlyozatlan nemi összetétel által érintett népesség nagyságát, de az okok és következmények komplexitását (társadalmi-gazdasági összetevőit) tekintve, sőt a nemiarány-eltolódás regionális különbségei vonatkozásában is a leginkább érintett országok közé tartozik, amely éppen ezért kiváló lehetőséget biztosít a nemek közti létszámbeli egyenlőtlenségek alakulásában érvényesülő földrajzi törvényszerűségek tanulmányozására.

5. A NEMI SZELEKCIÓ HAGYOMÁNYOS ÉS JELENKORI MÓDSZEREI

5.1. A nemi alapú kiválogatás hagyományos társadalmi eszközei

Noha – amint arra korábban már rámutattunk – napjainkban az indiai női népesség abnormális halandósági többletének, illetve az ennek eredményeként jelentkező létszámhiányának elsődleges oka a prenatális életszakaszra eső tudatos (szándékos) nemi szelekció következtében kialakult lányszületési deficitben jelölhető meg, az ezzel kapcsolatos tudnivalók áttekintése előtt érdemes megismerkednünk röviden a nemi arányok befolyásolásának hagyományos módszereivel is.

A leendő gyermekek nemének megállapítására is alkalmas modern diagnosztikai eszközök megjelenése előtt a lánymagzati terhességek megszakításának még az elvi lehetősége sem volt adott. Ekkor a kívánatos nemű utód születése érdekében legfeljebb bizonyos, összességében alacsony hatékonyságú szakrális cselekmények (zarándoklatok, rituálék, imák stb.) és különféle népi megfigyeléseken alapuló módszerek (speciális étrend követése, a fogantatásnak a fiúszületést kedvezően befolyásoló meteorológiai, csillagászati körülményekhez igazodó időzítése stb.) alkalmazására nyílt lehetőség.

Ezek közül kiemelésre érdemes a hindu kultúrkörben általánosan elterjedt ún. pumsavana szertartás, amely nem más, mint a fogantatástól az elhamvasztásig tartó, a tökéletesedés, megtisztulás, beteljesülés, megszentelődés egyre magasabb szintjeire jutó emberi életút kitüntetett és rituálisan megjelölt eseményeinek sorozataként értelmezett samskara második állomása (KNIPE, D. M. 2006). E ma is élő vallási szokás irodalmi előzménye a ráolvasásokból, varázsigékből álló Átharvavéda[5] egy-egy részlete (IV.3.23. és IV.6.11.), amelyek a fiú utód születéséért bemutatandó szertartás szövegét tartalmazzák (SACRED BOOKS ONLINE 1897). Az esetenként formális és nyilvános, szakrális tűz gyújtása (yajna) és védikus énekek előadása kíséretében, máskor egyszerűbb formában, privát keretek közt bemutatott ceremóniának többféle végrehajtási módja ismert, közös

[5] A hindu szakrális irodalom négy védából (szamhitából) álló, a papok és a hívők által az áldozati szertartások alkalmával mondandó varázsformulákat és himnuszokat, illetve imákat és könyörgéseket, a rítusok szabályszerű elvégzésére vonatkozó utasításokat és az istenek dolgairól szóló mítoszokat tartalmazó, nagy valószínűséggel i.e. 1500–500 között keletkezett, védikus szanszkrit nyelven íródott gyűjteményének a „varázslatok tudását” tartalmazó darabja.

vonásuk azonban az, hogy a férj a fiúszületést elősegítendő, minden esetben valamilyen kellemes érzetet keltő dolgot, többnyire bizonyos ételféléket kínál fel a felesége számára (HÜSKEN, U. 2009, STORK, H. 1992).

A nemi összetétel fiúk javára történő befolyásolásának hagyományos, de napjainkban is alkalmazott eszközei közé tartozik a már megszületett lánygyermekek kevésbé gondos egészségügyi ellátása, táplálása, felügyelete, aminek az ebből eredő magasabb, a fiúkét meghaladó mértékű lányhalandóság (*8. táblázat*) következtében már érzékelhető hatása lehet a nemi arányok alakulására. A lányok gondozása, nevelése során megmutatkozó negatív diszkriminációra (MITRA, A. 2014, CROLL, E. 2000) a halandósági ráták alakulásában tapasztalt anomália mellett, azzal szoros összefüggésben a fiúk és lányok eltérő színvonalú egészségügyi ellátását és tápláltságát jelző, a népesség egészségi állapotának felmérése céljából reprezentatív mintán elvégzett átfogó vizsgálat, a National Family Health Survey (NFHS ONLINE 2007) keretében nevesített indikátorok is utalnak (*9. táblázat*).

8. táblázat: Az ötévesnél fiatalabb és a 0–12 hónapos gyermekek halandósági mutatói Indiában. SRS ONLINE 2013 alapján szerk. ZAGYI N.

Év	0–4 évesek halálozási rátája (‰)		csecsemőhalandósági ráta (‰)	
	fiúk	lányok	fiúk	lányok
1996	22,2	25,6	71	73
2001	18,3	20,5	64	68
2006	16,3	17,7	56	59
2011	11,5	13,0	43	46
2013	10,6	11,5	39	42

9. táblázat: A gyermekek egészségügyi ellátására és tápláltságára utaló indikátorok nemek szerinti különbségei Indiában (2005–2006). NFHS ONLINE 2007 alapján szerk. ZAGYI N.

Indikátorok	fiúk	lányok
A leggyakoribb fertőző betegségek elleni összes védőoltásban (BCG, DPT, polio, morbilli) részesült 12–23 hónapos gyermekek aránya (%)	45,3	41,5
Védőoltásban egyáltalán nem részesült 12–23 hónapos gyermekek aránya (%)	4,3	6,0
5 éven aluli, orvosi kezelésben részesült akut légúti fertőzésben	71,7	65,8

szenvedő gyermekek aránya (%)		
5 éven aluli, antibiotikum-kezelésben részesült akut légúti fertőzésben szenvedő gyermekek aránya (%)	13,2	11,7
5 éven aluli, orvosi kezelésben részesült lázas gyermekek aránya (%)	72,8	68,4
5 éven aluli, antibiotikum-kezelésben részesült lázas gyermekek aránya (%)	13,9	11,9
5 éven aluli, alultáplált (korukhoz képest alacsonyabb súlyú) gyermekek aránya (%)	41,9	43,1
5 éven aluli, súlyosan alultáplált (korukhoz képest sokkal alacsonyabb súlyú) gyermekek aránya (%)	15,3	16,4
Az anyatejjel történő táplálás átlagos hossza (hónap)	25,4	23,6
A nem anyatejjel táplált 6–23 hónapos gyermekek között azoknak az aránya, akiknek az étrendjében legalább négy vagy többféle alapanyagtípus szerepel (%)	33,3	28,8
A nem anyatejjel táplált 6–23 hónapos gyermekek között azoknak az aránya, akik naponta legalább négy vagy több alkalommal ételhez jutnak (%)	28,7	24,4

A lányokkal szembeni hátrányos megkülönböztetés szélsőséges, noha a népesség nemek szerinti összetételét – legalábbis ma már – érdemben nem módosító formájaként a múltban és napjainkban is gyakran hivatkoznak a csecsemők, illetve kisgyermekek ellen elkövetett gyilkosságokra. E társadalmi érzékenységet súlyosan érintő kérdés korrekt megközelítése számos nehézségbe ütközik, többek között azért is, mert az áldozatok számára vonatkozó megbízható statisztikai adatok hiánya, illetve a felderítetlen esetek ismeretlen előfordulási gyakorisága miatt még megközelítőleg pontos képet sem tudunk alkotni annak valós mértékéről.

E jelenségnek az északnyugat-indiai, főként a magas társadalmi státusú kasztok körében való elterjedtségéről először a brit gyarmati adminisztráció tisztségviselőitől és az etnográfiai írókként is tevékenykedő keresztény hittérítőktől származó, 18. század végi, 19. század eleji, rendszerint erősen túlzónak tűnő tényeket és adatokat tartalmazó, az indiai (hindu) kultúrát gyakorta kegyetlen és romlott színben feltüntető írásos beszámolók révén értesülhetett a nyugati világ (MILLER, B. D. 1987, DIRKS, N. B. 2001, SNEHI,

Y. 2003, WISHWANATH, L. S. 2007, GREY, D. J. R. 2011). A kérdés kapcsán több kutató amellett, hogy emlékeztetett a 18–19. századi Anglia csecsemőgyilkosságokban való súlyos érintettségére (ODDIE, G. A. 1994, ANAGOL, P. 2002, GREY, D. J. R. 2011), rámutatott arra is, hogy az egyébként előnytelen társadalmi pozícióban lévő lánygyermekek meggyilkolása, magukra hagyása nem is mindig a velük szembeni diszpreferencia direkt, az utódok nemi összetételének módosítását célzó megnyilvánulása volt, hanem arra sok esetben, például a rendszeresen ismétlődő aszályok, illetve éhínségek, vagy az adóterhek emelkedése következményeként, az anyagi erőforrások szűkössége miatt, a nagycsalád túlélési esélyeinek növelése érdekében került sor (DAS GUPTA, M. – SHUZHUO, L. 2002, Ó GRÁDA, C. 2009).

A gyermekek sérelmére elkövetett legsúlyosabb bűnesetek számának visszaszorítása céljából a misszionárius egyházak kezdeményezésére alkották meg a lánygyilkosságok megelőzéséről szóló 1870. évi XIII. törvényt (Female Infanticide Prevention Act, 1870), az ezen esetekre vonatkozó első indiai jogszabályt, amely azonban még nem az adott cselekményt elkövető személyek kriminalizálásának, illetve a gyilkosság büntetőjogi kategóriává nyilvánításának érdekében született. A törvényalkotó elsődleges szándéka az volt, hogy a központi kormányzat helyi képviselőit a korábbiaknál sokkal erősebb jogosítványokkal felruházva, lehetővé tegye számukra a családok személyes szférájának fokozottabb ellenőrzését, valamint a születések, házasságkötések és halálozások regisztrálásához szükséges adatbejelentés kikényszerítését (BRUN, M. 2010).

A lánycsecsemők ellen elkövetett emberölések gyakoriságáról ma is csupán közvetett adatok segítségével alkothatunk képet. A hivatalos bűnügyi statisztikai forrás (NCRB ONLINE 2015) három, e bűncselekménnyel összefüggésbe hozható, de nem kizárólag az újszülötteket érintő, ráadásul az áldozatok nemek szerinti megoszlását nem minden esetben tartalmazó kategóriát nevesít. Az első ugyan elnevezésében – csecsemőgyilkosság (infanticide) – erre utal, de valójában a szövetségi büntetőkódex (IPC ONLINE 1860) 315. paragrafusában megjelölt, a magzat ellen élveszületésének megakadályozása vagy a születését követő halálálának előidézése céljából elkövetett cselekmények (Act done with intent to prevent child being born alive or to cause it to die after birth) esetszámát tartalmazza. A kifejezetten lányok halálát okozó gyilkosságok (Murder, IPC §300) és szándékos emberölések (Culpable homicide not amounting to murder, IPC §299) tekintetében csupán a 0–6, a 2014. évet megelőzen a 0–10 éves

korcsoportra vonatkozó összesített adatokkal rendelkezünk, míg a szülők vagy gondviselők által magukra hagyott gyermekek esetében az adott törvényhely címében (Exposure and abandonment of child under twelve years, by parent or person having care of it, IPC §317) is rögzített felső korhatárnak megfelelően a 12 év alatti sértettek nemek szerint nem elkülönülő teljes számát ismerjük.

Az ezredforduló óta eltelt időszakra (2001–2015) vonatkozó adatokat áttekinve az látható, hogy a fentebb megnevezett bűncselekmények éves átlagos előfordulási gyakorisága (csememő-, illetve magzatgyilkosság: 104, 0–10 éves lánygyermekek ellen elkövetett gyilkosság és emberölés: 355, 12 éven aluli gyermekek magukra hagyása: 819) annyira alacsony, hogy azok még az ennél akár két-három nagyságrenddel magasabb értékű látenciával kalkulálva, és az adott cselekményfajták fiú áldozataival nem számolva sem képesek érdemi hatást gyakorolni a maszkulinitási mutatók növekedésére.

5.2. A szeklektív abortusz

A nemeknek a magzati élet korai szakaszában történő meghatározásán és kiválogatásán alapuló terhességmegszakítás az ultrahang-diagnosztika 1960-as évekbeli megjelenését követően, illetve annak az 1980-as években egyre szélesebb körben való elterjedtsége nyomán a 20. század utolsó évtizedében vált bevett gyakorlattá Indiában (STALLARD, R. s.a.). E módszer, amelynek invazív orvosi beavatkozás hiányában egészségügyi kockázatai nincsenek, de vizsgálati eredményei nem teljes mértékben megbízhatóak, ráadásul sok esetben az abortusz elvégzéséig rendelkezésre álló időn belül alkalmazásával nem lehetséges a magzat nemének megállapítása, mérsékelt anyagi ráfordítással ma már viszonylag sok szülő számára elérhető.

Az ultrahangos eljárás hiányosságainak kiküszöbölésére alkalmas, de az anya, főként pedig a magzat egészségét, illetve életét már veszélyeztető korszerűbb, ezzel együtt költségesebb módszerek megjelenése az 1990-es évekre tehető. A magzatvíz-mintavétellel járó amniocentézist, a chorion (méhlepény)-biopsziát és a chordocentézist (köldökzsinórvér-mintavételt) főként a fejlődési rendellenességek kiszűrésére használják, de a magzatok nemének biztos meghatározására is alkalmasak (MYERS, CH. 2012, ARNOLD, F. – KISHOR, S. – ROY, T. K. 2002). A fentiek mellett azonban a reprodukciós laboratóriumi

technikák fejlődésének eredményeként ma már terhességmegszakításra sincs feltétlenül szükség, hiszen az ivarsejtek mesterséges megtermékenyítése során, illegális módon ugyan, de az embrió nemének kiválasztására is lehetőség nyílik.

Azon túl, hogy Indiában a lánymagzatok kiválogatását célzó abortusz és az ennek alapjául szolgáló nemi azonosítás törvénytelen, a terhességmegszakítás lehetősége önmagában is viszonylag szigorúan szabályozott, noha a túlnépesedés elleni harc során szerepe és jelentősége bizonyos mértékig átértékelődött. Az 1970-es évek elejéig kizárólag az anya életének megóvása érdekében elvégzett abortusz volt jogszerű, de részben az illegális, ellenőrizetlen körülmények között elvégzett, az anyai halálozás arányának növekedésével együtt járó beavatkozások számának ugrásszerű emelkedése, részben pedig a népességrobbanás kezelésének egyre szorítóbb kényszere miatt a kormányzat az 1960-as évtized közepén kezdett széles körű szakmai egyeztetést és előkészítő munkát követően kezdeményezte az abortuszra vonatkozó korlátozások felülvizsgálatát (CHANDRASEKHAR, S. 1994).

Ennek eredményeként lépett hatályba 1972 áprilisában a terhességmegszakítás törvényi feltételeit megteremtő új, ma is hatályos jogszabály (Medical Termination of Pregnancy Act, 1971). E szerint abortusz csak a törvényben meghatározott módon regisztrált orvosok által, állami tulajdonú (fenntartású) kórházakban végezhető el egyedül az állapotos nő, illetve fiatalkorú hajadonok esetén saját és gondviselőjük kérésére, illetve beleegyezésével, a terhesség 12. hetéig egy, a 12. és 20. hete között pedig két orvos jóváhagyó („jóhiszemű") szakvéleménye birtokában, ha az alábbi körülmények legalább egyike igazolható:

- az anya testi és/vagy szellemi épségét a terhesség veszélyezteti,
- a magzat súlyos genetikai (fizikai) rendellenességben szenved,
- a terhesség nemi erőszak következménye,
- a terhes nő mentálisan sérült (a gondviselő jóváhagyása szükséges),
- a terhesség a házas nő vagy férje által alkalmazott, fogamzásgátlást szolgáló eszközök, illetve beavatkozások ellenére következett be (MTP ACT ONLINE 1971).

Noha a tájékozatlan, kiszolgáltatott helyzetben lévő, szűkös anyagi forrásokkal rendelkező nők, illetve családok jelentős része számára a jogalkotó eredendő szándéka ellenére még ma sem hozzáférhető a biztonságos körülmények között elvégzett

terhességmegszakítás,[6] a törvény fentebb említett, tág értelmezési keretet biztosító rendelkezései az egészségügyi szolgáltatók megengedő hozáállása esetén számos lehetőséget kínálnak a jogszabály szellemével ellentétes, akár nemi preferenciák érvényesítése céljából elvégzendő abortuszokra is.

A rendelkezésünkre álló kriminálstatisztikai adatbázisok számos szempontból alkalmatlanok arra, hogy segítségükkel reális képet nyerjünk az Indiában évenként elvégzett szelektív abortuszok számáról. A vonatkozó szakirodalomban (TANDON, S. L. – SHARMA, R. 2006, IYER, V. P. 2014) és magukban a bűnügyi statisztikai összefoglalókban is a fentebb jelzett, csecsemőgyilkosságként (infanticide) nevesített, de amint láttuk, valójában a magzat halvaszületését vagy élveszületését követő halálát eredményező cselekménytípus (Act done with intent to prevent child being born alive or to cause it to die after birth, IPC §315) mellett találkozhatunk ugyan a magzatgyilkosságnak (foeticide) nevezett kategóriával, illetve annak előfordulási gyakoriságára vonatkozó adatokkal, ezek azonban részben az előbb említett bűntettek, részben pedig az anya ellen irányuló, de a már méhen kívüli életre képes magzat halálát okozó, emberölésnek minősülő cselekmények (Causing death of quick unborn child by act amounting to culpable homicide, IPC §316) esetszámára utalnak. Ez utóbbiak tehát, amelyek a 2001 és 2015 közötti időszakban egyébként évente átlagosan 111 alkalommal fordultak elő, pontosabban váltak nyilvánossá (NCRB ONLINE 2001–2015), biztosan nem hozhatók kapcsolatba a törvénytelen lánymagzati terhességmegszakításokkal.

Az illegális abortuszt végzőknek az indiai szövetségi büntetőkódex hatálya alá tartozó jogi felelősségéről (IPC ONLINE 1860) három különböző törvényhely is rendelkezik: ezek a magzat elvesztését (vetélést) eredményező, az állapotos nő beleegyezésével, vagy akár saját maga által végrehajtott beavatkozás (Causing miscarriage, IPC §312),

[6] A legutóbbi vizsgálati eredmények szerint Indiában napjainkban az anyai halálozások 8–9%-a a nem kielégítő higiénés körülmények között, illetve nem szakképzett személy által elvégzett abortuszt követő szövődmény következménye (MONTGOMERY, A. L. ET AL. 2014, SRS ONLINE s.a.). A terhességmagszakítást végeztető nők még nagyobb részének regisztrált intézményekbe történő irányítása, és ezzel a halandóság mértékének csökkentése érdekében az egészségügyi kormányzat 2014 végére elkészítette az abortusztörvény liberális szellemű átalakítására vonatkozó, egyelőre még nem kodifikált tervezetét. Ennek alapján terhességmegszakítást nemcsak orvosok, hanem az engedélyezett intézményekben praktizáló bejegyzett természetgyógyászok és szakképzett bábák is végezhetnének, a terhesség 12. hetéig a nőknek nem kellene engedélyeztetniük az abortuszt, ami a 20. helyett legkésőbb a 24. hétig lehetne elvégezhető (STILLMAN, M. ET AL. 2014).

valamint ennek minősített eseteiként az anya hozzájárulása nélkül elvégzett (Causing miscarriage without woman's consent, IPC §313), illetve a halálát eredményező törvénytelen abortusz (Death caused by act done with intent to cause miscarriage, IPC §314) jogi tényállását és büntetési tételeit tartalmazzák. Sajnos e bűncselekmények számát a hivatalos bűnügyi statisztikai jelentések, vélhetően az igen alacsony esetszám miatt külön nem részletezik.

Az egyedi jelentőségű és lokális vonatkozású ügyek jogszabályi alapját képező ún. speciális és helyi törvények (Special and Local Laws) közül a nemi szelekcióval összefüggésben adatforrásunk a prenatális diagnosztikai eszközök alkalmazásának szakmai és jogi feltételeit szabályozó, a nemi azonosításban való használatukat tiltó, az alább részletesen ismertetendő törvényt (Pre-Natal Diagnostic Techniques (Regulation and Prevention of Misuse) Act, 1994) külön is nevesíti, az ennek megsértése nyomán indult büntetőügyek száma azonban annyira csekély – 2015-ben hivatalosan 34 eset, ebből 32 a férfitöbbletben legérintettebb államok közé tartozó Haryanában fordult elő –, hogy ennek alapján a szelektív abortusz indiai elterjedtségét illetően a valóságos értékekhez közelítő számokat nem állapíthatjuk meg (NCRB ONLINE 2015).

Erre vonatkozó adatok kizárólag a születéskori nemi arányok (sex ratio at birth, SRB) és az élveszületések számából kalkulálhatók, amelyek azonban maguk is a teljes népességet érintő, tíz évente tartott népszámlálások közötti időszakok demográfiai folyamatainak megismerése céljából, reprezentatív mintákon elvégzett statisztikai adatfelvételeken (Sample Registration System, SRS; Civil Registration System, CRS; National Family Health Survey, NFHS) nyugvó becslések. A születéskori nemi arányok (feminitási indexek) hároméves periódusokra számított középértékei 1999-től 2012-ig érhetők el az SRS-adatbázisban (SRS ONLINE 2013), a születések számát pedig az ugyanitt közölt, éves bontásban hozzáférhető születési arányszámok alapján állapíthatjuk meg. A fenti adatok birtokában az alábbiakban részletezett módon kapjuk meg a szelektív abortuszok következtében évente meg nem született lánymagzatok hozzávetőleges számát:

$$n_{fb} = (n_b \cdot i_{fb}) / (i_{fb} + 1000),$$

ahol n_{fb} a lányszületések száma; n_b az (élve)születések száma; i_{fb} pedig a születéskori feminitási index.

$$n_{mb} = n_b - n_{fb},$$

ahol n_{mb} a fiúszületések száma.

$$n_{nfb} = (n_{mb} \cdot i_{nfb})/1.000,$$

ahol n_{nfb} a lányszületések száma normál (biológiailag determinált) fiúszületési többlet esetén; i_{nfb} az átlagos normál fiúszületési többletnek (i_{nmb} = 1.060) megfelelő születéskori feminitási index (értéke: i_{nfb} = 943).

$$\Delta n_{fb} = n_{nfb} - n_{fb},$$

ahol Δn_{fb} a szelektív abortusz következtében elmaradt lányszületések száma.

Az ezredforduló óta eltelt időszak alatt a fenti módszer szerint számított lányszületési deficit 2004–2005-öt követően – a feminitási arányok javuló tendenciájának megfelelelően – csökkenő évenkénti értékei nagyjából 500 ezer és 900 ezer között változtak (*10. táblázat*), ami a tényleges születésszám hiánnyal növelt összegének, azaz a várható születésszámnak átlagosan 2,3%-át jelenti, vagyis az adott periódus egészét tekintve 1000 terhességből 23-at nemi diszpreferencia miatt szakítottak meg. A termékenységi mutatók csökkenése ellenére növekvő népességű országban a gyakorlatilag változatlan számú – évi 27,2–27,3 milliós – élveszületés következtében az elmaradt születések számában jelentkező csökkenés szinte kizárólag a szélsőséges nemiarány-különbség mértékében bekövetkezett javulás eredménye, arra a születési arányszámok csökkenése tehát nincs hatással.

10. táblázat: A szelektív abortuszok eredményeként elmaradt születések számának becsült értéke és a számításához szükséges népességi alapadatok Indiában 1999–2012 között. WORLD BANK ONLINE 2016 és SRS ONLINE 2013 alapján szerk. ZAGYI N.

Év	Népességszám (millió fő)	Születési arányszám (‰)	Születéskori feminitási index#	Születések száma (ezer fő)	Elmaradt lány-születések száma
1999	1.035	26,0	898	26.910	638.000
2000	1.053	25,8	894	27.167	703.000
2001	1.072	25,4	892	27.229	734.000
2002	1.090	25,0	883	27.250	868.000
2003	1.108	24,8	882	27.478	891.000
2004	1.126	24,1	880	27.137	909.000
2005	1.144	23,8	892	27.227	734.000
2006	1.162	23,5	901	27.307	603.000
2007	1.180	23,1	904	27.258	558.000
2008	1.197	22,8	906	27.292	530.000
2009	1.214	22,5	905	27.315	545.000
2010	1.231	22,1	906	27.205	528.000
2011	1.247	21,8	908	27.185	499.000
2012	1.264	21,6	909	27.302	486.000

A megelőző és a következő évvel együtt alkotott hároméves időszak periódusátlaga

6. A NEMI SZELEKCIÓ ELLENI ADMINISZTRATÍV KORLÁTOK ÉS ÖSZTÖNZŐK

6.1. A nemi azonosítást és szelekciót tiltó jogszabályok

Az 1990-es évek elejétől a szubkontinensen is mind szélesebb társadalmi rétegek számára hozzáférhető, a magzatok nemi azonosítására lehetőséget biztosító módszerek igénybe vételével együttjáró szelektív abortuszok számának megszaporodása kényszerítette ki a prenatális diagnosztikai eljárások alkalmazásának korlátozásáról szóló törvény (Pre-Natal Diagnostic Techniques (Regulation and Prevention of Misuse) Act) 1994. évi hatályba helyezését.

E – később kiegészítéssel ellátott – jogszabály, amellyel Indiában megteremtették a magzati diagnosztika átfogó törvényi szabályozásának alapját, szigorú, és nem meglepő módon bürokratikus szemléletű megközelítéssel, a kormányzati ellenőrzés hatékonysága növelésének szándékával egyebek mellett részletesen rögzíti a prenatális orvosi vizsgálatok és beavatkozások indikációs, személyi, tárgyi és intézményi feltételeit. Ennek keretében nevesíti a képalkotó és a testfolyadék-, vér-, sejt-, valamint szövet-mintavételen és -analízisen alapuló diagnosztikai módszerek, illetve eljárások alkalmazásának indokolt eseteit. Az általánosan elterjedt és támogatott ultrahangos vizsgálattal szemben az invazív – a nemi azonosításban a magzati élet egészen korai szakaszában is biztos eredményt kínáló – módszerek használatát csak abban az esetben engedélyezi, ha a szülők családjában már előfordult genetikai eredetű betegség, születési rendellenesség, magzati halálozás, az anya leendő gyermeke egészségét és normális fejlődését veszélyeztető környezettel (kemikáliák, sugárzó és fertőző anyagok, drog stb.) érintkezik vagy 35 évesnél idősebb. A törvény eredeti szándékának megfelelően kifejezetten megtiltja ezen eljárásoknak – beleértve a képalkotó vizsgálati módszereket is – a magzat nemi azonosítása céljából történő alkalmazását.

Előzetes tanácsadást és vizsgálatokat csak genetikusok, szülész-nőgyógyász, gyermekgyógyász, radiológus és szonológus szakvizsgával vagy tevékenységtől függően előírt időtartamú szakmai gyakorlattal rendelkező orvosok és biológusok végezhetnek kizárólag a bonyolult regisztrációs eljárást követően megszerzett engedéllyel rendelkező, rendszerint egészségügyi intézményekben működő genetikai konzultációs központokban

(Genetic Counselling Centre), illetve klinikákon (Genetic Clinic) vagy laboratóriumokban (Genetic Laboratory), amelyeknek a törvény utasítási mellékletében – a helyiségek alapterületétől a feladatellátáshoz szükséges eszközök és berendezések tételes listájáig – pontosan meghatározott infrastrukturális feltételeknek kell megfelelniük. Az intézmény köteles a területileg illetékes hatóságtól (Appropriate Authority) beszerzett, az adott helyen működő ultrahang-berendezések számát is tartalmazó működési engedélyét a páciensek (látogatók) által jól látható módon elhelyezni.

A törvényszöveg nagy terjedelemben foglalkozik a genetikai vizsgálat előtt, alatt és után az egészségügyi szolgáltató, valamint a tényleges és potenciális páciensek között alkalmazandó kommunikációs szabályokkal és a vonatkozó adminisztrációs előírásokkal. A beavatkozások legálisan csak a terhes nő által beszélt (értett) nyelven történt, az esetleges szövődményekre, mellékhatásokra vonatkozó tájékoztatását követően adott írásos beleegyező nyilatkozata, illetve a nemi azonosítást elutasító szándékának formális kinyilvánítása után végezhetők el. A jogszabály kategorikusan tilt minden, a vizsgálatot végző személy, a vizsgált nő, vagy bárki más részéről kezdeményezett direkt vagy indirekt – például olyan, az egyes nemekhez köthető sajátos jelentéstartalmak, mint amilyen a gyermekruhák színe, bizonyos édességek, filmek, filmsorozatok nevének, címének említésével, kézjelekkel stb. megvalósított – információközlést, aminek alapján a magzat neme megismerhető, vagy arra következtetni lehet.

A nyilvánossággal folytatott kommunikáció részeként a törvény egyrészt előírja, hogy az intézményben a működési engedély mellett a magzati nem megállapításának törvényi tiltására vonatkozó feliratot is el kell helyezni (*1. kép*), másrészt pedig büntetni rendel minden, a nemi azonosítással és szelekcióval közvetlen vagy közvetett módon fogalmi kapcsolatba hozható, bármely információhordozó felületen közzétett, akár nyíltan, akár burkolt utalások formájában megfogalmazott reklám- és hirdetési tartalmat.

A jogszabályi előírásokat megszegőket kifejezetten súlyos büntetési tételek fenyegetik: a magzat nemének meghatározását elvégző, illetve annak eredményét nyilvánosságra hozó, az elvégzésére vonatkozó vizsgálatot kezdeményező, arra megbízást adó, valamint az e tevékenységet vagy elérhetőségét propagáló személyek első esetben három évig terjedő börtönbüntetéssel és tízezer rúpiás[7] pénzbírsággal,

[7] 1 indiai rúpia (INR) nominálértéke 4–4,5 forint között ingadozik.

visszaesőkként pedig akár ötévnyi szabadságvesztéssel és 50–100 ezer rúpia közötti pénzbüntetéssel is sújthatók. Mindezeken túl a vétkesnek talált orvosokat hivatásuk gyakorlásától az engedélyező hatóság javaslatára, az egységes színvonalú orvosi oktatás és ellátás feltételeinek megteremtéséért, az orvosi képesítések akkreditációjáért és az Indiában praktizáló orvosok regisztrációjáért felelős szakmai szervezet, az Orvosi Tanács (Medical Counsil of India) döntése nyomán öt évre, sorozatos jogsértések esetén pedig véglegesen eltilthatják (PC & PNDT ACT ONLINE s.a.).



1. kép: A közép- és felső középosztálybeliek lakónegyedéül szolgáló nyugat-delhi Uttam Nagar Shanti Nursing Home nevű szülészeti klinikájának recepciója a magzati nem meghatározásának tilalmára figyelmeztető feliratokkal. Forrás: https://www.justdial.com/Delhi/Shanti-Nursing-Home-Uttam-Nagar/011PXX11-XX11-171221115151-I4E6_BZDET

A 2000-es évek közepéig azonban a törvényalkotó szándéka ellenére, amint azt fentebb már láttuk, továbbra sem csökkent a nemi szelekció következtében elmaradt lányszületések aránya, ezért, valamint a mesterséges megtermékenyítés során időközben bevett gyakorlattá vált nemi manipuláció (a kívánt nemű embrió létrehozása) visszaszorítása érdekében az egészségügyi kormányzat előterjesztésére 2003-ban elfogadták az 1994-es jogszabály kiegészítése nyomán létrejött, az egyre súlyosabbnak mutatkozó társadalmi probléma megoldására a korábbinál is átfogóbb megoldást kínáló új törvényt (Pre-Conception & Pre-Natal Diagnostic Techniques (Prohibition of Sex Selection) Act, 2003).

Ennek keretében többek között az addig is tiltott nemi azonosítás mellett büntetőjogi kategóriává emelték az inszemináció alkalmával megvalósított nemi szelekciót, a genetikai klinákokon, laboratóriumokban és meddőségi centrumokban folyó orvosi tevékenységet felügyelő központi (Central Supervisory Board) és területi ellenőrző hatóságok (Appropriate Authority) jóval erősebb jog- és hatáskörrel felruházva lehetőséget kaptak az egészségügyi intézmények átkutatására, a nem regisztrált, illegálisan használt berendezések zár alá vételére és elkobzására, továbbá sokkal szigorúbb feltételeket támasztottak a magzati nem megállapítására is alkalmas eszközök kereskedelmi forgalmával szemben: ilyeneket azóta csak engedélyezett felhasználók vásárolhatnak, illetve csak számukra adhatók el Indiában.

A nemi azonosítást és kiválogatást tiltó, a prenatális diagnosztikai eljárások rendjét szabályozó törvények rendelkezéseit megsértő személyekkel szemben indult büntetőeljárások szélsőségesen alacsony száma ismeretében (NCRB ONLINE 2015) teljes bizonyossággal kijelenthetjük, hogy a fiúpreferenciában megmutatkozó, a következő fejezetben részletesen ismertetett szociális-kulturális kényszerek, beidegződések által motivált, még ma is igen erősen érvényesülő nemi diszkrimináció és az informális érdekérvényesítésre számos lehetőséget biztosító társadalmi struktúra következtében a tárgyalt probléma megoldására kidolgozott jogi-adminisztratív módszerek nem váltották be a hozzájuk fűzött reményeket.

6.2. A nemi szelekció visszaszorítását célzó egyéb kezdeményezések

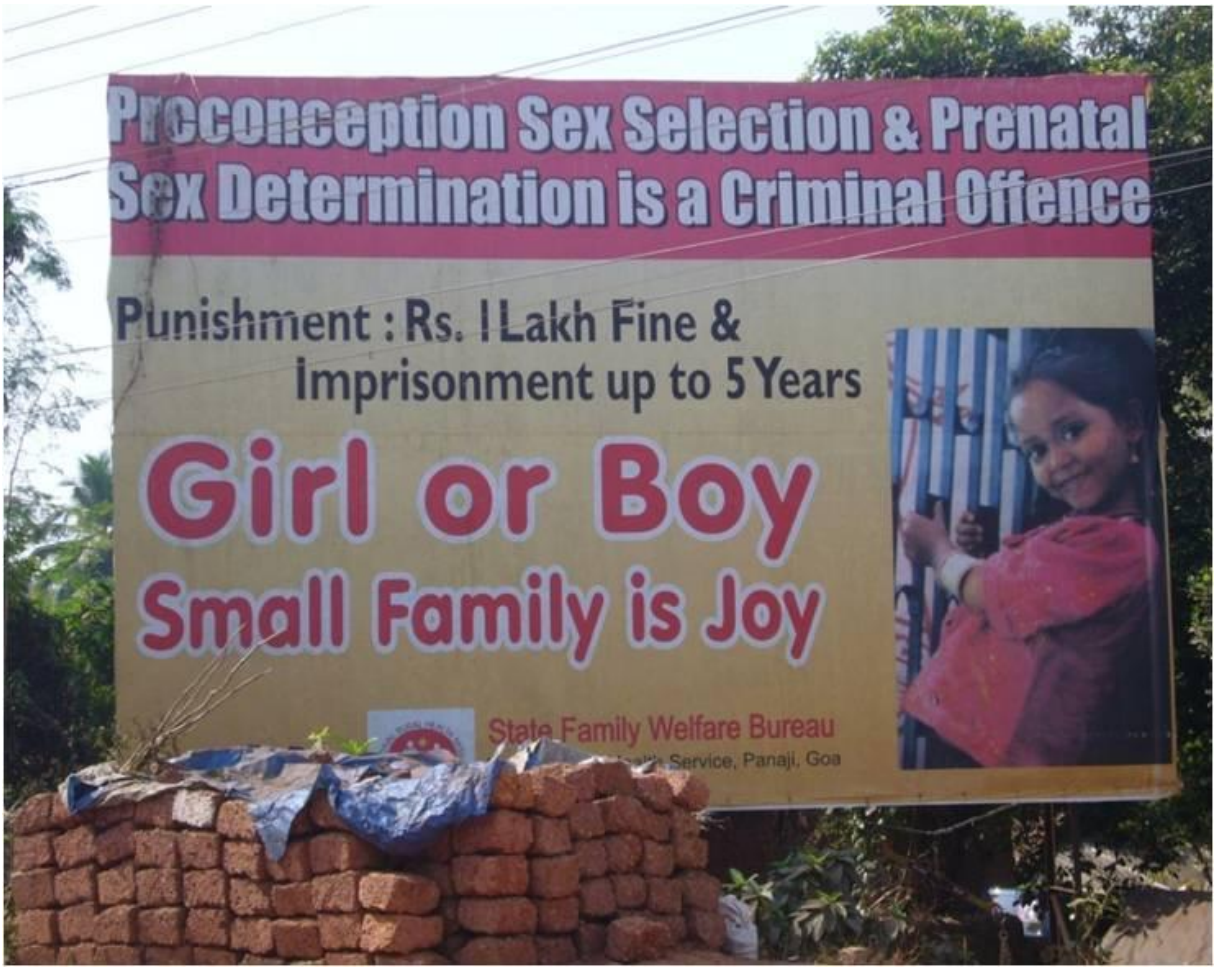
6.2.1. Közösségi tájékoztatás, figyelemfelkeltés

A központi és tagállami kormányok, civil szervezetek (NGO-k) részéről számos, általában a közvélemény, főként azonban az aktuálisan vagy potenciálisan érintett családok figyelmének felkeltése, a probléma társadalmi súlyának tudatosítása érdekében az utóbbi években több kezdeményezés is született egyrészt a nemi azonosítást és szelekciót tiltó, fentebb ismertetett jogszabály (a továbbiakban PCPNDT-törvény) tartalmának és lényegének megismertetése, elfogadtatása, másrészt pedig, például a közösség- és nemzetépítésben jelentős sikereket elért nők, mint példaképek bemutatásával a magukat továbbra is szilárdan tartó diszkriminatív patriarchális nemi normák erejének gyengítése céljából.

Ennek keretében a népesség széles szegmensének befolyásolására leginkább alkalmas vizuális propaganda változatos eszköztárát bevetve, információhordozókként posztereket, óriásplakátokat (*2. kép*), közérdekű televíziós hirdetéseket, sőt kifejezetten e célt szolgáló tévéfilm-sorozatokat felhasználva igyekszenek hatást gyakorolni az e kérdéssel kapcsolatos társadalmi attitűdre. Noha ezek hatékonyságára vonatkozóan nincsenek közvetlen, megbízható, számszerűsített adatok, az mindenesetre sokat elárul az Indiára egyébként olyannyira jellemző, az erősen rögzült szociális, gazdasági, kulturális hagyományok mesterséges megbontására irányuló nagy reformkezdeményezések, társadalmi kampányok esetében általában tapasztalható sikertelenségről, hogy a nemi kiválogatást, mint káros társadalmi gyakorlatot és a női emancipáció témáját fókuszba állító sorozatok közönségsikere össze sem vethető a hagyományos családmodellt, illetve a nőket tradicionális szerepben ábrázoló tévéfilmekével (NAQVI, F. 2006). Úgy tűnik tehát, hogy a demográfiai robbanás következményeinek kétes értékű és csekély hasznú kezelési kísérleteihez hasonlóan a népesség, különösen a gyermekek és a fiatal felnőttek egészségtelen nemi összetételének megváltoztatásért zajló, vitathatatlanul tiszteletre méltó és eredménytelennek bizonyára nem nevezhető harc[8] is csak korlátozott szerepet

[8] A probléma társadalmi súlyát és aktualitását, a közgondolkodásra gyakorolt hatását olyan, a politikai elit részéről bátorításra talált közösségi kezdeményezések is hűen érzékeltetik, mint amilyen a legutóbb Narendra Modi miniszterelnök személyes támogatásának köszönhetően széles körben ismertté vált és

játszik a napjainkban már érzékelhető feminitásiarány-javulásban, ami feltételezésünk szerint alapvetően az általános társadalmi modernizáció és a globalizáció helyi térnyerése nyomán jelentkező spontán szemléletváltás, nyugati értékminta-követés kontextusában értelmezhető.



2. kép: A nemi meghatározás és szelekció törvényi tilalmára és büntetési tételeire figyelmeztető, egyúttal a nemi diszpreferenciát és a kis családot népszerűsítő óriásplakát. Forrás: https://www.justdial.com/GOA/State-Family-Welfare-Bureau-Panjim/0832P832STD710_BZDET

Az országos médiakampány mellett számos egyéb, a közösségi tájékoztatást, figyelemfelhívást, ismeretterjesztést, illetve a lányok társadalmi megbecsültségének

egyre népszerűbb, a Haryana állambeli Bibipur falu polgármestere (sarpanch), Sunil Jaglar, két lánygyermek édesapja által elindított 'Selfie With Daughter' nevű virtuális polgári mozgalom, amelyhez az abban résztvevők a lányukkal, lányaikkal együtt készített önfotók megosztásával csatlakozhatnak, ezzel is kifejezésre juttatva szülői büszkeségüket (SELFIE WITH DAUGHTER ONLINE 2016).

növelését és akár önálló egzisztencia megteremtésére is lehetőséget biztosító képességeik, készségeik kibontakoztatásának elősegítését szolgáló nemzetközi, szövetségi és tagállami szintű projekt fut napjainkban is, amelyek közül a legfontosabbak – a teljességre törekvés igénye nélkül – az alábbiak (JEJEEBHOY, SH. J. ET AL. 2015):

- 'Mentsd meg a lányt!' (Save the Girl Child Campaign – Beti Bachao Andolan)

Az Egészségügyi és Családjóléti Minisztérium (Ministry of Health and Family Welfare) kezdeményezése alapján létrejött, mintegy 15 millió dolláros költségvetési kerettel gazdálkodó, 2015 januárjában személyesen Narendra Modi miniszterelnök által a Haryana állambeli Panipatban útjára indított program száz, kifejezetten alacsony születéskori, illetve gyermekkori feminitási indexszel rendelkező körzetben[9] (zila) támogatja egyrészt a lányokkal szemben érvényesülő nemi diszkrimináció ellen, illetve a társadalmi szerepük jelentőségének tudatosítása céljából szervezett közép- és főiskolai ifjúsági kampányokat, lakossági találkozókat, a digitális és nyomtatott sajtóban, rádióban, tévében megjelenő hirdetéseket, tájékoztatókat, másrészt pedig a PCPNDT-törvény előírásai tényleges, gyakorlati alkalmazásának bevezetése érdekében tett erőfeszítéseket.

- 'Mert lány vagyok' (Because I Am a Girl Campaign)

A világ egyik legnagyobb, több mint ötven országban jelen lévő gyermekjogi, gyermekvédelmi NGO-ja, a Plan International által menedzselt, a lányok oktatása, szakmai képzése minél szélesebb körben való meghonosításának, önfejlesztő, döntéshozó és vezetői képességeik megalapozásának szándékával útjára bocsátott nemzetközi kampány keretében támogatják az indiai lányok köz- és szakoktatásban való részvételét és megtartását, illetve középiskolai tanulmányaik befejezését.

[9] A tagállami közigazgatás másodszintű területi egysége. Az ország jelenleg (2016 végén) 687 körzetre van felosztva, amelyek átlagosan 4.800 km^2 nagyságúak, tehát nagyjából egy magyarországi megyének felelnek meg, tényleges területük mérete azonban szélsőséges határértékek – 9 és 45.650 km^2 – közötti skálán mozog, akárcsak a népességük, amely átlagosan ugyan 1,9 millió fő, de a legkevesebb lakost számláló körzetnek – a 2011. évi népszámlálás adatai szerint – csupán 8 ezer, míg a legnépesebbnek több mnit 11 millió lakója volt.

▪ ’Hagyd megszületni a lányokat!’ (Let Girls Be Born Campaign)

Programgazdája szintén a Plan International, amely a nemi szelekció elleni küzdelemben egyebek mellett egyetemi szemináriumok formájában tartott felvilágosító előadásokkal, a PCPNDT-törvény alapjául szolgáló jogi irányelvek és társadalmi szándék közösségi kommunikációjával, nem utolsósorban pedig az ENSZ által 2012-ben hivatalosan elismert Nemzetközi Lánynap (International Day of the Girl Child) minden év október 11-én, látványos külsőségek közepette történő megünneplésével vesz részt.

▪ ’A lányok számítanak’ (Girls Count Campaign)

A Girls Count egy több mint 400 önkéntes szervezetet tömörítő indiai civil koalíció, amely kifejezetten a nemi szelekció és a torz nemi arányok problémájára, illetve az ellenük való harcra összpontosítva elsősorban az e kérdéskörrel kapcsolatos tanulmányok és riportok publikálása, valamint a patriarchális családmodell következményeire és a PCPNDT-törvény rendelkezéseinek be nem tartására, mint sürgető társadalmi kihívásokra adandó adekvát válaszok kidolgozása révén hallatja a hangját.

▪ ’Kampány a lányok születés előtti „eltüntetése” ellen’ (Campaign against Pre-Birth Elimination of Females, CAPF)

Az Academics Stand Against Poverty, ASAP (Akadémikusok (a tudományos élet képviselői) szemben a szegénységgel) nevű, az Egyesült Államokban (New Haven, Connecticut) bejegyzett, tudósokat, tanárokat, egyetemi hallgatókat tömörítő, az akadémiai szféra erőforrásainak mobilizálása (tudományos együttműködések, tanácsadás a politikai döntéshozók számára, alkalmazott kutatások, egyedi ügyekben folytatott kampányok stb.) útján a szegénység csökkentéséért dolgozó nemzetközi (globális) hálózat a prenatális nemi szelekció gyakorlatának visszaszorítása érdekében Indiában különféle, a nyilvánosság és ifjúsági önkéntesek mozgósításával (nagygyűlések, tiltakozó menetek, kreatív programok) zajló figyelemfelhívó rendezvények szervezésében vesz részt.

▪ ’Orvosok a lányokért’ mozgalom (Doctors for Daughters)

Az Indiai Orvosszövetség (Indian Medical Association), országos szakmai érdekképviseleti szervezetként etikai határozatában elítélő állásfoglalást tett közzé a magzatok nemi alapon történő kiválogatása ellen, az érintett orvosok érzelmi befolyásolását célzó kampányokat menedzsel, az ultrahangdiagnosztikai gyakorlat monitorozására belső

munkacsoportot alakított, végül, de nem utolsósorban közreműködik az adott probléma kapcsán felmerülő legfontosabb kérdések tisztázására szolgáló információs anyagok összeállításában és terjesztésében.

6.2.2. Anyagi kompenzáció

A központi és tagállami kormányok a jogi kényszerek, valamint a társadalmi szemlélet formálása céljából indított közösségi kezdeményezések mellett számos, a gazdasági értelemben hátrányos helyzetben lévő lányos szülőknek, illetve maguknak a lányoknak biztosított anyagi jellegű ösztönzővel is elő kívánják segíteni az őket érő diszkrimináció enyhülését (SEKHER, T. V. 2010). Az ennek elérése érdekében útjára bocsátott pénzügyi programok keretében, előre meghatározott feltételek teljesülése esetén a finanszírozó kormányszerv részben a szülők részére történő készpénzkifizetéssel, részben a lányok számára fenntartott, jellemzően nagykorúvá válásukkor vagy tanulmányaik befejezésekor felszabadítható tartós pénzletétek elhelyezésével igyekeznek ellenszolgáltatást nyújtani az érintett családok számára, nem utolsósorban pedig ezzel is növelni a lányok és nők társadalmi megbecsültségét. Az alábbiakban bemutatjuk a legismertebb és legszélesebb körre kiterjedő, de eredményességüket, hatékonyságukat illetően átfogó értékelés alá nem vont kompenzációs programok követelmény- és kedvezményrendszerének elemeit.

- A nők és gyermekek társadalmi helyzetének javításáért felelős szakminisztérium (Ministry of Women and Child Development) a diszkriminatív nemi attitűd megváltoztatása, a lányok oktatásának támogatása, házasságkötésük időpontjának későbbre halasztása és pénzügyi támogatásuk céljából 1997-ben indította el Balika Samridhi Yojana, BSY névre hallgató szövetségi (országos hatókörű) projektjét, amelynek keretében a szegénységi küszöb alatt élő családokban a program kezdetét követően született legfeljebb két lánygyermek és szüleik részesülhetnek anyagi kompenzációban. A családok a születésnek a támogatás előfeltételéül szabott regisztrációjakor[10] 500 rúpia (a

[10] Noha a születéseknek és a halálozásoknak (beleértve a halvaszületéseket is) a népességnyilvántartó rendszerben való regisztráltatása a vonatkozó jogszabály (Registration of Births and Deaths Act, 1969) rendelkezései szerint az 1970-es évek óta kötelező, és 21 napos határidőn belül ingyenes, ez még napjainkban sem teljes körű. A népmozgalmi mutatók évenkénti változását rögzítő népességstatisztikai

továbbiakban Rs), majd a gyermekek beiskolázását követően a tizedikig minden egyes osztály elvégzésekor évente növekvő – 300–1000 Rs közötti – nagyságú készpénzhez (iskolai ösztöndíjhoz) juthatnak. Ezek azonban a lányok nevére szóló, a programban részt vevő pénzintézetek által kezelt befektetési számlán is elhelyezhetőek, amelynek kamattal növelt összegéhez tulajdonosaik akkor férhetnek hozzá, ha betöltötték 18. életévüket, azaz elérték a női nagykorúság életkori határát, és még hajadonok. Ellenkező esetben csak a születésük regisztrálásáért kapott 500 Rs értéknövelt összegére jogosultak. A 2006-tól tagállami finanszírozású, esetenként más néven futó program első hat esztendeje alatt abban évenként mindössze 2.500–9.500 lányt regisztráltak (SEKHER, T. V. 2012).

▪ A minisztérium által 2008-ban bevezetett, és jelenleg is szövetségi irányítás alatt álló Danalakshmi Terv területi hatálya Andhra Pradesh, Bihar, Chhattisgarh, Jharkand, Odisha, Punjab és Uttar Pradesh összesen tizenegy térségére terjed ki, ahol a BSY-hoz hasonló rendszerű, de jóval magasabb összegű, a fentebb nevesített célok elérésére nagyobb esélyt kínáló anyagi kompenzációban részesülhetnek az érintettek. A programban jövedelmi helyzetüktől függetlenül azok a családok vehetnek részt, amelyek 2008 után született lányokat nevelnek és a kijelölt régiókban élnek. Az eseti támogatásokat a projektkiírás alapján lehetőség szerint az anya bankszámlájára kell utalni. A gyermek regisztrációját követően 5.000, védőoltásonként 200, majd az immunizáció befejezésekor további 250, az iskolába történt beíratáskor 500, az alapfokú iskola egyes osztályainak elvégzésekor évente 500–750, a középiskolába történt belépéskor pedig 1.500 Rs-ra jogosultak a szülők. A Danalakshmi Terv azonban elsősorban a lányok nevére szóló pénzletét nagysága miatt lehet vonzó: minden 18. évét betöltött és nem házas regisztrált kedvezményezett százezer rúpiás egyösszegű támogatást vehet igénybe.

▪ Az Emberi Erőforrás-fejlesztési Minisztérium (Ministry of Human Resource Development) által szintén 2008-ban útjára bocsátott, a középiskolai részvételnek a

rendszer (Civil Registration System, CRS) elérhető legfrissebb adatbázisa szerint a regisztrált születések aránya még 2013-ban is csak 85,6% volt. (CRS ONLINE 2013). Ez egyben azt is jelenti, hogy az adott évben az egészségügyi intézményrendszeren kívül megszületettek közül mintegy 3,8 milliónyian olyan társadalmi környezetbe kerültek, ahol egyebek mellett az iskolarendszerbe történő belépésnek, a választói jog érvényesítésének, útlevél, járművezetői engedély igénylésének, illetve megszerzésének, a munkahelyen történő elhelyezkedésnek, a házasságkötés hivatalos elismertetésének stb. igénye vagy kényszere fel sem merül.

lányok minél szélesebb körére való kiterjesztését célzó nemzeti terv (National Scheme of Incentives for Girls to Secondary Education) keretében minden, a 9. osztályba 16 éves kora előtt belépő, alapfokú tanulmányait KGBV-iskolában[11] befejező, és azt valamelyik állami, állami támogatású vagy helyi (önkormányzati) fenntartású középiskolában folytató lány részére saját pénzintézeti számláján felvételekor 3.000 Rs-t helyeznek letétbe, amelyhez nagykorúságát elérve juthat hozzá.

▪ Az aránytalan nemi megoszlásban leginkább érintett Hariyana állam kormánya a már 1994-ben elindított Apni Beti Apna Dhan elnevezésű, a lányokat nevelő hátrányos helyzetű, szegény családok számára anyagi támogatást biztosító programját a nemi szelekció elleni harc jegyében 2005-ben az ún. Ladli Terv formájában egy, a pénzügyi ösztönzőket tekintve sokkal vonzóbb konstrukcióval váltotta fel. Ennek keretében társadalmi csoporthoz való tartozástól és jövedelmi helyzettől függetlenül a családok 2005 után született második lánygyermekük után a regisztráció alkalmával és azt követően öt éven keresztül 5.000–5.000 Rs összegű, a kedvezményezett és az anya nevére szóló, értékpapír formájában lekötött támogatást kapnak, amelynek kamatokkal növelt, közel százezer rúpiás összegéhez lányuk 18. életévének betöltésekor férhetnek hozzá.

▪ A nemi szelekció elterjedtségét tekintve Haryana állammal együtt ugyancsak súlyos problémával küzdő Punjab ezzel egyidőben bocsátotta útjára a Balri Rakshak Yojana nevet viselő programját azzal a céllal, hogy erősítse a nemi egyenlőség eszméjét, kiegyenlítse a szélsőséges mértékben torzult gyermekkori nemi összetételt és anyagi értelemben is támogassa a végleges fogamzásgátlást, illetve a két lánygyermekes modellt felvállaló családokat. A házastársak külön e célra nyitott közös pénzintézeti számláján a projekt pénzügyi kerete terhére Punjab állam Egészségügyi és Családjóléti Minsztériuma

[11] A KGBV (Kasturba Gandhi Balika Vidyalaya)-iskolák a Sarva Shiksha Abhiyan (’Oktatást Mindenkinek Mozgalom’) elnevezésű, Atal Bihari Vajpayee miniszterelnök (1998–2004) úttörő kezdeményezése nyomán 2000-ben indult, az ingyenes és kötelező alapfokú oktatást mindenki számára biztosítani kívánó kormányzati program rendszerében 2004 óta működő iskolahálózat tagjai; a hátrányos oktatási helyzetű térségekben (Educationally Backward Blocks: az írni-olvasni tudás arányértéke a női népességben kisebb, annak a férfiak és nők körében mutatkozó különbsége pedig nagyobb az országos átlagnál) létesített, kifejezetten a hátrányos státusú társadalmi csoportok (jegyzett törzsek, jegyzett kasztok) és a szegénységi küszöb alatt élő családok lánygyermekei számára fenntartott oktatási intézmények.

egy lány esetében 500, két lány esetében pedig 700–700 Rs-t írat jóvá havonta. Az ily módon felhalmozott pénzösszeget az érintettek a lány(ok) 18 éves korában kaphatják kézhez. E kedvezményben azok az alacsony jövedelmű (jövedelemadót nem fizető) családok részesülhetnek, amelyekben az apa 45, az anya pedig 40 évesnél fiatalabb, egy vagy két lányt nevelnek, akik közül a fiatalabbik 5 évesnél nem idősebb, a gyermek(ek) születését regisztráltatták és a szülők valamelyike a második lánygyermek világra jötte után irreverzibilis fogamzásgátló beavatkozásnak veti alá magát.

▪ A lányokkal szemben érvényesülő negatív társadalmi attitűd megváltoztatása, iskolai oktatásuk biztosítása, a gyermekházasságok számának visszaszorítása, valamint a fiúgyermek születése érdekében harmadik tehességet már nem vállaló nők közösségi státusának erősítése, általában a családtervezés ösztönzése céljából Madhya Pradesh kormánya 2007-ben léptette életbe Ladli Lakshmi Yojana nevű szociális programját, amelyben az állam területén élő, jövedelemadót nem fizető (alacsony jövedelmű), legfeljebb két gyermeket vállaló családok, illetve azok regisztrált lánygyermekei vehetnek részt. Az állam öt éven keresztül évente 6000 Rs értékű hosszú lejáratú állampapírt (National Savings Certificate) vásárol a lányok részére, amelynek hozammal növelt, mintegy százezer rúpiás összegéhez a kedvezményezettek 21. életévük elérésekor juthatnak hozzá, amennyiben 18 éves koruk előtt nem mentek férjhez és sikeres érettségi vizsgát tettek. Ezen felül az iskolalátogatáshoz kötött eseti kifizetések formájában a 6. osztályba lépéskor 2.000, a középiskolába történt beiratkozáskor 4.000, a 11. osztályba lépve 7.500, ettől kezdve pedig a középfokú tanulmányok befejezéséig havonta 200 Rs összegű támogatásban részesülnek az érintettek.

▪ A Ladli projektekhez csatlakozva, a lányok közösségi elismertségének javítása, oktatásuk támogatása, ezen keresztül pedig társadalmi önképük felértékelése és későbbi gazdasági pozíciójuk erősítése, nem utolsósorban a velük szemben érvényesülő diszkrimináció csökkentése szándékával 2008-ban Delhi is megalkotta saját programját. A projekt indulását követően született, minimum három éve helyben lakó és százezer rúpiánál alacsonyabb éves jövedelmű családban nevelt lányok saját számláján születésükkor, amennyiben az egészségügyi intézményben történt, tízezer, majd ezen felül az 1., 6., 9., 10. és 12. osztályba lépve öt-ötezer rúpiát írnak jóvá, amelynek

értéknövelt összegét nagykorúságukat elérve kaphatják meg, ha még nem kötöttek házasságot és legalább tíz osztályt elvégeztek.

▪ A nemiarány-romlás megállítása és visszafordítása, a lányok felnevelésének társadalmi megbecsültsége, ugyanakkor a kis létszámú – legfeljebb két lánygyermekes – családmodell népszerűsítése érdekében Himachal Pradesh állam kormánya 2007-ben vezette be India mindmáig egyetlen női miniszterelnökéről elnevezett emancipációs programját (Indira Gandhi Balika Suraksha Yojana) az egy vagy két lányt vállaló, fiú nélküli, legkésőbb a második gyermek megszületését követően valamelyik szülő részéről a sterilizációt vállaló családok számára. A támogatás összege az első lány után 25.000, a második után 20.000 rúpia, ami a kedvezményezett gyermek(ek) nagykorúságának elérésekor válik esedékessé.

▪ Ugyancsak Himachal Pradesh indította útjára a szövetségi szinten 1997-től működő, de 2006 óta tagállami irányítás alatt álló BSY (Balika Samridhi Yojana)-projektje helyett 2010-ben a lányok beiskolázási arányának növelése és iskolarendszerben való megtartása, valamint a gyermekházasságok számának csökkentése érdekében Beti Hai Anmol elnevezésű, az ország e tárgyban született legújabb, a lányokat pozitív megkülönböztetésben részesítő kezdeményezését, amelynek keretében a szegénységi küszöb alatti jövedelemmel rendelkező, maximum két lányt nevelő családok gyermekei a születésük, illetve regisztrációjuk alkalmával részükre letétbe helyezett, és 18 éves korukban átvehető tízezer rúpiás hozzájárulás mellett az alap- és középfokú tanulmányaik ideje alatt évente növekvő – 300–1.500 Rs – összegű tanulmányi ösztöndíjban részesülnek.

A fentikben bemutatott, a lányokat vállaló, nevelő családok számára rendelkezésre álló szociális ösztönzőrendszer keretében a jellemzően tagállami kormányzatok által a szülőknek, illetve lányoknak biztosított anyagi támogatás mértéke kapcsán joggal merülhet fel az a kérdés, hogy az adott összeg vajon mire elegendő Indiában. Noha egy rúpia forintban kifejezett nominálértékét korábban már jeleztük (*7. lábjegyzet*), ez önmagában nem mond sokat a hazai és indiai bér- vagy árszínvonal közti, pontosan nem számszerűsíthető különbségek ismerete nélkül. Egzakt választ aligha adhatunk tehát, mert egy bizonyos pénzösszeg valós értéke nagyban függ az azt birtokló személy, illetve család társadalmi státusától és lakóhelyétől is, sokkal inkább, mint Magyarországon.

Vidéki, szerény jövedelmű, jellemzően önfenntartó életmódot folytató, saját hajlékkal rendelkező emberek számára a példák többségében szereplő százezer rúpiás – mintegy 400–450 ezer forintnyi – összeg akár mesés vagyonként is értékelhető, azaz eredeti, ösztönző funkcióját maradéktalanul betöltheti. Egy városi, alsó középosztálybeli család esetében azonban, tekintettel az ingatlanpiaci árakra, illetve az akár csak szerény mértékben komfortos lakhatás kiemelkedően magas költségeire is, a fenti összeg már sokkal kevésbé jelent vonzó perspektívát, érdemi segítséget még egy kis létszámú – egy-két gyermekes – háztartás számára sem. Nem visz sokkal közelebb a megoldáshoz, ha a minimálbér összegéből próbálunk kiindulni, hiszen abban is komoly különbségeket tapasztalhatunk, mind ágazati, mind tagállami, tehát regionális tekintetben. Vagyis a kérdésre csak az érintett személyek vagy családok szociális helyzetének ismeretében lehetne érdemben válaszolni.

7. A NEMI KIVÁLOGATÁSRA VALÓ TÖREKVÉS TÁRSADALMI MOTIVÁCIÓI

A lányokkal, nőkkel szembeni nemi diszkrimináció alapvető okának az ország bizonyos térségeiben és társadalmi csoportjaiban a mai napig érvényesülő erős fiú-, illetve férfipreferencia tekinthető, amely viszont minden esetben szociokulturális, valamint az ezzel szoros kapcsolatban lévő gazdasági és demográfiai szükségszerűségek következménye. A férfiaknak társadalmi előnyöket biztosító közösségekben az utódok nemek szerinti mesterséges szelekciójának gyakorlatát a fentebb bemutatott, koronként változó lehetőségek és az alábbiakban ismertetett kényszerek összefüggésrendszerében értelmezhetjük.

7.1. A patriarchális családmodell

A Dél-, Délkelet- és Kelet-Ázsia társadalmait hagyományosan jellemző férfipreferencia végső okának és a lányszületésekkel szemben érvényesülő minden további kényszer motivációs tényezőjének az itt élő közösségek patriarchális családmodelljét tekinthetjük. E társadalomszerveződési mintának két, a nők elleni diszkriminációval szükségképpen együttjáró aspektusát, a patrilinearitást és a patrilokalitást kell kiemelnünk. Az előbbi a nagycsalád továbbélését biztosító ingó és ingatlan javak (termelési eszközök és termelési tényezők) férfi ágon történő továbbörökítését, az utóbbi pedig a megházasodott férfiak saját szülői házhoz való fizikai, ezzel együtt gazdasági kötöttségét jelenti.

Az egymást feltételező patrilinearitás és patrilokalitás általános társadalmi-gazdasági feltételrendszere és indiai (hindu) kulturális vonatkozásai, az ezzel ellentétesen értelmezett matriarchális családstruktúrára vonatkozó jellegzetességekkel kiegészítve, Jany János, a keleti jogi kultúrák természetének szakavatott kutatója nyomán (JANY J. 2003, 2011, 2016) az alábbiakban foglalhatók össze.

7.1.1. A vérségi alapon szerveződő öröklési rendszer kialakulása

A döntő részben férfi-, esetenként nőági, de mindenképpen unilineáris öröklési rendszer térnyerése a neolitikus forradalomnak is nevezett, paradigmaváltás értékű társadalmi fordulat, azaz a domesztikáció és a földművelés megjelenése eredményeként a vadászó-gyűjtögető létformáról a letelepült, illetve nomadizáló állattartó életmódra való áttérés nyomán következett be. A termelési tényezők jellegének változása együtt járt a tulajdon- és rokonsági viszonyok jelentőségének felértékelődésével. Míg a természetben élő, azt közösen használó, a familiáris kapcsolatok iránt kevés érdeklődést mutató társadalom tagjai számára a bőséggel (korlátlanul) rendelkezésre álló erőforrások akár személyes, akár családi tulajdonba való kizárólagos elbirtoklása és azoknak rokonsági rendszerben való átörökítése fel sem merülhetett, addig a véges nagyságú, korlátozott mértékben hozzáférhető termőföld és állatállomány, mint az osztálytársadalom alapját képező birtoktényezők tulajdonba vétele, illetve azok könnyen átlátható öröklési szabályok által rögzített továbbadása szükségszerűen megtörtént.

Az unilineáris agnat rendszer (agnatio) bevezetésére éppen a férfi- és nőági hagyományozás együttlétezése, az ún. cognat rokonság esetén többnyire rendkívül bonyolult örökösödési viszonyok egyszerűsítése érdekében volt szükség. Ennek következtében, a cognat rendszer alapján szerveződő, többnyire átláthatatlan rokonsági viszonyok között élő, ugyanakkor könnyebben mobilizálható, éppen ezért a társadalmi-környezeti kihívásokra gyorsabban és eredményesebben reagáló vadászó-gyűjtögető embercsoportokkal szemben sokkal centralizáltabbb, egyúttal jóval erősebb kooperációs képességgel bíró közösségek jöttek létre, amelyek azonban férfi ági leszármazási rendszer (patrilinearitás) esetén egyúttal a nők kiszolgáltatottságának és a velük szemben érvényesülő hátrányos megkülönböztetésnek a színterei lettek.

Az öröklési rendszer kialakulása a vérségi kapcsolatok természetében is alapvető változásokat hozott: a korábbi endogám gyakorlattal ellentétben egyre elterjedtebb lett a házastársak (közeli) hozzátartozói körön kívülről történő választása, ezzel együtt a vérfertőző kapcsolatok tabuvá válása, a jövedelmi viszonyok hierarchizálódásának egyik eredményeként megjelent a poligámia (az esetek többségében a többnejűség, azaz a poligínia formájában) és létrejöttek a kezdetben valamely totemős nevét viselő, több,

egymással közelebbi-távolabbi rokonságban lévő pater familias irányítása alatt álló nagycsalád összefogásán, együttműködésén nyugvó, törzsi szervezetben élő klánok.

7.1.2. A patrilinearitás és patrilokalitás értelmezése

A patrilinearitás tehát, mint az unilineáris öröklési rendszer gyakoribb formája a letelepült, agrárgazdálkodásra áttért közösségek egyik fontos szociokulturális jellemzője. Magától adódik azonban az a kérdés, hogy melyek voltak a férfi (apai) és melyek a korábban elterjedtebb, de ma is létező női (anyai) ági leszármazási és öröklési szisztéma (matrilinearitás) kialakulásának sajátos társadalmi előfeltételei.

Mindenekelőtt azt érdemes rögzítenünk, hogy az anyagi javak átörökítésének rendszere szinte kivétel nélkül az új házasok megtelepedési helyétől függ, vagyis, ha a feleség a férj családjához költözik, és a továbbiakban annak gazdasági stabilitását és gyarapodását, de legalábbis a túlélését szolgálja, férfi ági öröklés, amennyiben pedig a férj követi a feleséget, és attól kezdve az ő családjának alárendelve él és dolgozik, női ági leszármazási-öröklési viszony szerint történik a termelési eszközök és termelési tényezők generációk közti továbbadása. Más szóval a patrilinearitás vélhetően a patrilokalitásból, a matrilinearitás pedig a matrilokalitásból ered.

A legelfogadottabb értelmezés szerint a matrilokalitás és matrilinearitás által meghatározott, a nők gazdasági- és társadalmi státusának erősödésével járó matriarchális viszonyok ott alakulhattak ki, ahol a megélhetést biztosító növénytermesztés a döntően nők által végzett, ugyanakkor csekély terménytöbbletet produkáló, éppen ezért a társadalmi munkamegosztás nyomán kialakuló stabil osztálytársadalmak, illetve jól szervezett, szilárd és tartós államalakulatok kialakulását hátráltató talajváltó gazdálkodás (shifting cultivation) keretében zajlik.

Ráadásul a jellemzően Egyenlítői-Afrika szavannáinak, illetve esőerdeinek felperzselésével nyert, közösségi tulajdonban álló, felparcellázatlan irtásföldeken végzett ásóbotos-kapás földművelés a Szubszaharai-Afrika egyenlítői éghajlati övében honos cecelégy fajok (Glossinidae) által terjesztett, és mind az emberre, mind az állatokra végzetes veszélyt jelentő álomkór (tripanoszómiázis) elterjedtsége miatt nem

egészülhetett ki a férfiak kizárólagos gazdasági szerepkörébe tartozó nagyállattartással sem (PROBÁLD F. 2002).

Mindezen körülmények következtében nőközpontú társadalmi berendezkedéssel ma is elsősorban a Kongó-medence térségének déli részén húzódó, hagyományos, önfenntartó kapás kertgazdálkodást folytató bantu törzsi közösségek által benépesített, a kontinenst átszelő ún. matrilineáris övben, Angola, a Kongói Demokratikus Köztársaság, Zambia, Tanzánia, Malawi és Mozambik egyes régióiban találkozhatunk (LANCASTER, C. S. 1976, GOTTLIEB, J. – ROBINSON, A. L. 2016)

Földünk túlnyomó részén azonban, ahol a komoly fizikai erőt feltételező ekés szántóföldi gabonatermesztés és a nagy testű állatok tenyésztésbe fogásának környezeti feltételei adottak voltak, a férfiak gazdasági szerepének, ezzel együtt pedig társadalmi státusának felértékelődésével járó patrilokalitás és a patrilineáris öröklési rendszer, illetve az ezeken alapuló patriarchális, a nők érdekérvényesítő képességének gyengülését eredményező családmodell vált uralkodóvá.

7.1.3. A matriarchátus (matrilinearitás) nyomai Indiában

A napjainkra erősen visszaszorult matriarchális társadalmi struktúra, amelynek nyomai a szubszaharai matrilineáris öv területén kívül nem csupán néhány észak-amerikai indián törzs (delaverek, hopik, irokézek stb.), valamint egyes óceániai, illetve szudáni, felső-guineai és szaharai népcsoportok (akanok, tuaregek, szererek, a kanári-szigeteki guancsok stb.) körében maradt fenn, de vallási és etnikai hovatartozástól függetlenül több ázsiai ország népességében is fellelhető még. Például a tamil (dravida) nyelvű Srí Lanka-i hinduk és muszlimok, a nyugat-szumátrai muszlim minangkabuk, a dél-kínai Yunnan és Sichuan tartományokban élő buddhista, taoista, illetve a tibeti eredetű dongba kultuszt követő moszuók, a Vietnam Központi-fennsíkján megtelepedett degar, francia eredetű nevükön montagnarként, azaz hegylakókként emlegetett etnikai csoport tagjai mellett India bizonyos térségeinek lakói követik ezt a fajta társadalomszerveződési modellt (GOETTNER-ABENDROTH, H. ED. 2009).

E helyütt fontosnak tartjuk megjegyezni, hogy a matriarchátus és a matrilinearitás társadalmi tartalmukat tekintve határozottan különböznek egymástól, tehát

semmiképpen sem rokon- vagy hasonértelmű fogalmak. A matrilinearitást, vagyis a nőági öröklési rendszert, amely azonban jellemzően nem anya (szülő) – lány(ok) viszonylatban realizálódó anyagi hagyományozást jelent, noha Indiában erre is van példa (lásd lennebb), azaz nem a patrilinearitás egyértelmű ellenpárja, a matrilokalitással együtt a matriarchátus egyik alrendszereként értelmezzük, ez utóbbit viszont a patriarchátussal való analógiát kerülve nem tekintjük a nők uralkodó szerepével, illetve annak közösségi elismerésével jellemezhető, valóságosan létező társadalomtípusnak. Bodrogi Tibornak a matriarchátus-matrilinearitás lényegét feltáró tanulmányára (BODROGI T. 1985) is hivatkozva úgy véljük, tényekkel igazolhatóan nem támasztható alá az, hogy létezne vagy akár korábban létezett volna olyan társadalmi formáció, amelyben a nők vezető (uralkodó) szerepet töltenek, illetve töltöttek be. Ez egyben azt is jelenti, hogy ebben az értelemben a matriarchátus nem több mint a patriarchátus antagonista megközelítésén nyugvó elméleti konstrukció. A gyakorlatban többnyire arról van szó csupán, hogy a nők családon belüli pozíciói kiegyensúlyozottak, a matrilineáris öröklési (gazdasági) rendszerből fakadóan szociális érdekérvényesítő képességeik viszonylag erősek, esetenként meghatározóak.

Ezért talán helyesebb, ha a matriarchátusra az adott kérdéskör kutatásában úttörő szerepet játszó Raymond T. Smith brit szociálantropológus által bevezetett terminust használva matrifokális struktúraként hivatkozunk (SMITH, R. T. 1956, 1996), azaz olyan, az anyai családfő de facto és az apai családfő de jure vezető státusán nyugvó egalitárius családtípusra, amelyben az utóbbinak a belső kapcsolatok rendszerében betöltött gyakorlati szerepe alárendelt, a nőknek a családi életet szervező-irányító jogosítványai viszont közvetlenül nem érvényesülnek a társadalom szélesebb köreiben. A nemi kiválogatásban erősen érintett India az anyaközpontú, de legalábbis a nők szociális biztonságát nem veszélyeztető családtípus létezése tekintetében különös jelentőséggel bír, minthogy a matrifokalitás az egyébként domináns patriarchális modell határozott területi ellenpólusát alkotja.

Noha a matrilokalitáson, illetve matrilinearitáson alapuló családszerkezet a társadalom és a gazdaság nyugati mintát követő, a globalizáció kihívásaihoz igazodó átalakulása eredményeként egyre inkább jelentőségét veszti Indiában is, nyilvánvaló, hogy az mind a múltban, mind napjainkban kizárólag a szubkontinens őslakosainak

tekinthető déli dravida[12] és az északkeleti hegyvidék döntő részben törzsi szervezetben[13] élő sino-tibeti vagy ausztroázsiai nyelvű etnikai csoportjai, elsősorban a Meghalaya állambeli khaszik, garók és dzsaintiák (pnarok) körében létezett, illetve létezik (SCHNEIDER, D. M. – GOUGH, K. 1961, CHOUDHURY, S. 2016). Utóbbiak esetében máig élő gyakorlat a matrilineáris öröklés azon régi múltra visszatekintő formája, amelyben a szülői vagyon jövendő birtokosa a legfiatalabb lány, aki ennek fejében a szüleiről való gondoskodás feladatát is magára vállalja (CHOUDHURY, S. 2016).

A dravida kultúrrégióban, főként a Keralában és Karnataka állam parti körzeteiben élő, részben etnolingvisztikai alapon, részben kaszthovatartozás szerint elkülönült csoportokat alkotó nairok más néven nayarok, buntok és billavák körében még néhány évtizeddel ezelőtt is széles körben bevett gyakorlatnak számított a helyben marumakkathayam, vagy aliyasantana néven ismert, az 1930-as évek elejétől az 1970-es

[12] Az Indiában őshonos dravida népek kompakt etnolingvisztikai tömbbe tömörülése a nomád életmódot folytató harcias indoárjáknak az i. e. II. évezred közepe táján való megjelenésével vette kezdetét. Az ún. északi birodalmi térből betörő indoeurópai nyelvű árják részben keveredtek a dravidákkal, részben pedig dél felé szorították őket; és bár azok a hinduizmus átvételével vallási értelemben akkulturálódtak a hódítókhoz, nyelvi-etnikai önállóságtudatuk olyannyira erős maradt, hogy az mind a mai napig az India integritását potenciálisan veszélyeztető társadalmi feszültségek egyik legmeghatározóbb tényezőjének számít (BALOGH A. 2002). Napjainkban konszenzus látszik formálódni a tekintetben, hogy a dravidák az Indus-völgyi civilizáció szellemi örökségének hordozói (ANTONOVA, K. A. – BONGARD-LEVIN, G. M. – KOTOVSZKIJ, G. G. 1981, WOJTILLA GY. 1988, AVARI, B. 2007, PARPOLA, A. 2015, WILHELM Z. 2016), ami a hinduizmusba átmentett kulturális elemek mellett a ma is az Indus mellékén, a pakisztáni Balochistān tartományban, a dél-indiai nyelvi tömbtől mintegy 1.500 km távolságban élő, reliktum népességként azonosított dravida brahuiok fennmaradásával is alátámasztható. Az indiai dravida etnikai konföderációt négy nagyobb, államalkotó, vagyis saját szövetségi állammal rendelkező nép, a kannada (Karnataka állam), a malajálam (Kerala állam), a tamil (Tamil Nadu állam) és a telugu (Andhra Pradesh és Telangana állam) alkotja, amelynek népességszáma a Hindusztáni-félsziget keleti-északkeleti részén élő egyéb, kis létszámú nyelvi szórványokkal nem számolva is meghaladja a 250 millió főt, ami az ország teljes lakosságának legalább 20%-át jelenti (CENSUS 2011 ONLINE 2011).

[13] A köznyelvben modernizált szanszkrit szóval adivasi, azaz őslakó, hivatalosan scheduled tribes (jegyzett törzsek) névvel illetett, gyenge társadalmi érdekérvényesítő képességgel rendelkező, hátrányos helyzetű, éppen ezért az állam részéről de jure alkotmányos védelmet és támogatást élvező őshonos közösségek, amelyek jellemzően elzárt térségekben, többnyire erdei, illetve hegyvidéki régiókban, korszerűtlen, számottevő jövedelemtöbblet előállítására alkalmatlan gazdasági környezetben élnek, fejlettségi mutatóik jóval az országos átlag alattiak. Kulturális és társadalmi integrációjuk kifejezetten alacsony fokú: a társadalomszerveződés indiai sajátosságának számító varna-, illetve kasztrendszer előírásai helyett saját törzsi szabályaik irányítják az életüket, esetenként ősi animista kultuszokat követnek, az állammal és a többségi társadalommal való kapcsolataik korlátozottak. A legutóbbi, 2011. évi népszámlálás adatai szerint számuk elérte a 104,5 millió főt, ami az ország népességének 8,6%-át tette ki (CENSUS 2011 ONLINE 2011B).

évek közepéig a polgári joggyakorlat által is legitimált, a malajálam szóval tharavadnak, azaz ősi otthonnak nevezett, többgenerációs nagycsaládi közösségen belül érvényesített nőági öröklési rendszer. E szisztémában a közös vagyon kezelője, de nem a tulajdonosa a karanavarnak nevezett legidősebb férfi családtag, az örökség ezért nem közvetlenül a saját fiára, hanem női ágon, valamely női családtagon, nőtestvérén vagy lányán keresztül annak a fiára, mint a családi vagyon megőrzéséért és gyarapításáért felelős karanavar elkövetkező generációjának képviselőjére száll. (FULLER, C. J. 1975, ARUNIMA, G. 2003). Ez a matrilineáris öröklési rendszernek a valóságban jellemzően előforduló anyai nagybáty és unokaöcs, vagy anyai nagyapa és fiú unoka közti vagyonátruházás egyik változataként értékelhető.

Előbbiekkel szemben, az ország szellemi magterületének számító, indoárja kulturális befolyás alatt álló középső és északi-északnyugati térségében megtelepedett, kizárólag patriarchális alapon szerveződő népesség körében a matrifokalitás, illetve matrilinearitás nyomaival, értelemszerűen nem találkozunk.

7.1.4. A patriarchátus hindu jogtörténeti vonatkozásai

A tradicionális hindu társadalmi értékrend és jogi norma a nemek egymás közti viszonyát illetően a férfiak nők feletti örökké tartó gyámságának és bizalmatlanságának elvén, illetve gyakorlatán alapszik, ami az ősi hindu jog első tételes összefoglalását nyújtó Manu törvényei[14] (Mānava Dharmašāstra) vonatkozó szöveghelyein is világosan tetten érhető (MANU ONLINE 1915):

[14] Manu a hindu mitológiában eredetileg és általánosságban az emberiség őse, az ember archetípusa; az embert, emberi lényt jelölő szanszkrit mānava szó jelentése Manu által birtokolt dolog. Később, személyében megsokszorozódva az egyes kalpákat, azaz világkorszakokat, a világok (univerzumok) teremtésétől azok újrateremtéséig tartó, 4,32 milliárd év hosszú érákat uraló mitikus bölcsek, illetve azok generációinak ősatyja. A kalpák egyenként tizennégy, ún. Manu-korra (Manvantara) oszlanak; a jelenlegit, amely a sorban a hetedik, Vaivasvata Manu irányítja. A Mānava Dharmašāstra vagy Manusmriti címet viselő törvénygyűjtemény alkotójának az első, Svayambhuva Manut, Brahma, a teremtő istenség spirituális örökösét tekintik. A valóságban a szanszkrit nyelvű törvénykönyv az i.e. 2. és az i.sz. 3. század közötti időszakban keletkezett és a hindu vallási, szociális, illetve jogi normarendszer (kötelezettségek, tilalmak, büntetések) első tételes szintézisét adja, amely egyúttal a brit gyarmati korszak hindu jogforrásául is szolgált.

▪ „Az asszonyok az ő férfi hozzátartozóik által gyámság alatt tartandók éjjel-nappal; […]. Az atyja gyámolítja (őrzi) [a nőt] gyermekkorában, a férje gyámolítja az ifjúkorában; öregkorában a fiai gyámolítják; a nő egyáltalában nem való arra, hogy önálló legyen." (IX. 2–3.)

▪ „Figyelemmel kísérvén ezt (a törvényt), minthogy ez az összes kasztoknak legfontosabb törvénye, törekedjenek őrizet alatt tartani feleségüket még a gyengeerejű férjek is. A saját sarjadékát, ősi hagyományait, a nemzetségét, de leginkább önmagát, úgyszintén a vallásos érdemét (dharma) őrzi meg az, aki nagy gonddal őrzi a feleségét." (IX. 6–7.)

▪ „Mert amilyen az (a férfiú), kivel az asszony közlekedik, éppen olyanfajta fiút is szül [majd]; azért tehát azon célból, hogy tiszta nemzedéket kapjon [a férj], teljes buzgósággal kell őriznie a feleségét." (IX. 9.)

▪ „Nincsenek [bizony] biztonságban [a bűnnel szemben] otthon, bármilyen megbízható és pontos őrök tartják is őket szemmel; […]. [Szeszes italok] ivása, romlott személyekkel való barátkozás, a férjtől [ok nélkül] való távollét, kóborlás, [nem kellő időben való] alvás, tartózkodás idegen házban: ez a hat hiba szennyezi be a férjes asszonyok becsületét. Ezek (az ilyenek) nincsenek tekintettel a szépségre és nem törődnek a korral; legyen az illető férfiú akár szép, akár csúf, bizony szerelmeskednek [vele], mert így [gondolkoznak: „Csak legyen] férfi". Mivel a férfiak után bolondulnak, állhatatlan szívűek és természetüknél fogva szeretetlenek, bármilyen szigorú felügyelet alatt álljanak is itt (e világon): az ilyenek [mégis] hűtlenek lesznek a férjeikhez. Tudván, hogy ezeknek (az asszonyoknak) ilyen a természetük s hogy a teremtmények ura (Prajāpati) oltotta azt beléjük a teremtéskor, a legnagyobb szigorúságot tanusítsa a férj az őrizetükben." (IX. 12–16.)

A férfiak nőkkel szembeni privilegizált helyzete legnyilvánvalóbb módon a Manu törvénygyűjteményének IX. fejezete által rögzített hagyományos hindu házassági és öröklési jogban mutatkozik meg (MANU ONLINE 1915). A házasságban a férfit és nőt szimbolizáló mag, illetve termőföld közti kapcsolat analógiája nyomán a feleség a domináns férj alárendeltjeként, egyúttal annak tulajdonaként jelenik meg, mint ahogy az elvetett mag és a termőtalaj egyesüléséből keletkező új élet létformáját is a mag jellege határozza meg, nem pedig a föld, amelyből megszületik. E sajátos viszony egyúttal azt is

jelenti, hogy a férj birtokolja a feleséget, amint a termőföld is a magot birtokló, illetve elvető gazda tulajdonában van, nem pedig fordítva.

A hindu házassági jog alapjául egyébként az ún. varnarendszer[15] szolgál. E szerint fő szabályként lehetőleg minden férfinak saját varnájába tartozó nőt kell feleségül vennie, de – amint arra korábban a kiugró mértékű férfitöbblet társadalmi hatásai kapcsán a 3.2. alfejezetben már utaltunk –, a magasabb hierarchiaszintű varnák férfi tagjai számára biztosított a lehetőség az alacsonyabb státusú nővel való házasságkötésre, azaz a lefelé házasodásra; ugyanez a nők esetében nem lehetséges. E gyakorlatban ugyancsak a férfiak magasabbrendűségének elve nyer kifejezést: a férj alacsonyabb varnába tartozó feleség által is továbbörökítheti saját társadalmi pozícióját (a nő helyzetétől függetlenül nemes magból nemes utódot szül), míg a nők ugyanerre alacsonyabb státusú férfi mellett nem lennének képesek, egy ilyen kapcsolatban – ha ez megengedett volna –, férjük társadalmi helyzetét reprodukálnák, és ezzel maguk is alacsonyabb rendűvé válnának.

A nők házassági kapcsolatban való alárendelt pozícióját erősíti a nyugati jogfelfogásban a mai napig értetlenséggel kezelt gyermekházasság intézménye, amelyet a nemiarány-eltolódás káros társadalmi következményeit számba véve fentebb már szintén érintettünk, utalva a maszkulinizáció jelensége és a törvényes életkor betöltése előtt férjhez adott lányok magas aránya közti kapcsolatra. Mint ahogy a tradicionális kultúrák esetében általában, a hindu léttel szemben támasztott legalapvetőbb, minden mást háttérbe szorító társadalmi kötelezettség a házasságkötés, illetve a szabályszerű házasság révén megszentelt utódnemzés.

[15] A rend vagy osztály jelentéssel bíró varnák a hindu társadalomszerveződés négy alapegységét alkotják. A kasztokhoz hasonlóan ezek között sem létezik társadalmi mobilitás, születés révén determinált társadalmi csoportokról van szó. Noha tagjaik foglalkozásuk alapján ma már nem feltétlenül végeznek a varnájuk eredeti jelentéstartalmának megfelelő tevékenységet, tényleges társadalmi státusukat azonban ettől függetlenül átörökítik. A legtekintélyesebb, egyben legkisebb létszámú csoport az eredetileg kizárólag papi, tanítói, szellemi foglalkozást űző brahminoké, majd az állami adminisztrációt működtető és fegyverforgató ksatriják, a jellemzően kereskedelemből élő, különböző üzleti tevékenységeket folytató vaisják következnek, végül a kétkezi munkát, földművelést, kézművességet, szolgálatot végző súdrák zárják a sort. A legvalószínűbb elmélet szerint az eredendően a kasztok, illetve varnák életét szabályozó törvények megsértéséért a közösségükből kizárt, egzisztenciálisan ellehetetlenült, a szociális vádőhálón kívül rekedt személyek, illetve utódaik, a leghátrányosabb helyzetű, hagyományosan és jelentős arányban még ma is szennyes, tisztátlannak számító munkát végző érinthetetlenek vagy dalitok nem tartoznak egyik varnához sem.

Mivel a hagyományos jogértelmezés szerint a lányok kellő időben való kiházasításának elmulasztása gyermekgyilkossággal ér fel, illetve a családfő számára számos gyakorlati joghátránnyal is jár (házassági ajándéktól való elesés, a családja feletti gyámságának megszűnése, lányának az ő beleegyezése nélküli, önálló döntésen alapuló házasságkötéshez való jogszerzése), ez az elvárás bizonyos körben a mai napig olyan erővel nehezedik a társadalomra, hogy a szülők igyekeznek minél hamarabb lányaik jövőjét akár gyermekházasságok útján is biztosítani. Az egyes jogforrások a férjhez adható lányok minimális életkorára vonatkozóan eltérő adatokkal szolgálnak ugyan, de az általánosságban hét-nyolc évre tehető. Bizonyos törvénygyűjteményekben, például a Manusmritiben, gyermekkorú lányok házasságkötése esetén rögzítették a férj és a feleség közti korkülönbség mértékét is.

Noha a hindu házasság alapvetően monogám kapcsolaton nyugszik, történetileg a többnejűség (poligínia) ismert és létező, bár nem általános gyakorlatnak számított. A törvények igyekeztek ugyanis gátat szabni a második és további házasságoknak: ha az asszony megfelelt a vele szemben támasztott erkölcsi, illetve rituális elvárásoknak és fiút szült, a férje nem vehetett mellé újabb feleséget. Manu törvényei részletesen szabályozzák azt is, hogy mikor, mennyi idő elteltével hozhatott a férfi másik nőt a házhoz abban az esetben, ha az első felesége nem adott életet fiú utódnak: a meddő asszony esetében nyolc év után, ha pedig felesége csak lányokat szült, tizenegy év múlva házasodhatott újra. Ha az asszony az engedetlenség és tisztességtelenség bűnébe esett, a férj azonnal másik feleség után nézhetett, sőt az ilyen nőt akár el is kergethette. A feleségek elűzésének és megalázásának (hajlenyírás, rabszolgaságra kényszerítés stb.), egyúttal kasztjukból való kitaszításának leggyakoribb oka a házasságtörés volt. Ez önmagában is erősen bizonytalanná tette életben maradási esélyeiket, anélkül is, hogy az esetenként kegyetlen módon végrehajtott halálbüntetéssel sújtották volna őket.

A nők csak akkor válhattak el és házasodhattak újra, ha a férjük eltűnt, bizonyítottan külföldre távozott, elvesztette szexuális aktivitását vagy kiközösítették a kasztjából. Eltűnés esetén azonban csak az előírt – kettő-nyolc év közötti – várakozási idő letelte után mehetett ismét férjhez. A türelmi időszak hossza attól függött, hogy a házastársak melyik varnába tartoztak, illetve, hogy volt-e már gyermekük.

A férj és feleség közti egyenlőtlen kapcsolat azonban az özvegységre jutott házasfelek további életében is jelentős különbségeket eredményezett. Míg a férfiak

számára egyenesen kötelező volt feleségük halála után azonnal újranősülni, a nők esetében erre csupán akkor nyílt mód, ha férjük fiú utód nélkül halt meg. Ekkor az özvegy az elhunyt családjának felhatalmazása birtokában ún. *niyoga* házasságot köthetett, vagyis volt férjének egy közeli, ennek hiányában esetleg valamely távolabbi rokonához kizárólag gyermeknemzés céljából férjhez mehetett. Az e kapcsolatból született fiú ekként, ha csak közvetett módon is, de a családjog által legitimált formában apja örökébe léphetett, azaz örökölhette annak javait és gyakorolhatta a halotti kultusszal járó kötelezettségeit.

A levirátus e sajátos indiai formája azonban, amely a vele járó, gyakorlatilag betarthatatlan elvárásrendszer miatt szűk körben nyerhetett csak teret (noha Észak-Indiában egészen a 19. század végéig találkozhatunk vele), csupán a látszatházasság egyik változataként értelmezhető. A férjet és a feleséget kapcsolatuk során nem motiválhatta a kölcsönös szimpátia vagy vonzalom és az kizárólag a gyermek fogantatásáig, illetve megszületéséig állhatott fenn. Amennyiben e szabályokat megszegték, az utód törvénytelenné vált és nem tölthette be azt a szerepet, amelynek érdekében a világra jött, a nő pedig házasságtörést követett el, viselve annak minden következményét.

A férfi és nő fölé-, illetve alárendelt házassági kapcsolatának tárgyalása során szinte megkerülhetetlen a számos tévhittel terhelt, a nyugati szemlélők körében talán a leggyalázatosabb indiai szokásként értékelt özvegyégetés, a satī gyakorlatának kérdése (KOVÁCS G. 2008), amelynek társadalmi szerepét, lényegét, de főként az abban érintett nők részvételi szabadságát illetően továbbra is megoszlanak a vélemények. E sajátos indiai jelenség, amelynek – az özvegyek újraházasodását megakadályozandó – komoly történelmi szerepe volt a túlnépesedés elleni indiai küzdelemben is, egyes narratívák szerint a házastársi hűség szélsőséges megnyilvánulási formájának tekinthető. E szerint a satī, amelynek során az özvegy elhunyt férjének halotti máglyáján maga is a tűz martalékává válik, önkéntes döntésen alapult, sőt bizonyos esetekben, például, ha gyermeket várt vagy kiskorú gyermekei voltak, kifejezetten tiltották. Az özvegyégetés jelensége magában a hindu jogban is erősen vitatott megítélésű. Egyrészt valóban létező szokásról van szó, amelynek gyakorlását első alkalommal egy 1829. évi jogszabállyal (Bengal Sati Regulation) tiltották be, de amelyet ettől függetlenül valószínűleg egészen a közelmúltig alkalmazhattak. Alátámasztja ez utóbbi vélekedést az is, hogy az indiai törvényhozás az 1987-ben elfogadott Commission of Sati Prevention Actben (WOMEN &

CHILD DEVELOPMENT ONLINE 1987) még az özvegyégetés támogatásának, az arra való felbújtásnak és erkölcsi magasztalásának kriminalizálására, illetve az ellene való hatékony fellépés intézményi kereteinek kidolgozására kényszerült. Másrészt viszont a jogi kommentárok, amelyek csak nagyon korlátozott terjedelmi keretek között tesznek róla említést, mindig is igyekeztek azt részben a jelentéktelenség homályába burkolni, részben pedig öngyilkosságnak minősítve, káros, a házastársak túlvilági újraegyesülésére alkalmatlan gyakorlatnak minősíteni (JANY J. 2016).

Ezzel szemben kétségtelenül létezik az özvegyégetésnek olyan, megalapozott érvrendszerre támaszkodó értelmezése is, amely vitatja az abban való részvétel valódi önkéntességét. Lata Mani európai megfigyelők satīról szóló gyarmati beszámolóit elemezve kimutatta, hogy az esetek többségében csupán látszatönkéntességről van szó, mert az özvegyek a család, a társadalmi környezet részéről rájuk nehezedő nyomásnak engedve döntöttek úgy, hogy vállalják a tűzhalált, és jellemzően nem a férjükkel való metafizikai egyesülés vágya hajtotta őket, azaz a procedúra rituális-spirituális vonatkozásai valójában mellékesek (MANI, L. 1995). Ezt támasztják alá azok a tanúságtételek, amelyeket a satīról lemondó, vagy már a máglyáról elmenekülő özvegyek tettek. Egy ilyen asszonytól származó közvetített elbeszélés szerint: *„Az elhatározása, hogy Sutee legyen, nem választás eredménye volt. Nem is abból fakadt, hogy így megszabadulhat valamilyen jövőbeni meghatározatlan nyomorúságtól. A személyes szégyentől, a barátok cserbenhagyásától, a rájuk és a fiára hozott szégyentől való félelem miatt döntött az elégetés mellett…”* (MANI, L. 1995 p. 222). Számos példa igazolja továbbá, hogy az özvegyeket kifejezetten kényszerítették a satīra, a tűz meggyújtása előtt pedig drogokkal kábították el, illetve odakötözték őket a halotti máglyához.

Ne feledkezzünk meg persze arról sem, hogy a satīt elutasító özvegyek meglehetősen sanyarú jövőnek néztek elébe. Hátralévő életüket vezekléssel, böjtöléssel, rájuk kényszerített magányban és nélkülözésben kellett eltölteniük. Ha támasz híján elkeseredésükben mégis megkíséreltek egy másik férfival kapcsolatba kerülni, házasságtörővé válva a halálos ítélettel felérő családból és kasztból való kirekesztés, a rituális tisztátalanság, érinthetetlenség sorsára jutottak.

Noha a hindu öröklési jog, amelynek forrásai a férj és feleség házasságban betöltött szerepét, jogait és kötelezettségeit szabályozó törvényi szokásrenddel összehasonlítva kevésbé koherens képet adnak a családfői vagyon továbbadása, illetve férfiak és nők

közötti megosztása tekintetében, az egyértelmű, hogy a patriarchális házassági joggyakorlat elvi alapjaira támaszkodva alapszabályként az unilineáris, férfi ági *agnat* rokonok közti öröklési rendet rögzíti, kiemelve a legidősebb fiút megillető elsődleges jogokat. Mellette értelemszerűen férfi testvérei, illetve leszármazottaik részesültek az örökségből.

Fiú utódok hiányában a családfő lányai örököltek; az ily módon realizált ún. női vagyon elsődleges kedvezményezettjei az örökös halála esetén annak hajadon leányai voltak. A női leszármazottak egyébiránt a kiházasításukhoz szükséges hozomány formájában részesültek a szülői javakból, ami azonban a patrilokális családstruktúra keretei közt a gyakorlatban férjük családját gazdagította. Ha a szülőknek nem voltak gyermekeik, az örökség a felmenőket illette, örökösök híján pedig az uralkodóra szállt a vagyon, a nagy tiszteletnek örvendő brahmanok kivételével, akiknek a javai utód hiányában mesterükre vagy tanítványaikra maradtak.

A legtöbb ellentmondás az özvegyek öröklési jogához fűződött. Egyes vélemények alapján egy fiúrész őket is megillette elhunyt férjük vagyonából, a többségi álláspont szerint viszont csupán hajlékra és eltartásra szereztek jogot, de a hagyományos patriarchális viszonyok között férjük halálával a mégoly csekély társadalmi szerepüket is elvesztő nőket sok esetben még erre sem méltatják és családjukból kitaszítva gyakran még ma is földönfutóvá válnak, jobb esetben özvegyi munka- és hajlékközösségekhez csatlakozva tudnak életben maradni. Ez utóbbiaknak egyik jól ismert példáját képviseli az Uttar Pradesh állambeli Vrindavánban – a hinduizmusban kiemelkedő szakrális jelentőséggel bíró települések egyikén – részben nyomorúságos menedékre lelt, részben azonban a város utcáin hajléktalanként kóborló, kolduló, vallásos életet folytató mintegy hatezer özvegy, akiknek a helyzete a nyilvántartásba vételükről, családi hátterük felderítéséről, jogi státusuk tisztázásáról, illetve lakhatási körülményeik javításáról rendelkező 2012. évi legfelsőbb bírósági határozat ellenére érdemben a mai napig nem változott (PILLAI, S. 2017).

7.2. A patriarchális családmodellen alapuló férfipreferencia társadalmi-gazdasági okai

A lányoknak és nőknek a fentebb vázolt patriarchális társadalmi rendszerben betöltött szerepe a nyugati, de akár a matriarchális hagyományú déli dravida vagy törzsi mintával szemben is sokkal korlátozottabb és számos ellentmondással terhelt. Minthogy a nők éppen a patrilineáris öröklési szokások következtében önálló egzisztencia megteremtésére hagyományosan nem képesek, fennmaradásukat csakis házasság útján biztosíthatják. A patrilokalitás érvényesülése miatt azonban életük hátralévő részét a férj családjában kell eltölteniük. Az e kötöttségekből való kitörés lehetősége – pl. a férj elhagyása, illetve a szülői házba való visszatérés – erősen korlátozott, erre csak egészen kivételes élethelyzetekben van mód. Ezért az e témával foglalkozó közbeszédben és szakirodalomban gyakran előkerülő példázat, amely a lányokat nevelő szülőket a szomszéd kertjét öntöző gazdához hasonlítja (ATTANÉ, I. – GUILMOTO, C. Z. eds. 2007) meglehetősen találó, hiszen a patriarchális társadalmi berendezkedésnek a lányos családokat hátrányosan, a fiús szülőket viszont előnyösen érintő anyagi vonatkozásai teljesen nyilvánvalóak (DAS GUPTA, M. ET AL. 2003, GUILMOTO, CH. Z. 2008, JOHN, M. E. ET AL. 2008, SINGH, N. 2012).

7.2.1. A fiú utódok, mint a nagycsalád fennmaradásának és gazdasági stabilitásának letéteményesei

A fiú-, illetve férfipreferencia gazdasági indítékai tehát legközvetlenebb módon az előbbiekben részletesen áttekintett patriarchális társadalmi struktúra két alapösszetevőjéből, a férfi ági unilineáris öröklési rendszerből és az ettől elválaszthatatlan férfi központú családi vagyon- és munkaközösségből eredeztethetők.

Az ingó és ingatlan vagyon patrilineáris keretek közt történő átörökítése végső soron a fiú utóddal, utódokkal (is) rendelkező családok továbbélését biztosítja, szemben azokkal, amelyeknek leszármazottai között csak lányok fordulnak elő. A lányos családokban felhalmozott javak egy – többnyire jelentős – része az utódok kiházasításával hozomány formájában férjük családjára száll, amely így a feleség révén gyakorlatilag ingyen (jegyajándék fejében) szerzett további munkaerőhöz is jut, aki nem mellesleg a

mindenki által várva várt fiú utóddal gazdagíthatja a közösséget. A női leszármazottak szülői öröksége, az ún. női vagyon, haláluk esetén fiaikat, vagy – ha vannak – hajadon leányaikat illeti, ami ez utóbbiak hozományaként megint csak leendő férjük családjának gazdasági erejét növeli. Vagyis a fiú(k)nak életet adó és felnevelő szülőkkel ellentétben a férfi utóddal nem rendelkező családok nevüket és javaikat vesztve kihalásra ítéltetnek.

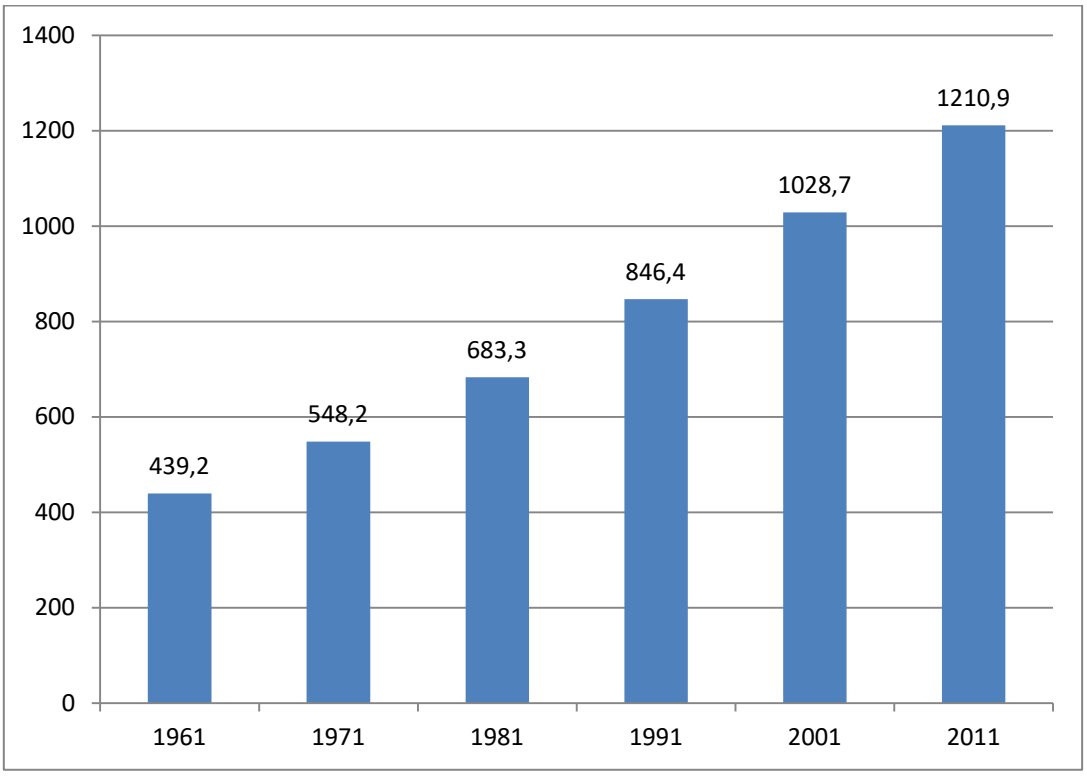
Ami a nagycsalád vagyonnövekedését és vagyongazdálkodását illeti, a férfiak szerepe a fentiekkel szoros összefüggésben e vonatkozásban ugyancsak meghatározó. Amíg a hajadon lányok, de jellemzően a férjes asszonyok is többnyire a rendezett életvitel keretéül szolgáló, de a családi jószág gyarapítása tekintetében improduktív háztartás ellátásából veszik ki a részüket, az anyagiakban realizálható, tényleges jövedelemtöbblet előállítása hagyományosan szinte kizárólag a férfiak feladata. Igaz ez mind a saját családi gazdaságban végzett – túlnyomó részt – földművelő munkára, mind a történetileg változó jellegű és mértékű alkalmazotti munkavállalásra.

A nők munkaerőpiacon való részvétele, amely nagyon ritka kivételektől eltekintve napjainkban sem szolgál egzisztenciális függetlenségük vagy akár csak részleges anyagi önállóságuk alapjául, legfeljebb a családi jövedelmekhez való csekély hozzájárulásra ad módot, még a 21. század első évtizedének végén is meglehetősen súlytalan. Ennek alátámasztásául – egyfajta kitekintést téve – hivatkozunk az indiai kis- és középvállalati szektor strukturális jellemzőit és a vidékfejlesztésben, illeve a fenntartható gazdaság erősítésében játszott szerepét elemző kutatásunk (KISS K. – ZAGYI N. 2014) néhány megállapítására.

A Föld második legnépesebb, 482 millió fős munkaerőpiacával (CENSUS ONLINE 2011) és a vásárlóerő-paritáson számított bruttó hazai termék értékét számításba véve harmadik legnagyobb (9.474 milliárd USD) gazdaságával (CIA WORLD FACTBOOK ONLINE 2017) rendelkező államának népessége dekádonként 100–180 millió fővel, illetve a legutóbbi évtizedet kivéve 20%-ot meghaladó arányban növekedve (*11. táblázat*) az elmúlt ötven évben majdnem háromszorosára nőtt (*10. ábra*). A demográfiai nyomás következtében jelentkező munkanélküliség a Munka- és Foglalkoztatásügyi Minisztérium 2012–2013-as, reprezentatív mintán végzett felmérésén alapuló becslés szerint (MLE ONLINE 2013) a munkaerőpiacra belépő és aktív életszakaszuk elején járó 15–29 év közötti fiatalok, különösen a nők körében kifejezetten magas (*12. táblázat*).

11. táblázat: India népességnövekedésének mértéke 1961–2011 között. CENSUS ONLINE 2001 és 2011 alapján szerk. ZAGYI N.

Népszámlálási dekádok	Dekádonkénti növekedés (fő)	Dekádonkénti növekedés (%)
1961–1971	108.924.881	24,8
1971–1981	135.169.445	24,7
1981–1991	163.091.942	23,9
1991–2001	182.316.397	21,5
2001–2011	182.117.541	17,7



10. ábra: India népességszámának alakulása 1961–2011 között (millió fő).

CENSUS ONLINE 2001 és 2011 alapján szerk. ZAGYI N.

Fontos azonban megjegyezni azt is, hogy a statisztikai forrásokban fellelhető munkanélküliségi adatok a közszféra mesterségesen generált túlfoglalkoztatása miatt alulkalkuláltak, azok a valóságban jóval magasabbak. Közvetett módon erre utal a részmunkaidőben vagy alkalomszerűen munkát vállaló nők magas aránya is, ami Indiában a fejlett nyugati gazdaságoktól eltérően rendszerint nem az alkalmazottak szabad

döntésének az eredménye, hanem a jelentős mértékű látens munkanélküliség következménye. Míg az összes munkavállaló körében tapasztalható arány 40,4% a férfiak 17,7%-ával szemben, a nem mezőgazdasági és nem otthoni kereső tevékenységet végzők, tehát a szezonalitás kényszere által kevésbé érintettek körében, akik egybként a foglalkoztatottak 41,6%-át alkotják, ez az érték 29,7, illetve 12,3% (CENSUS ONLINE 2011).

12. táblázat: A munkanélküliségi ráta ezrelékes mértéke Indiában korcsoportok és nemek szerint (2012–2013). MLE ONLINE 2013 alapján szerk. ZAGYI N.

Korcsoportok	Férfiak és nők	Férfiak	Nők
15 év fölöttiek	47	40	72
15–17 évesek	183	181	192
15–24 évesek	181	163	244
18–29 évesek	130	113	191
15–29 évesek	133	117	191
30 év fölöttiek	10	7	19

A nők szórványos munkaerőpiaci jelenlétére utaló adatok az indiai mikro-, kis- és középvállalati szférát vizsgálva sem jeleznek érdemi változást. Pedig a vidéken is jelen lévő és egyre inkább növekvő kkv-szektor lenne talán a legalkalmasabb arra, hogy nem egyszerűen csak a munkahelyek számának növelésével, de a fenntartható gazdaság szempontjait érvényre juttatva, a hátrányos helyzetű, alacsony jövedelmű társadalmi csoportok tagjait, hangsúlyosan ide értve a nőket is, minél nagyobb számban életszínvonal-emelkedéssel járó, produktív munkához juttatva érdemben csökkentse a szociális különbségeket és segítse társadalmi-gazdasági érdekérvényesítő képességeik, egzisztenciális biztonságuk erősödését.

Ennek ellenére azt látjuk, hogy a nőkkel összehasonlítva, mind a férfi alkalmazottak, mind a férfi tulajdonosok által birtokolt vállalkozások aránya sokkal, 4–6-szor magasabb (*13. táblázat*), ami még akkor is számottevő különbség, ha tekintetbe vesszük a teljes munkaidőben foglalkoztatott férfiak nagyjából kétszeres mértékű felülreprezentáltságát.

Hasonlóan gyenge munkaerőpiaci pozíciókkal szembesülünk egyébként a többi, szociális hátrányokat elszenvedő társadalmi csoport, a falusiak, a jegyzett kasztok, azaz a varnarendszerből kiszorult dalitok (*15. jegyzet*), a jegyzett törzsek (*13. jegyzet*) vagy akár a muszlimok esetében. A kisvállalalati szférának – a munkaadói oldal egészéhez hasonlóan – tehát a szociális egyenlőtlenségek enyhítése terén bőven lenne még mit bepótolnia.

Potenciálisan érdemes azonban számításba vennünk e vonatkozásban az indiai kkv-szektor egy speciális szegmensét, a területfejlesztési politika célkitűzéseinek megvalósítására hivatott kormányzati kezdeményezések egyik kiemelt fontosságú elemét, a Khadi és Falusi Ipar Programot (Khadi and Village Industries Programme, KVIP), illetve az annak szervezeti keretei között működő kisvállalkozások társadalmi integrációs szerepét, még akkor is, ha a nők munkaerőpiaci részvételének és jövedelmi helyzetének megerősítése terén e tekintetben nem rendelkezünk számszerűsíthető eredményekkel.

13. táblázat: Kkv-tulajdonosok, -alkalmazottak és teljes munkaidőben foglalkoztatott munkavállalók nemek szerinti megoszlása (2011). CENSUS ONLINE 2011 és MSME CENSUS ONLINE 2011 alapján szerk. ZAGYI N.

	Férfiak	Nők
Kkv-tulajdonosok aránya (%)	86,3	13,7
Kkv-alkalmazottak aránya (%)	79,6	20,4
Teljes munkaidőben foglalkoztatottak aránya (%)	53,3	25,5

A program elsődleges célkitűzései közé tartozik a viszonylag alacsony tőkebefektetés révén megvalósítható, nem agrár jellegű piacképes falusi foglalkoztatás, vagy akár önfoglalkoztatás szintjének növelése, illetve az ipari termelés, a szakoktatás, a technológiai transzfer, a marketingtevékenység és a finanszírozás decentralizációjának aktív támogatása.

E kezdeményezés történeti gyökerei a 20. század elejére, az indiai felszabadító küzdelmek egyik eszközéül szolgáló, az angol árucikkek bojkottjára és helyettük indiai termékek vásárlásának támogatására építve a modern nemzeti gyáripar megteremtését és megerősödését, valamint a hagyományos kézműipari termelés szélesebb körű

elterjedését vizionáló, a saját, önmaga (sva) és a hazai, őshonos (desī) jelentést hordozó kifejezések összetételéből képzett szvadési (swadeshi) tömegmozgalommá válásának idejére nyúlnak vissza.

Noha a szvadésit és a „Buy Indian"-mozgalmat nem azonosíthatjuk teljes egészében az autarkiára épülő gazdaságszerkezet kívánatos célként való megjelölésével (SHARMA, J. N. 2013), annak elemei mégis tovább élnek a vidék fizikai és intellektuális nyomorának, a nők és az érinthetetlenek kiszolgáltatottságának enyhítése érdekében útjára bocsátott gandhiánus konstruktív program azon részében – erre utal az 1950-es évek közepén megszülető jelenkori projekt nevében szereplő és annak egyik alprogramját jelölő khadi szó is –, amely az önellátás filozófiájára építve a falusi népesség ruházatául szolgáló pamutszövet, a khadi hazai kártolt gyapotból, az ikonikus Gandhi-ábrázolások gyakori képi elemének számító rokkán (charkha) font fonalból, kézi szövőszéken, saját használatra való előállítását tűzte ki céljául.

Hiszen amíg a termelési értéket és a foglalkoztatottak számát tekintve is sokkal jelentősebb súlyú Falusi Ipar Alprogram az ágazati tevékenységek – ide értve különféle szolgáltatásokat is – széles körét felöleli, elutasítva azonban olyan árucikkek (húsipari termékek, káros élvezeti szerek, alkoholok, dohányáruk, stimulánsok és a nem, vagy csak nehezen újrahasznosítható műanyagok) előállítását, feldolgozását vagy értékesítését, amelyek az egészség- és környezettudatos felfogással, illetve a Gandhi-féle szellemi örökséggel alapvetően ellentétesek, a Khadi Alprogram keretében kizárólag textilféléket (pamut-, gyapjú-, selyem- és muszlinszövetet) készítenek.

A KVIP valódi jelentőségét azonban, amellett, hogy működésének köszönhetően, ha csak csekély mértékben is, az átlagos bérszínvonaltól elmaradó jövedelmeket biztosítva, de sikerült enyhíteni az abban részt vevő családok anyagi nehézségein, nem feltétlenül az abszolút gazdasági teljesítmény szerint kell, illetve lehet megítélnünk. Sokkal inkább a fenntarthatóság lényegi momentumaként értelmezett társadalmi felzárkóztatásban és főként a Khadi Alprogram esetében a nemzetépítés, az egységes bár sokszínű indiai nemzet („Unity in diversity") egyébként vitatható politikai koncepciójának meggyökeresedése, valamint az indiaiakban mindig is elevenen élő vállalkozói és innovációs készségek gyakorlati hasznosítása terén elért eredmények alapján.

Ez utóbbira kitűnő példával szolgál a környezettudatos értelemben fenntartható gazdaság előmozdítása tekintetében is különleges jelentőségű, néhány évvel ezelőtt

piacra vitt új termék, az elektromos áram termelésére alkalmassá tett kézi rokka, az ún. e-charkha. A KVIP és egy energiatakarékos eszközöket gyártó bangalore-i kisvállalat által közösen kifejlesztett szerkezettel, amellett, hogy az napi kétórás üzemidő alatt 2.400 m fonal előállítására alkalmas, a forgó alkatrészek és egy csatlakozó generátor segítségével annyi villamos energia termelhető, ami a charkha tartozékául szolgáló egywattos LED-lámpa és egy tranzisztoros kisrádió 7,5 órás működtetéséhez elegendő (KVIC ONLINE s.a.).

7.2.2. A férfi utódok szerepe a szülők időskori ellátásában

A külső gazdasági szereplők, kezdetben jellemzően a gyarmati adminisztráció, valamint az annak működését biztosító erőszakszervezetek, napjainkban a továbbra is nagy jelentőséggel bíró közigazgatás és közszolgáltatók mellett a versenyszféra képviselői által – amint azt láttuk, döntő részben még ma is a férfiaknak – nyújtott munkalehetőség azonban nem csupán az alkalmazotti bérjövedelmek, de a társadalombiztosítási rendszer által támogatott szociális biztonság, kiemelten a nyugdíjak tekintetében is óriási jelentőséggel bír.

A társadalombiztosítási juttatások két szempontból, létezésük és nem létezésésük okán is érdemi módon befolyásolják a több generációs patriarchális családok gazdasági helyzetét. Amennyiben a munkavállalók szerencsés esetben rendelkeznek ilyesfajta jogosultságokkal, az értelemszerűen hozzájárul családjuk anyagi körülményeinek javulásához. Az indiai népesség döntő többsége azonban – amint erre alább részletesen kitérünk –, nélkülözni kénytelen ennek jótéteményeit, ami azon túl, hogy a munka- és vagyonközösségként értelmezett nagycsalád gazdasági erejét gyengíti, közvetlen módon befolyásolja a szülők fiúkat preferáló, illetve lányokat elutasító attitűdjét. Az állami újraelosztás keretében a szociális szféra által biztosított anyagi támasz – az öregkori ellátás szempontjából ennek domináns szegmensét alkotja a nyugdíj – hiányában az idős, munkaképtelen, ápolásra, gyógykezelésre szoruló szülők csakis a nagycsalád aktív férfi tagjai, azaz fiaik anyagi támogatására, illetve a család női tagjainak gondoskodására számíthatnak, szemben lányukkal vagy lányaikkal, akik a hagyományos családmodellhez alkalmazkodva házasságkötésüket követően elhagyják addigi otthonukat, a továbbiakban pedig anyagi lehetőségek híján, a férj családjának való lokális és gazdasági elköteleződés

miatt saját szüleik rájuk érdemben nem, vagy csak egészen kivételes esetekben támaszkodhatnak. Hogy ez utóbbi tény milyen nagy jelentőségű a nemi preferenciák, illetve diszpreferenciák kialakulása és tartós fennmaradása tekintetében, annak érzékeltetéseként talán nem haszontalan röviden áttekintenünk az indiai társadalombiztosítási rendszer strukturális jellemzőivel és beágyazottságával kapcsolatos tudnivalókat (INDIA BRIEFING ONLINE 2017).

Mindenekelőtt azt kell világosan látnunk, hogy a társadalombiztosítási juttatások az ún. nem szervezett vagy informális szektorban (unorganized or informal sector) foglalkoztatottak számára gyakorlatilag elérhetelenek. Ezeknek azonban csupán egy részét adják a fekete gazdaságban alkalmazottak, ami tehát azt jelenti, hogy legális munkavállalók óriási tömegei szorulnak ki e rendszerből. Az informális szektor munkaadói oldalát a nem korporatív formában, tíznél kevesebb alkalmazottal működő, bizonytalan piaci pozíciókkal, korszerűtlen gazdasági és technológiai háttérrel rendelkező egyéni vagy családi vállalkozások és önfoglalkoztatók képviselik, munkavállalóik pedig jellemzően alacsony keresetű és iskolai végzettségű, munkáltatóiknak kiszolgáltatott képzetlen emberek, akik ma a primer szektor alkalmazottainak 90, a nem agrárszférában foglalkoztatottaknak pedig a 70%-át adják, míg a bruttó hazai terméknek a felét állítják elő (CLR ONLINE 2018).

A szervezett szektor keretei között, vagyis a vállalati szférában, ide értve a szövetségi vagy tagállami tulajdonban lévő gazdasági társaságokat (public sector undertakings) is, és a közszolgálatban dolgozók, valamint a hadsereg állományába tartozó munkavállalók szociális biztonságát különböző feltételekkel egy öt pilléren nyugvó társadalombiztosítási rendszer támogatja (INDIA BRIEFING ONLINE 2017).

Ezek közül legnagyobb jelentőséggel, amint azt fentebb már jeleztük, talán a nyugdíjbiztosítás bír, amellyel a közel 500 millió fős munkaerőpiac tagjainak mintegy 7%-a, azaz kb. 35 millió munkavállaló rendelkezik. A Munka- és Foglalkoztatásügyi Minisztérium (Ministry of Labour and Employment) kezelésében álló, 1952-ben létrehozott Alkalmazotti Előtakarékossági Alap (Employees' Provident Fund, EPF) alkotja az indiai nyugdíjbiztosítási rendszer gerincét, amelyen keresztül nagyjából 26 millió alkalmazott, illetve családjuk részesülhet különféle havi rendszeres jövedelmet garantáló járadékban: öregségi vagy rokkantsági nyugdíjban, a biztosított szolgálati ideje alatt bekövetkezett halála után a házastárs özvegyi nyugdíjban, gyermekei pedig árvaellátásban. E mellett

további – tagállami, illetve speciális ágazati – nyugdíjalapok is léteznek, például a köztisztviselők, a bányászok, a tengerészek, a teaültetvények munkásai számára Assamban stb. Az EPF által biztosított nyugdíjszerű ellátás minden, legalább húsz főt foglalkoztató gazdasági társaság munkavállalói számára elérhető, részben mind a munkaadó, mind a munkavállaló által történő kötelező – amennyiben az alkalmazott havi jövedelme nem éri el a 15.000 rúpiát (*7. jegyzet*) –, részben pedig önkéntes befizetés fejében.

Az egészségbiztosítási rendszerhez történő csatlakozás a foglalkoztatottak csupán csekély hányadát magában foglaló szervezett szektor – a legalább tíz alkalmazottal rendelkező vállalkozások, és a közszféra – azon munkavállalói számára biztosított, akiknek a havi jövedelme – egy 2016. évi módosítást követően a korábbi 15.000 helyett – nem haladja meg a 21.000 rúpiát. Az Állami Alkalmazotti Biztosítás (Employees' State Insurance, ESI) pénzügyi alapjából az érintett alkalmazottak és családtagjaik ingyenes orvosi, illetve egészségügyi ellátásra, háromhavi, a napi átlagkereset 70%-át kitevő táppénzre, rokkantság vagy a biztosított halála esetén családja havi járadékra jogosultak.

Az indiai társadalombiztosítás legrégebbi pillére az alkalmazottak pénzbeli kárpótlásáról rendelkező 1923. évi törvény, az Employees' Compensation Act, 1923 által bevezetett, a munkahelyi egészségkárosodás, vagy üzemi balesetek nyomán bekövetkező halálesetek és teljes vagy részleges munkaképtelenség esetén a munkaadó által kötelezően fizetendő anyagi kompenzáció.

Az 1961. évi, anyasági támogatásról szóló törvény (Maternity Benefit Act, 1961) 2017-ben történt felülvizsgálatával (Maternity Benefit Amendment Act, 2017) a szervezett szektorban dolgozó nők a megelőző időszakkal szemben őket megillető 12 heti juttatás helyett ma már az átlagbérükkel megegyező, az első két gyermek után 26 héten, a harmadik után pedig továbbra is 12 héten keresztül folyósított fizetett szülési szabadságra jogosultak. Sőt ez az ellátás, ugyancsak 12 héten át a három hónaposnál fiatalabb gyermeket örökbefogadó nőknek és a béranyáknak is jár. A spontán vetélés vagy legális abortusz miatt magzatukat elveszítő nők hatheti fizetett szabadságot vehetnek igénybe, továbbá minden, a terhességgel vagy a szüléssel kapcsolatban jelentkező, orvosi beavatkozást igénylő komplikáció esetén, beleértve a koraszülést is, az anyák további egy hónapra járó támogatásban részesülnek. A törvény ezen felül, egyebek mellett rendelkezik arról is, hogy a terhes nőket munkáltatóik nem kötelezhetik nehéz

fizikai vagy huzamosabb idejű állómunkára és semmilyen, a terhesség normális lefolyását veszélyeztető, illetve a magzat fejlődését károsan befolyásoló munkahelyi tevékenységre, továbbá a nőknek lehetőséget biztosít arra is, hogy a szülési szabadság leteltét követően, amennyiben ezt munkájuk jellege lehetővé teszi és erről munkáltatójukkal meg tudnak állapodni, otthoni (táv)munka keretében dolgozzanak tovább.

Mindezek alapján azt kell mondanunk, hogy indiai viszonylatban mindenképpen, de az anyasági támogatás időtartamát illetően akár nyugati összevetésben is haladó szellemű, a nők diszkriminatív társadalmi státusa ellen ható, ezzel együtt a két-, legfeljebb háromgyermekes családmodell terjedését támogató szociális intézkedéscsomagról van szó, amely azonban a népesség meglehetősen csekély hányadát érinti, így az még a törvény előírásainak maradéktalan teljesülését feltételezve sem képes valós hatást gyakorolni a nők általános társadalmi megbecsültségének, érdekérvényesítő képességének javulására, családon belüli pozícióik erősödésére.

Az indiai társadalombiztosítás rendszerét egy 1972 óta hatályos törvény (The Payment of Gratuity Act, 1972) alapján – noha ez utóbbi esetben ennek költsége kizárólag a munkaadót terheli – a szervezett szektorban foglalkoztatottak számára évente kötelezően fizetendő nem adóköteles egyszeri prémium egészíti ki, amely minden, a munkáltatónál öt évnél hosszabb ideje alkalmazásban álló munkavállalót megillet, összegét pedig az adott hónapban elért átlagkeresete 15 napra eső részének és szolgálati éveinek szorzata adja.

E fentebb vázolt, összességében lehangoló képet árnyalandó, ne hagyjuk említés nélkül a 2008-ban útjára bocsátott és 25 tagállamban bevezetett, kezdetben a Munka- és Foglalkoztatásügyi, 2015 óta az Egészségügyi és Családjóléti Minisztérium (Ministry of Health and Family Welfare) szakmai felügyelete alatt álló, Rashtriya Swasthya Bima Yojana, RSBY, azaz Nemzeti Egészségbiztosítási Program néven ismert, szövetségi forrásból finanszírozott kormányzati kezdeményezést, még akkor se, ha mára már egyre inkább nyilvánvaló, hogy az – legalábbis a közeljövőben – csak korlátozott mértékben lesz képes betölteni a neki szánt szerepet.

A program eredeti célkitűzése szerint az informális szektorban dolgozó, szegénységi küszöb alatt élő összes munkavállaló és családtagjaik (a családfő, annak házastársa és további három eltartott, gyerekek vagy szülők), tehát a társadalombiztosítás rendszeréből egyébként kiszorult emberek 30 rúpiás regisztrációs díj befizetése fejében

hozzáférhető, biometrikus azonosítást lehetővé tévő (a tulajdonos fényképével és ujjlenyomatával ellátott) ún. „sárga kártya" birtokában ingyenes orvosi, illetve kórházi ellátásra jogosultak évi 30.000 rúpia értékben.

A szegénységi küszöbnek megfelelő jövedelemszint elérésére képtelen népesség részaránya, amelynek mértékéről India vonatkozásában a 2009-es ún. Tendulkar-jelentésben[16] (PLANNING COMMISSION ONLINE 2009) megfogalmazott becslés nyilvánosságra kerülése óta rendelkezünk reális információkkal, a 21. század első évtizedének vége felé 37,2%-ra volt tehető, vagyis megalapozottnak tűnik az a megállapítás, amely szerint India lakosságának kb. egyharmada napjainkban is szegénységben él.

Ugyanakkor a népességnek mindössze nagyjából 10%-át sikerült bevonni a forráshiánnyal küszködő RSBY-ba, amely a 33,5 milliárd rúpiás költségvetési előirányzattal szemben a 2012–2013-as gazdasági évben a szövetségi büdzséből befolyó mindössze alig 11 milliárd rúpiából volt kénytelen gazdálkodni (VELLAKKAL, S. 2012). Az indiai egészségügyi ellátórendszer kívánatos decentralizációja tekintetében viszont kedvező fejleményként értékelhető az RSBY bevezetése, mivel már most mutatkoznak arra utaló jelek, hogy az egyébként elsősorban a szak- és speciális ellátásban érdekelt, eddig szinte kizárólag nagyvárosokban terjeszkedő magánbefektetők az újonnan belépő piaci szereplők lakóhelyének megfelelően beruházásaikkal kezdenek elmozdulni a városkörnyéki-rurális települési tér irányába.

[16] A Suresh Tendulkar (1939–2011), India legtekintélyesbb gazdaságtudósainak egyike, Manmohan Singh miniszterelnök (2004–2014) gazdasági tanácsadó testületének (Economic Advisory Council to the Prime Minister, PMEAC) tagja, később elnöke által vezetett, az indiai szegénység mértékének, illetve a szegények népességbeli részarányának megállapítása érdekében életre hívott tudományos bizottság vezetőjéről elnevezett jelentés, amelyben elsőként jelent meg a Tendulkar innovatív szegénységértelmezésén alapuló módszertan, aminek eredményeként a szegénységi küszöb alatt élők aránya a korábbiakkal szemben jóval nagyobbnak mutatkozott, miután már nem csak az életben maradáshoz elegendő kalóriabevitel költségeit, hanem a szegénység fogalmát tágabban értelmezve az oktatásra, egészségügyi ellátásra, rezsire és ruházkodásra fordított kiadásokat is figyelembe vették a létminimum eléréséhez szükséges jövedelem megállapításakor.

7.2.3. A lányok, mint a családok létbizonytalanságának és anyagi instabilitásának tényezői

Azon túl, amit a patrilineáris öröklési rendszer hatásait elemezve a nők önálló gazdasági és individuális társadalmi szereplőként való megjelenésének akadályairól fentebb már elmondtunk, e helyütt idézzük most emlékezetünkbe ismét a lányos családfőket a szomszéd kertjét öntöző gazdához hasonlító példázatot, amely igen találó módon fejezi ki azt az Indiában még ma is viszonylag széles társadalmi körben érvényesülő, gazdasági kényszer szülte szemléletet, miszerint az utódokra, pontosabban a fiú utódokra – nem kisebbítve természetesen e kijelentéssel az indiai családokban a szülők és gyermekek közt éppen úgy létező önzetlen érzelmi viszony jelentőségét – szociális befektetésként is tekintenek.

A lányok felnevelésére, ellátására, taníttatására fordított kiadások a hagyományos patriarchális családmodell keretei között azonban törvényszerűen elvesznek, hiszen a szülők saját időskori létbiztonságuk zálogaként velük nem számolhatnak. Ezen ráfordítások pedig még akkor is meglehetősen tetemesek, ha a fiúkkal összevetve rájuk átlagosan – de nem általánosan – kevesebbet költenek, ami adatokkal is egyértelműen alátámasztható. A táplálásuk, gondozásuk, orvosi ellátásuk tekintetében mutatkozó negatív diszkrimináció létezését fentebb (*5.1. fejezet, 9. táblázat)* a nemi alapú kiválogatás hagyományos társadalmi eszközeinek bemutatása kapcsán már tényszerűen kimutattuk. Ezt kiegészítendő, a fiúk és lányok beiskolázási mutatói közt megfigyelhető különbségek, azaz a lányok, illetve a nők iskolai oktatása terén is tetten érhető társadalmi hátrányok mértékének érzékeltetéséül ezúttal az indiai oktatási rendszer egészét érintő legfrissebb statisztikai összefoglaló (EDUCATIONAL STATISTICS ONLINE 2016) néhány – bizakodásra is okot adó – megállapítására hivatkozunk.

Noha az írni-olvasni, ezzel együtt egy rövid, mindennapi élethelyzetet leíró egyszerű tartalmat értelmezni tudó 15 éven felüliek népességbeli részaránya a legutóbbi két népszámlálás közt eltelt időszak alatt mind a két nem esetében látványosan emelkedett, a nők férfiakkal szembeni hátránya még mindig számottevő, annak ellenére is, hogy körükben érzékelhetően intenzívebb ütemű növekedés volt tapasztalható, ennek eredményeként pedig a dzsenderszakadék e tekintetben 25,6-ről 19,5%-ra csökkent (*14. táblázat*).

14. táblázat: Az írni-olvasni tudók részaránya a 15 évesnél idősebb indiai népességben nemek szerint 2001-ben és 2011-ben. EDUCATIONAL STATISTICS ONLINE 2016 alapján szerk. ZAGYI N.

	Teljes népesség	Férfiak	Nők
2001	61,0%	73,4%	47,8%
2011	69,3%	78,8%	59,3%

Az íráskészségben és a szövegértő olvasásban egy évtized alatt bekövetkezett, különösen a nők körében kiugró mértékű javulás nyilvánvalóan összefügg a lányok beiskolázása terén az utóbbi néhány évben elért pozitív eredményekkel, ami még a statisztikai adatszolgáltatás terén előforduló, joggal feltételezhető bizonytalanságokat figyelembe véve is óriási – már-már hihetetlen léptékű – fejlődésként értékelhető.

Világosan kitűnik mindez a köz- és felsőoktatásba beiratkozott tanulók, illetve hallgatók korcsoportos bontásban közölt dzsenderparitási adataiból (Gender Parity Index, GPI), vagyis az adott képzési szinten jelen lévő lányok (nők) adott kohorsznak megfelelő nagyságú népességből való részesedéseinek és ezek fiúkra (férfiakra) vonatkozó értékeinek hányadosaiból, amely mutatókkal tehát kiküszöbölhető a gyermek- és fiatalkorúakra különösen jellemző túlzott mértékű maszkulinitásból eredő adattorzulás. Amíg tehát az iskolarendszerbe bekerült tanulók körében regisztrált feminitási index (az ezer fiúra jutó lányok száma) korcsoporttól függetlenül, igazodva az érintett népesség egészére jellemző nemi arányokhoz, mindig ezer alatti értékű, addig a GPI, főként az egyébként is kötelező alapfokú oktatásban, a lányok iskolai integrációjának kiterjesztése, képzettségi szintjének emelése érdekében az utóbbi időben megvalósult kormányzati intézkedések eredményeként az elmúlt néhány évben már a lányok, illetve a nők felülreprezentáltságát jelzi, azaz 1-nél valamivel magasabb (*15. táblázat*).

15. táblázat: Az indiai alap-, közép- és felsőoktatásban részt vevők dzsenderparitási értékeinek (GPI) alakulása 1990–1991 és 2014–2015 között. EDUCATIONAL STATISTICS ONLINE 2016 alapján szerk. ZAGYI N.

Tanév	Alapfokú képzés	Középfokú képzés	Felsőfokú képzés
1990–1991	0,71	n.a.	n.a
2000–2001	0,80	n.a.	n.a.
2005–2006	0,92	0,80	0,69

2006–2007	0,93	0,82	0,69
2007–2008	0,96	0,85	0,70
2008–2009	0,97	0,85	0,72
2009–2010	0,98	0,88	0,74
2010–2011	0,99	0,87	0,86
2011–2012	1,00	0,93	0,88
2012–2013	1,03	0,99	0,89
2013–2014	1,04	1,00	0,92
2014–2015	1,05	1,01	0,92

Azon túl, hogy a GPI még a 21. század első évtizedének közepén is a fiúk iskolarendszerben, elsősorban a középfokú, kisebb mértékben az alapfokú képzésben való mélyebb beágyazottságát igazolja, annak összetevői, tehát a két nem tanulói adott korcsoportnak megfelelő nagyságú népességhez viszonyított részesedését kifejező bruttó beiskolázási arányok (Gross Enrolment Ratio, GER) önmagukban is beszédes adatokkal szolgálnak. A 2005–2006-os tanévben ez az alapfokú oktatásban részt vevő lányok esetében még mindig csak 91%-os volt, a középiskolás korosztályban viszont még a fiúk körében sem érte el az 50%-ot, a lányok közt pedig alig haladta meg az egyharmados arányt. Ezt követően, amint erre fentebb már utaltunk, a lányok beiskolázási mutatóinak intenzívebb ütemű növekedése miatt az alapfokú képzésben részt vevők között a 2010-es évek elején, a középiskolások közt pedig a 2014–2015-ös tanévben a bruttó beiskolázási arányok a lányok javára fordultak, mindazonáltal egyik nem esetében sem érték el a kétharmados értéket. E kiegyenlítődési folyamat a főiskolai és egyetemi hallgatók körében ugyancsak jól megfigyelhető, azzal a különbséggel, hogy a GER a férfiak esetében valamivel még magasabb, noha így is csupán 25% körül van (*16. táblázat*).

16. táblázat: Az indiai alap-, közép- és felsőoktatásban részt vevők bruttó beiskolázási arányainak (GER) nemek szerinti alakulása 2005–2006 és 2014–2015 között. EDUCATIONAL STATISTICS ONLINE 2016 alapján szerk. ZAGYI N.

Tanév	Alapfokú képzés		Középfokú képzés		Felsőfokú képzés	
	Fiúk	Lányok	Fiúk	Lányok	Férfiak	Nők
2005–2006	98,5	91,0	44,6	35,8	13,5	9,4
2006–2007	100,4	93,5	45,0	36,8	14,5	10,0
2007–2008	102,4	98,0	49,4	41,9	15,2	10,7
2008–2009	102,5	99,6	51,0	43,5	15,8	11,4
2009–2010	102,5	100,4	52,5	46,1	17,1	12,7
2010–2011	104,5	103,3	55,7	48,5	20,8	17,9
2011–2012	97,2	97,6	58,8	54,5	22,1	19,4
2012–2013	95,6	98,6	57,0	56,5	22,7	20,1
2013–2014	95,1	99,1	62,5	62,5	23,9	22,0
2014–2015	94,8	99,2	64,9	65,8	25,3	23,2

Patriarchális társadalmi viszonyok közepette tehát a lánygyermekek vállalása, mint anyagi értelemben meg nem térülő befektetés, a családok részéről egyúttal a létbizonytalanság és anyagi instabilitás veszélyének vállalását is jelenti. A lányokkal szembeni diszpreferencia gazdasági indítékainak meghatározó elemét azonban mégsem elsősorban a felnevelésükre fordított kiadások, sokkal inkább a kiházasításuk – részben az esküvői ceremónia, részben pedig a hozomány – költségei jelentik.

A hindu esküvő – hasonlóan más vallások tradicionális, szakrális szerepkörrel felruházott esküvői szertartásaihoz – a családalapítás kiemelkedő társadalmi értékének megfelelően óriási jelentőséggel bíró, tömegeket megmozgató közösségi és rituális esemény, amelynek keretében a menyasszony és a vőlegény házasság révén beteljesülő kapcsolata megszentelődik, és ezzel törvényessé válik. A hagyományos indiai esküvők legalább három napig tartó, látványos külsőségek közepette zajló, áldozatbemutató szertartások, ún. púdzsák sorozatából álló és jellemzően több száz fős vendégsereget felvonultató teátrális rendezvények, amelyeknek az esemény jellegéből és nagyságrendjéből fakadó igen magas költségei döntő részben a menyasszony családját terhelik.

Az indiai esküvői piac az évente sorra kerülő több mint tízmillió házasságkötésnek köszönhetően napjaink egyik legjövedelmezőbb és leggyorsabb ütemben növekvő gazdasági szegmensévé nőtte ki magát, piaci részesedésének értéke pedig ma már biztosan meghaladja az ezermilliárd rúpiát, nagyjából 14,3 milliárd dollárt (INDIAN RETAILER ONLINE 2010), ami hozzávetőleg Magyarország nominál értéken számított GDP-jének egytizedét teszi ki. E helyütt hadd emlékeztessünk azon mélyen elgondolkodtató, egyben fájdalmas tényre, hogy az indiai kormányzat az akadozottan működő Nemzeti Egészségbiztosítási Program (RSBY) keretében a fenti összegnek mindössze nagyjából 1%-át fordítja (képes fordítani) a nincstelenek orvosi ellátására, vagy még kifejezőbb összehasonlítással élve, arra, hogy ennek 3–4%-a elegendő lenne a szegénységi küszöb alatt élő, a társadalombiztosítási rendszerből kiszorult teljes népesség egészségügyi alapellátásának biztosítására (*7.2.2. fejezet*).

Másodlagos szereplőkként a rendezvényszervezők mellett ma már jelen vannak e piacon a kifejezetten az esküvők financiális hátterének biztosítására szakosodott hitelintézetek, valamint a pénzügyi források költséghatékony felhasználását segítő tanácsadó cégek is.

Amíg a szolgáltatók számára az esküvőszervezés a korlátlan lehetőségek terepéül szolgál, egy-egy ilyen esemény finanszírozása a családok addig felhalmozott ingó és ingatlan vagyona értékének akár az egyötödét is felemésztheti, egyes családfőket viszont akár anyagi csődbe, kilátástalansággal fenyegető adósságcsapdába is sodorhat. Egy esküvői ceremónia lebonyolításának teljes költsége az érintettek társadalmi státusától, a helyszíntől, a menyasszony és a vőlegény ruhájának, illetve ékszereinek értékétől, a meghívottak, pontosabban a jelen lévő vendégsereg nagyságától, az áldozati szertartások számától, jellegétől, a púdzsákat bemutató pandit – a védák tudományában jártas pap vagy tanító – és a zenészek ismertségétől, tekintélyétől, egy szóval az attrakció mértékétől függően rendszerint kettő- és ötvenmillió rúpia, azaz hozzávetőleg nyolc- és kettőszázmillió forint közé tehető (RELIANCE MONEY ONLINE s.a.).

A fenti összeg nagyságrendjét ellenőrizendő, az egyik rádzsasztáni, azaz India mind építészeti örökségét, mind népviseletét tekintve talán legvonzóbb, legszínesebb történelmi-kulturális régiójában működő esküvőszervező vállalkozás által kínált online kalkulátor (RAJASTHAN ROYAL WEDDINGS ONLINE s.a.) segítségével egy visszafogottabb,

átlagosnak mondható képzeletbeli szertartás anyagi kiadásainak felmérése céljából magunk is költségszámítást végeztünk az alábbiak szerint:

▪ A leglátogatottabb turisztikai célpontok közé tartozó négy felkínált település (Udaipur, Jaipur, Jodhpur, Jaisalmer) közül Udaipurt választottuk, amelyet már a Brit Kelet-indiai Társaság szolgálatában álló James Tod (1782–1835), a Rajasthan történeti múltjának, földrajzának és néprajzának első, tudományos igényű leírását adó egykori katonatiszt és szakavatott amatőr orientalista is az indiai szubkontinens legsokszínűbb és legromantikusabb helyének nevezett (TOD, J. 1920).

▪ Rendezvényhelyszínként (luxury hotel, luxury resort, boutique hotel, budget hotel, budget resort) a közepes árkategóriába tartozó butikhotelre esett a választásunk.

▪ Az esküvő hosszául a leggyakoribb, háromnapos időtartamot jelöltük meg.

▪ 25 db kétágyas és 25 pótágyazható szállodai szobát rendeltünk.

▪ 200 fős vendéglétszámmal kalkuláltunk.

▪ A meghívottak számára mindhárom napra ebédet és egy alkalommal vacsorát rendeltünk.

▪ A zenei kíséret (local orchestra + DJ, renowend DJ, celebrity performance + DJ + orchestra) legolcsóbb változatát, azaz helyi zenekart és lemezlovast kértünk.

▪ Az esküvői helyszín dekorációjaként (casual wedding decoration, flower theme, theme based) virágdíszítést választottunk.

▪ A szertartáskínálatból (all rituals, only marriage ceremony) viszont az összes rituálé bemutatására igényt tartottunk.

A fentiek alapján kalkulált esküvő, egészen pontosan csak a rendezvény lebonyolításának és a résztvevők ellátásának hozzávetőleges költsége valamivel több, mint hárommillió (3.042.500) rúpiára, azaz közel 12,2 millió forintnak megfelelő összegre rúgna, tehát abba még nem számítottunk bele olyan, ugyancsak komoly kiadást jelentő költségtételeket, mint az esküvői ruhák, az ékszerek, a meghívók, fényképek elkészítése stb.

A lányokkal szembeni diszkriminatív szülői attitűd talán legmeghatározóbb eleme azonban az a mélyen gyökerező, éppen ezért megingathatatlannak tűnő tradición nyugvó

íratlan társadalmi törvény, ami a férjhez adásuk járulékos előfeltételéül szabja a vőlegénynek, illetve családjának a menyasszonnyal együtt, tartós fogyasztási cikkek, készpénz, ingó és ingatlan javak formájában kötelezően felajánlott hozományt, amelynek értéke az adott háztartás több, akár hatévnyi jövedelmét is kiteheti (ANDERSON, S. 2007, RAO, V. 1993). Nem véletlenül érvelnek sikerrel az illegális szelektív abortusz lehetőségét felkínáló egészségügyi szolgáltatók azzal, hogy egy időben meghozott, viszonylag alacsony kiadással járó „ésszerű" gazdasági döntéssel elkerülhető egy jövőbeni – a hozományban testet öltő – jóval nagyobb kiadással járó kötelezettség (DAS GUPTA, M. ET AL. 2003).

7.2.4. A hozományadás társadalmi és jogi vonatkozásai

A jelentős nagyságú hozomány biztosításának, illetve az arra irányuló igénynek a tartós fennmaradása nyilvánvalóan összefügg a patrilineáris öröklési rendszerből eredő azon szociálökonómiai törvényszerűséggel, amely szerint a lányok, szemben a fiúkkal, különösen az elsőszülöttekkel, akik apjuk halála után a család továbbélését lehetővé tévő termelőeszközök és ingatlanok birtokába kerülnek, ún. premortem hagyaték gyanánt rendszerint jóval kisebb értékű, de még így is nagy terhet jelentő hozomány formájában részesülnek a szüleik által felhalmozott javakból, amellyel azonban házasságkötésüket követően – amint az már ismert –, férjük családi vagyonközösségét erősítik.

A hozományadás nagyrészt vallási hovatartozástól függetlenül létező gyakorlat, az elterjedtségének mértékében, illetve összegében mutatkozó különbségek – a nemi arányokban tapasztalható torzulás nagyságához, valamint annak térbeli megjelenéséhez igazodva – inkább területi alapon, a patriarchális társadalmi berendezkedés hagyománya által erősen érintett indoárja Észak és a nők gazdasági-szociális önállósága számára jóval nagyobb teret biztosító dravida Dél közötti viszonyrendszerben értelmezhetők. Ez utóbbi kulturális térben egyrészt sokkal gyakrabban fordul elő a közelebbi rokoni körbe tartozó párok közti házasságkötés,[17] aminek eredményeként a feleség saját családjától való

[17] A rokonházasság szociálantropológiai vonatkozásait Louis Dumont Lévi-Strauss: A rokonság elemi struktúrái című nagy hatású munkája (LÉVI-STRAUSS, C. 1969) nyomán a szövetség elméletének (théorie de l'alliance) vagy az általános csere elméletének (théorie général de l'échange) nevezett társadalmi

elszakítottsága, fizikai távolsága sokkal kevésbé nyilvánvaló. Ez pedig egyúttal azt is jelenti, hogy nemcsak ő lesz képes a szülei számára később gondoskodó támogatást nyújtani, hanem anyagi lehetőségeikhez mérten azok számára is mód nyílik arra, hogy rendszeres ajándékokkal, pénzbeli hozzájárulással segítsék őt, illetve szűkebb családját, elkerülve ezzel azt a kényszert, hogy egyszeri, nagyobb összegű hozománnyal kelljen megváltaniuk az örökségét. Másrészt Dél-Indiában nincsenek erős hagyományai a férfiak számára gazdasági kiváltságokat biztosító öröklési rendnek, azaz a nők termelési tényezőkből – jellemzően termőföldből – való részesedésének igénye természetesnek számít. Ez a tény gazdasági pozícióik oly mértékű erősödésével járhat, hogy a házassági alku keretében a vőlegény családja kénytelen lehet beérni jelképes értékű hozománnyal, sőt bizonyos esetekben arról nemcsak hogy le kell mondania, de az is előfordulhat, hogy helyette ő maga kényszerül a lányos szülők részére ún. menyasszonypénzt fizetni. Ezzel szemben Északon a hozományt illető elvárások tekintetében sem a gazdasági létalapjának felszámolását célzó polgári jogi törvényalkotás, sem pedig a felkínálásának vagy elfogadásának kriminalizálására irányuló büntetőjogi intézkedések ellenére nem következett be érdemi változás (DALMIA, S. – LAWRENCE, P. G. 2005).

Az előbbi vonatkozásban az 1956-tól hatályos, a hindu, a szikh, a buddhista és a dzsainista közösségre kötelező érvényű[18] hindu öröklési törvényt (The Hindu Succession

konstrukció keretében elemezte. E szerint egyedül az incesztus, mint általános érvényű társadalmi tabu következményének tekinthető az exogámia, azaz a familiáris (nemzetségi) csoporton kívüli partnerrel való házasság szokása, ami viszont gátat szab az adott nemzetségen belüli hatékony társadalmi kommunkációnak (együttműködésnek). Ez a gyakorlat, amelyben az egyik csoport női tagjai más rokonsági csoportok férfi tagjaival lépnek házasságra, és viszont, a nők kölcsönös házassági kapcsolatrendszerben való általános cseréjeként értelmezhető. Az exogámia révén megvalósuló általános csere szűkebb tartományban – a dravida Dél-Indiában is preferált – ún. keresztunokatestvér-házasságok körbezáruló egymásutánisága formájában úgy nyer (elméleti) értelmet, hogy közben a családon (nemzetségen) belüli társadalmi kohézió, Dumont szóhasználatában a házassági szövetség (alliance de mariage) is fennmarad. A keresztunokatestvérek, vagyis az ellentétes nemű testvérek gyermekei közti házasságnak háromféle típusa ismert: egy férfi vagy matrilaterális unokanővérét, azaz anyai nagybátyjának a lányát, vagy patrilaterális unokatestvérét, tehát apai nagynénjének a lányát veszi feleségül, illetve bilaterális keresztunokatestvér-házasságban olyan nőt vesz el, aki egyszerre lánya az ő anyai nagybátyjának és apai nagynénjének is, azaz a házastársak kétszeres keresztunkatestvérek (DUMONT, L. 2002).

[18] A jellemzően dravida vagy törzsi identitású keresztények körében a nőkkel szembeni hátrányos megkülönböztetés problémája mind általánosságban, mind az öröklés vagy a nemi arányok torzulása vonatkozásában gyakorlatilag irreleváns, az indiai muszlimok pedig 1937 óta az egymás közti polgári jogi ügyeikben való ítélkezés, tehát az öröklési rend és a házasságkötés törvényi szabályozása tekintetében is a saríán alapuló jogalkalmazási autonómiával rendelkeznek (The Muslim Personal Law (Shariat) Application

Act, 1956) kell kiemelnünk, amely a 2005. évi módosítását, illetve kiegészítését (The Hindu Succession (Amendment) Act, 2005) követően jogszabályi értelemben végleg felszámolta az összes, a nőket hátrányosan érintő öröklési rendelkezést, és a férfiakkal minden tekintetben egyenlő jogokkal ruházta fel őket (HRLN ONLINE s.a.), mindazonáltal továbbra is csak a végrendelet nélkül elhunytak javainak örököseik közti felosztását szabályozza, vagyis az a gyakorlatban örökhagyói nyilatkozat birtokában könnyen megkerülhető.

A menyasszony családja számára óriási anyagi terhet jelentő, ezért a lányok pre- és posztnatális diszkriminációját generáló hozományforgalom visszaszorítása érdekében született meg 1961-ben az annak megszüntetéséről rendelkező, büntetőjogi szankciókat is tartalmazó törvény, a Dowry Prohibition Act, 1961, amely az egyes tagállamokban azt megelőzően is létező hozományellenes jogszabályok tartalmi elemeinek egységes keretbe foglalásával és szövetségi hatáskörbe rendelésével konszolidálta a hozománnyal kapcsolatos tilalmi intézkedéseket (WCD ONLINE s.a.).

A törvény, amely egy mély gyökerekkel rendelkező hagyomány táplálta társadalmi norma felszámolásának céljával született, de amelynek a betartatása a tradíciók és szokások kötelékéből való szabadulást rendszerint határozottan és tartósan elutasító indiai társadalom ellenében, nem utolsósorban a tettenérés lehetőségének korlátozottsága okán is szinte lehetetlen, a rendelkezéseinek megszegése esetére nagyon súlyos büntetési tételeket helyez kilátásba. Mindazok, akiket hozomány átadásában és elfogadásában, vagy ezen cselekményekre való felbujtásban, illetve azok elkövetésének támogatásában bűnösnek találnak, minimum ötéves időtartamú szabadságvesztéssel és a hozomány értékének megfelelő nagyságú, de legalább 15.000 rúpia (kb. 60.000 Ft) összegű pénzbüntetéssel sújthatók. A vonatkozó jogszabály meglehetősen tág értelmezési keretet biztosító definíciója szerint hozománynak minősül minden, a házasságkötéssel összefüggésben felkínált és átvett, tulajdonba vehető, birtokolható jószág (property), sőt már az ennek felajánlását és elfogadását rögzítő megállapodás (valuable security) is, függetlenül attól, hogy a hozományra vonatkozó bármilyen kontraktust a törvény eleve (ab initio) semmisnek nyilvánít. Ráadásul nemcsak a ténylegesen megvalósuló hozományforgalom és az azt előkészítő szerződések, hanem az arra irányuló, direkt vagy indirekt módon megvalósuló igénybejelentés is jogellenes, és

Act, 1937). Az egyetlen kivételt Goa jelenti, ahol vallásától függetlenül minden lakosra az állam saját polgári törvénykönyvének (Goa Civil Code) rendelkezései érvényesek.

hat hónaptól két évig terjedő börtönbüntetéssel, valamint 10.000 rúpiás (kb. 40.000 Ft) pénzbírsággal sújtható. Az új házasoknak az esküvő alkalmából és annak során önszándékból átadott, a hozományt érintő megszorítások – ajándékozásnak álcázott tranzakciók útján történő – kijátszásának megakadályozása céljából kötelezően megőrzendő listában rögzített nászajándékokra, amennyiben azok értéke az ajándékozó vagyoni, illetve jövedelmi helyzetével arányosnak tekinthető, nem vonatkozik a törvényi tiltás.

A hozomány azonban nem egyszerűen csak a közvetlenül jelentkező anyagi terhek, illetve a lányokat érintő nemi diszpreferencia és diszkrimináció vonatkozásában, de az újonnan házasodott nők fizikai és pszichés biztonságának, vagy akár életének veszélyeztetettsége tekintetében is nagyon súlyos társadalmi kihívást jelentő tényező. A férfiak egy része ugyanis – ez persze önmagában, mint az közismert, nem indiai specifikum –, kizárólag a pénz, jelen esetben a hozomány megszerzése miatt házasodik, ennek érdekében azonban nem ritkán ún. hozomány-bűncselekmények elkövetésével feleségüket megalázó, kegyetlen, erőszakos bánásmódban részesítik, öngyilkosságba hajszolják vagy háztartási balesetnek beállított, az indiai büntető törvénykönyvben (IPC ONLINE 1860) a szándékos emberölés speciális eseteként külön nevesített, és hét évtől életfogytig terjedő börtönbüntetéssel (§304B) szankcionálható hozománygyilkosságot (*1. jegyzet)* elkövetve próbálnak tőlük szabadulni. Bizonyos esetekben az is előfordul, hogy a hozomány a védelmi pénz szerepét veszi át, amelyet a feleség testi épségének vagy életének garantálása fejében annak szüleit megzsarolva, tőlük rendszeres időközönként kikényszerítenek (BLOCH, F. – RAO, V. 2002), ennek visszautasítása esetén pedig a nőt gyakran valamilyen jól égő folyadékkal, benzinnel vagy fűtőolajjal leöntik és felgyújtják, azaz élve elégetik (LAKHANI, A. 2005). Ez a hozománygyilkosság egyik tipikus végrehajtási módja (bride burning), ami Indiában nagyjából 2.500 halálos áldozatot szed évente (KUMAR V. – KANTH, S. 2004).

A nők elleni – jellemzően anyagi indíttatású – családon belüli erőszak visszaszorítása céljából 1983-ban a szövetségi büntetőkódex 20., a házassággal összefüggő bűncselekményeket (Offences Relating to Marriage) tartalmazó szakaszát egy önálló, egyetlen paragrafusból álló (§498A) alfejezettel egészítették ki, amely a férj vagy a férj hozzátartozói által a feleséggel szemben elkövetett kegyetlen bánásmód és zaklatás jogi tényállását rögzíti (20A. Cruelty by Husband or Relatives of Husband), minden olyan testi

vagy lelki bántalmazással megvalósított cselekményt – beleértve anyagi javak megszerzésére irányuló agresszív, kényszerítő magatartást is – ide sorolva, amellyel a nőket öngyilkosságba hajszolják, vagy amelynek következtében súlyos fizikai (jellemzően égési), illetve mentális sérülést, egészségkárosodást szenvednek. Ennek büntetési tételéül pedig három évig terjedő szabadságvesztést, illetve pénzbüntetést állapít meg.

Ezen túl a nők ellen a házasságon belül elkövetett erőszakkal szemben polgári jogi védelmet biztosító, tartalmában és szellemében nemzetközi összevetésben is párját ritkító, 2005-től hatályos törvény (Protection of Women from Domestic Violence Act, 2005) is számos jogosítvánnyal – távoltartás elrendelése, kapcsolattartás megtiltása, a közös javakhoz való hozzáférés korlátozása, a sértettek védőőrizet alá vétele, az orvosi ellátásuk, kezelésük költségeinek megtéríttetése, sérelemdíj, jövedelemkiegészítés megfizettetése stb. – ruházza fel a jogalkalmazót, azért, hogy a bántalmazást szenvedett feleségek és gyermekek, valamint az azok védelmére kelt személyek oltalmáról érdemi döntést hozhasson (CHANDIGARH SLSA ONLINE s.a.).

A valós tapasztalatokon alapuló közvélekedés szerint azonban a nők családon belüli erőszakkal szembeni védelmének biztosítására szolgáló jogszabályok részben a bűnüldöző hatóságok (rendőrség, ügyészség) inaktivitása, bürokratikus hozzáállása és a bíróságra kerülő ügyek elhúzódása, vagy bizonyítottság hiányában való megszüntetése, részben pedig a nők a férjüknek való alárendeltségbe, a szenvedések elviselésébe neveltetésüknél fogva beletörődő magatartása miatt, illetve azért, mert a bosszútól, megtorlástól való félelmükben nem hozzák nyilvánosságra az őket ért sérelmeket, továbbra sem szolgálják hatékonyan az érdekeiket.

Csupán tájékoztatásul a Nemzeti Bűnügyi Nyilvántartási Iroda (National Crime Records Bureau) 2016. évi országos statisztikai összefoglalójának (NCRB ONLINE 2016) harmadik, a nők ellen irányuló bűntettekkel kapcsolatos adatokat tartalmazó fejezete alapján az alábbiakban egy rövid áttekintést adunk a házasságon belüli erőszakkal összefüggésbe hozható cselekményfajták felismert eseteinek számáról és gyakoriságáról, ami azonban a látencia mértékének akár csak hozzávetőleges ismerete nélkül nem alkalmas arra, hogy a családon belüli erőszak tényleges nagyságrendjéről valós képet alkothassunk.

A kifejezetten nők ellen irányuló – széles skálát felölelő, a büntető törvénykönyv (Indian Penal Code, IPC), valamint az egyedi jelentőségű és lokális vonatkozású ügyek

jogszabályi alapját képező ún. speciális és helyi törvények (Special and Local Laws, SLL) hatálya alá tartozó, a „leskelődés”-től (voyeurism) a nemi erőszakig, a rejtőzködve történő megfigyeléstől (stalking) a savas támadásig, a hozománnyal kapcsolatos szabályok megsértésétől az emberrablásig stb. terjedő – cselekménytípusok összesített száma 2016-ban 338.954 volt, ami az Indiában elkövetett, pontosabban ismertté vált – az IPC és az SLL által együtt büntetni rendelt – 4.831.515 bűncselekménynek pontosan a 7%-a.

A nőket a házasságukon belül, vagy azzal kapcsolatban ért támadások, illetve sérelmek hozzávetőleges számának és gyakoriságának megállapításához az alábbi cselekményeket vettük tekintetbe:

- hozománygyilkosság – IPC §304B,
- öngyilkosságban való közreműködés – IPC §306,
- maró anyaggal történő, nagy fájdalommal járó, maradandó sérülést okozó (savas) támadás (acid attack) és ennek kísérlete – IPC §326A és §326B,
- kegyetlen bánásmód – IPC §498A,
- nők házasság(ra kényszerítés) céljából történő elrablása – IPC §366,
- a hozományra vonatkozó törvényi előírások megsértése – Dowry Prohibition Act, 1961 (SLL) és
- a családon belüli erőszakkal szembeni védelem szabályainak megszegése – Protection of Women from Domestic Violence Act, 2005 (SLL).

Noha a feleségek ellen a házasságukkal összefüggésben végrehajtott bűnesetek tényleges számáról, illetve gyakoriságáról nincsenek információink, az az alábbi adatsorból is világosan kitűnik, hogy a nőkkel szemben elkövetett (nyilvánosságra került) összes erőszakos cselekmény közel egyharmadát a férj vagy annak rokonai által mutatott kegyetlen bánásmód, egytizedét pedig a nők házasság, házasságra kényszerítés céljából történt elrablása, megszöktetése teszi ki (*17. táblázat*). Ennek kapcsán hadd emlékeztessünk arra, hogy ez utóbbi bűncselekmény az, amelynek a relatív esetszáma és a fiú-, illetve férfitöbblet nagysága (maszkulinitási index), ezzel együtt a férjhez adható lányok számában jelentkező hiány mértéke között a legszorosabb korreláció tapasztalható (*3.2. alfejezet, 6. ábra*).

17. táblázat: A házasságon belüli erőszakkal összefüggésbe hozható cselekményfajták felismert eseteinek száma és előfordulási gyakorisága (százezer lakosra jutó száma) 2016-ban. NCRB ONLINE 2016 alapján szerk. ZAGYI N.

Bűncselekmény	Összes esetszám	Százezer lakosra jutó esetszám
Hozománygyilkosság (Dowry death)	7.621	1,2
Öngyilkosságban való közreműködés (Abetment of suicide of women)	4.466	0,7
Savas (maró anyaggal való) támadás (Acid attack)	206	0,0
Kegyetlen bánásmód (Cruelty by husband or his relatives)	110.378	18,0
Emberrablás házasság céljából (Kidnapping to compel for marriage)	33.732	5,5
Hozomány tilalmának megszegése (Dowry Prohibition Act, 1961)	9.683	1,6
Családon belüli erőszak tilalmának megszegése (Prot. of Women from Dom. Violent Act, 2005)	437	0,1

A vonatkozó statisztikai adatok összindiai, illetve tagállami szint mellett elérhetők az ún. metropolitán régiók, azaz a kétmillió főnél népesebb nagyvárosi agglomerációk szerinti bontásban is. Az adott bűncselekmények gyakoriságában mutatkozó eltérések arra engednek következtetni, hogy a hozománygyilkosság és a házasság(ra kényszerítés) céljából történő emberrablás vidéken, míg a feleséggel szembeni kegyetlen bánásmód inkább a városokban gyakoribb (*18. táblázat*).

18. táblázat: A házasságon belüli erőszakkal összefüggésbe hozható cselekményfajták felismert eseteinek száma és előfordulási gyakorisága (százezer lakosra jutó száma) India kétmillió főnél népesebb 19 metropolitán régiójában[19] 2016-ban. NCRB ONLINE 2016 alapján szerk. ZAGYI N.

Bűncselekmény	Összes esetszám	Százezer lakosra jutó esetszám
Hozománygyilkosság (Dowry death)	506	0,9
Öngyilkosságban való közreműködés (Abetment of suicide of women)	360	0,7
Savas (maró anyaggal való) támadás (Acid attack)	29	0,1
Kegyetlen bánásmód (Cruelty by husband or his relatives)	12.218	22,6
Emberrablás házasság céljából (Kidnapping to compel for marriage)	1.937	3,6
Hozomány tilalmának megszegése (Dowry Prohibition Act, 1961)	875	1,6
Családon belüli erőszak tilalmának megszegése (Prot. of Women from Dom. Violent Act, 2005)	7	0,0

7.3. A lányszületési intolerancia hátterében álló demográfiai kényszer

A lányok születésének elkerülésére törekvő magatartás demográfiai aspektusai ugyancsak könnyen felismerhetők. E tekintetben a társadalmak természetes népszaporodásának csökkenése és a feminitási arányszám (az egységnyi férfira jutó nők számának) romlása közötti összefüggésre érdemes felfigyelnünk. Az egyébként is fiú-, illetve férfiközpontú (patriarchális) közösségekben az állami beavatkozással mesterségesen visszaszorított (Kína, Vietnam) vagy akár a demográfiai átmenet

[19] Ahmedabad (Gujarat), Bengaluru (Karnataka), Chennai (Tamil Nadu), Coimbatore (Tamil Nadu), Delhi (UT), Ghaziabad (Uttar Pradesh), Hyderabad (Telangana), Indore (Madhya Pradesh), Jaipur (Rajasthan), Kanpur (Uttar Pradesh), Kochi (Kerala), Kolkata (West Bengal), Kozhikode (Kerala), Lucknow (Uttar Pradesh), Mumbai (Maharashtra), Nagpur (Maharashtra), Patna (Bihar), Pune (Maharashtra) és Surat (Gujarat).

törvényszerűségeinek megfelelően természetes módon csökkenő népszaporulat (India) még inkább arra kényszeríti a családokat, hogy az egyre kevesebb gyermek közül az egyik vagy az egyetlenegy mindenképpen fiú legyen. A pártutasítás nyomán 1980-ban életbe lépett kínai egykepolitika, amely a lakosság korszerkezetét az utóbbi években már egyre kedvezőtlenebb módon alakította, ezért 2016. január 1-től azt a kétgyermekes családpolitika váltotta fel, drasztikusan beavatkozott a népesség termékenységi folyamataiba, így tehát ott a szelektív születésszabályozás is mind a mai napig sokkal negatívabb hatást gyakorol a gyermek- és fiatalkorúak nemi arányainak alakulására, mint Indiában (*3.1. alfejezet, 1. és 2. ábra*), ahol a születési arányszám mesterséges csökkentése érdekében megkísérelt, gyakran az emberi jogokat is súlyosan sértő, mégis teljesen hatástalan állami intézkedések ellenére a népszaporulat mérséklődésének ütemét az alábbiakban részletesen vázolt demográfiai átmenet szabályai befolyásolják.

Minthogy a gyermekszám csökkenésével annak a matematikai esélye, hogy egy adott szülőpárnak egyetlen fia sem lesz, mértani sorozat szerint növekszik, úgy, hogy az egygyermekes családokban ennek az átlagos valószínűsége a normál fiúszületési többletet (1,05) figyelembe véve már eléri a 49%-ot. Azok körében tehát, akik legalább egy fiút szeretnének, a lányszületési tolerancia mértéke – vagyis az egyetlen, illetve a másik vagy többi gyermekként lányt elfogadók aránya – a tervezett (engedélyezett) családmérettel együtt – exponenciális ütemben csökkeni fog. Ennek az értelmezési tartománya elméletileg (végtelen számú gyermek esetén) egytől (egy gyermeket feltételezve) nulláig terjed, összegét pedig a gyermekszám reciprokának, azaz a fiúszületési preferenciának egyből kivont értéke adja. Ez egyúttal azt is jelenti, hogy egy fiú világra jöttének átlagos „ára" ugyancsak exponenciálisan, de éppen fordítva, a leendő gyermekszám visszaesésével növekszik, az ugyancsak elméleti végtelen létszámmal kalkulálva nullától maximálisan 1,95-ig. Ez utóbbi érték az egy gyermekből egy fiú világra jöttéhez szükséges átlagos születésszámmal egyezik meg. Ennek a matematikai ellentmondásnak a feloldására szolgál a nemi kiválogatáson alapuló szelekció. Könnyű belátni, hogy ez az „ár", azaz egy fiú megszületéséhez szükséges szülések száma két gyermekből egy fiú nemi összetétel esetén a fenti számnak már csak a fele, három gyermekből egy fiút feltételezve pedig már csak az egyharmada és így tovább (*19. táblázat*).

19. táblázat: A termékenység és a nemi arányok közti matematikai összefüggések. GUILMOTO, CH. Z. 2009 alapján szerk. ZAGYI N.

	Gyermekszám					
	6	5	4	3	2	1
Annak az esélye, hogy mindegyik gyermek lány (0%→49%)	1%	3%	6%	12%	24%	49%
A lányszületési tolerancia mértéke (1→0)	0,83	0,8	0,75	0,67	0,5	0,0
Egy gyermekből egy fiú világra jöttéhez szükséges átlagos születésszám (1,95) és a gyermekszám hányadosa (0→1,95)	0,33	0,39	0,49	0,65	0,98	1,95

7.3.1. India népesedési viszonyai a demográfiai átmenet tükrében

A témánkat, tehát az indiai népesség nemi összetételében mutatkozó feltűnő aránytalanságokat is érintő demográfiai tényezőkkel, az ország népesedési jellemzőivel foglalkozó hazai vagy magyar nyelvű publikációk közül elsőként két, a tárgykör egészét átfogóan értékelő, a 2000-es években megjelent szakcikkre kell felhívnunk a figyelmet: Kovács László munkájában elsősorban a természetes népszaporodás mértékét meghatározó tényezők jelenkori (ezredforduló környéki) alakulásával, valamint a családtervezéssel (fogamzásgátlás, gyermekvállalás, házasság, válás) kapcsolatos attitűdök feltárásával foglalkozik (KOVÁCS L. 2004), míg Németh Nándor a népességnövekedés és egyes demográfiai mutatók közötti kapcsolatrendszert, illetve a fertilitás mértékében mutatkozó különbségek területi aspektusait taglalja (NÉMETH N. 2004). A fentiek mellett e vonatkozásban Wilhelm Zoltánnak az indiai népességrobbanást az ország gazdasági növekedésével és környezeti válságával kontextusba helyező tanulmányára érdemes még utalnunk (WILHELM Z. 2010a). Az ország demográfiai jellegzetességeinek lényegre törő összefoglalásával a fentiek mellett regionális földrajzi kézikönyvekben, tankönyvekben is találkozhatunk (WILHELM Z. 2010b, SZEGEDI N. – WILHELM Z. 2008).

Korábban, az 1960–1970-es évek fordulóján, több, indiai szerző tollából származó írás is napvilágot látott a magyarországi szaksajtóban, amelyek kifejezetten az abban az időben népesedési csúcsokat döntögető demográfiai robbanás problémaköréről és az annak lehetséges megoldási kísérleteiről (felvilágosítás, fogamzásgátlás, zöld forradalom stb.) szolgáltak első kézből származó információkkal (CHANDRASEKHAR, S. 1973, 1969, 1968, AGARWALA, S. N. 1970).

A tárgykört érintő számos külföldi szakmunka közül mindenképpen kiemelendő még kettő; az India 21. századi demográfiai, gazdasági, környezeti, társadalomfejlődési kihívásairól talán a legjobb összefoglalást adó, Tim Dyson, Robert Cassen és Leela Visaria által szerkesztett tanulmánykötet (DYSON, T. – CASSEN, R. – VISARIA, L. EDS. 2005) és Massimo Livi-Bacci: A világ népességének rövid története című munkája (LIVI-BACCI, M. 1999), amely sem általánosságban, a demográfiai átmenetnek a népességszám-változás és a gazdasági növekedés közti öszefüggésekre rávilágító megállapításai, sem pedig specifikusan, a népességrobbanás és népesedéspolitika indiai vonatkozásai kapcsán nem megkerülhető.

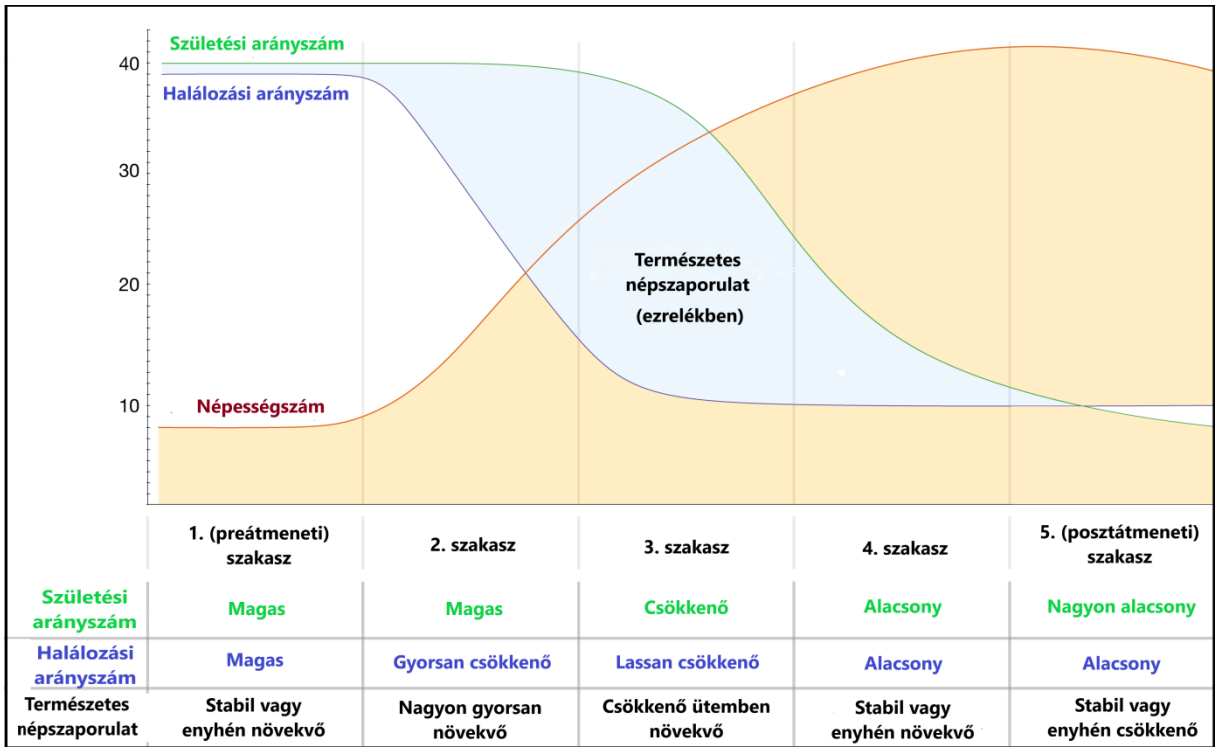
Az alábbiakban tekintsük most át röviden – általában – a népesség természetes népszaporodásának alakulását szabályozó demográfiai átmenettel kapcsolatos tudnivalókat és nézzük meg, hogy hogyan illeszkednek e modellbe az Indiában az utóbbi mintegy száz év során végbement változások.

A demográfiai átmenet egy olyan népesedési folyamat, amelynek során társadalmanként kisebb-nagyobb eltérésekkel ugyan, de összességében szabályszerű módon végbemegy a népességnek egy alacsony természetes növekedésű fázisból egy intenzíven, esetenként robbanásszerűen növekvő, majd fokozatosan csökkenő arányú népszaporulattal jellemezhető szakaszon keresztül egy újabb alacsony, illetve negatív növekedésű fázisba történő átmenete. A demográfiai átmenet törvényszerűségeinek megfogalmazása, és ma leginkább elfogadott szakaszolása, valamint az egyes fázisok adott társadalmi-gazdasági fejlettségű társadalmakhoz történő hozzárendelése Frank Notestein (1902–1983) amerikai demográfus nevéhez köthető (NOTESTEIN, F. 1945).

E szerint a premodern, átmenet előtti fázisban lévő társadalmak rendkívül magas termékenységűek, mortalitásuk mértéke pedig csak alig valamivel alacsonyabb ennél. Az átmenet első szakaszában a társadalmi modernizáció kezdetleges jeleit mutató, de még alacsony jövedelmű népességben, amelynek születési arányszáma nagyjából változatlan marad, autonóm belső fejlődés vagy külső támogatás hatására bekövetkező életminőség-

javulás miatt hirtelen lecsökken a halálozási arányszám, ami ugrásszerű népességnövekedést okoz. Az átmenet középső fázisában a társadalmi-gazdasági fejlődésben való előrelépéssel párhuzamosan, csökkeni kezd a születési arányszám, és nagyjából hasonló mértékben mérséklődni kezd a halálozási arányszám kezdeti, intenzív ütemű csökkenése is, ami egy idő után a természetes népszaporulat aránymértékének csökkenését eredményezi. Ez a visszaesés még inkább érzékelhetővé válik az átmenet utolsó szakaszában, amikor a mortalitás mértékének stabilizálódásával egyidejűleg felgyorsul az egyre magasabb jövedelmű népesség termékenységének csökkenése. Végül a posztátmeneti szakaszba lépő modern, jóléti társadalmakban mind a születések, mind a halálozások aránya alacsony szintre áll be, úgy, hogy a népesség fokozódó elöregedésével együtt a halandóság mértéke kezdi meghaladni a termékenységét.

E modell szerint tehát a halálozás csökkenése bizonyos késleltetéssel, de szükségszerűen maga után vonja a fertilitás visszaesését, amelynek hátterében alapvetően azon anyagi megfontolásból eredő, ösztönös társadalmi igény húzódik meg, hogy a gazdasági modernizáció eredményeként jelentkező jövedelemtöbblet életszínvonal-emelő hatása ne gyengüljön, sőt inkább erősödjön, ezért elkezdődik a születések számának különféle módszerekkel történő, tudatos visszafogása, ami idővel olyan szintet ér el, hogy a népesség, a demográfiai átmenet folyamatába történő beavatkozás hiányában már nem képes önmaga természetes reprodukciójára (*11. ábra*).



	1. (preátmeneti) szakasz	2. szakasz	3. szakasz	4. szakasz	5. (posztátmeneti) szakasz
Születési arányszám	Magas	Magas	Csökkenő	Alacsony	Nagyon alacsony
Halálozási arányszám	Magas	Gyorsan csökkenő	Lassan csökkenő	Alacsony	Alacsony
Természetes népszaporulat	Stabil vagy enyhén növekvő	Nagyon gyorsan növekvő	Csökkenő ütemben növekvő	Stabil vagy enyhén növekvő	Stabil vagy enyhén csökkenő

11. ábra: A demográfiai átmenet öt szakaszból álló modellje.

ROSER, M. – ORTIZ-OSPINA, E. 2003 alapján szerk. ZAGYI N.

Ami a demográfiai átmenet adott fázisa és a társadalmi-gazdasági fejlettség közti szinkronitást illeti, számos atipikus esettel találkozhatunk. Két délkelet-ázsiai államot, Malajziát és Vietnamot említhetjük például, melyek közül az előbbi természetes népszaporulatának csökkenési üteme gazdasági fejlettségéhez képest, az iszlám kulturális befolyás következtében a termékenységcsökkenés késleltetettsége miatt fáziskésésben van, Vietnam viszont, alacsony fejlettségű országként, de a kormányzati beavatkozással kikényszerített termékenységcsökkenés következtében természetes népmozgalmi mutatói alapján a demográfiai átmenetben jóval előrébb tart.

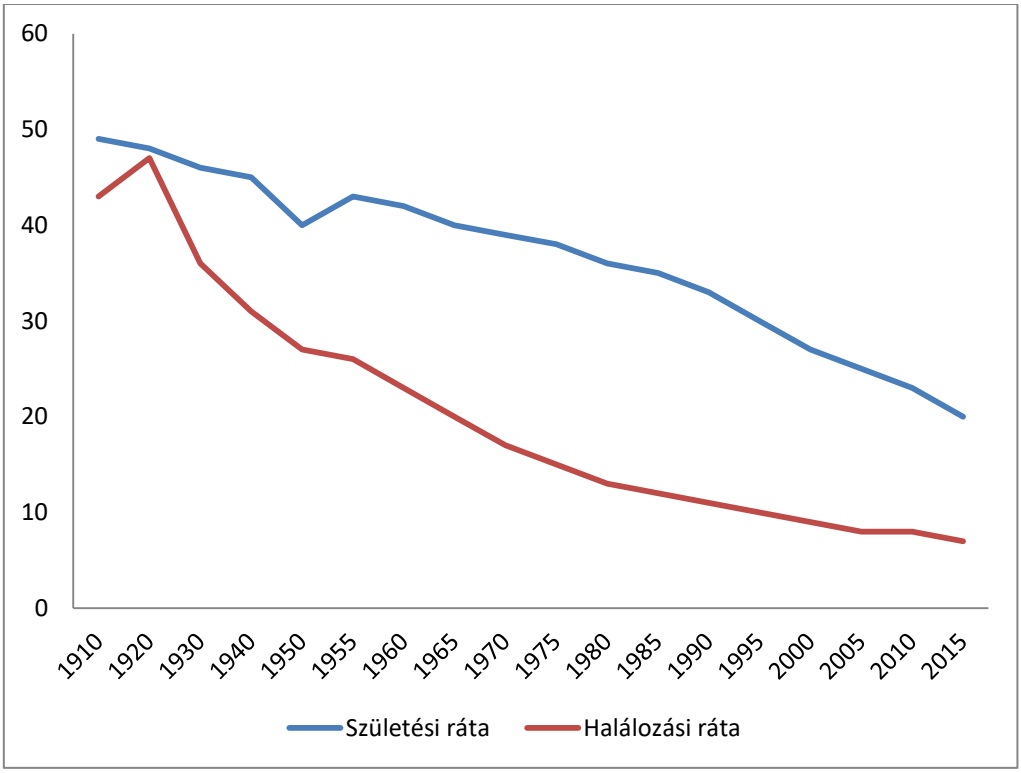
Rátérve ezek után India 20. századi népesedési jellemzőire, azt mondhatjuk, hogy a járványok és éhínségek gyakoriságának mérséklődésével, illetve pusztító hatásuk enyhülésével az 1920–1930-as években kezdett, eleinte évről-évre ingadozó arányban, mégis jól érzékelhetően csökkenni a halálozás. Miközben a születési arányszám nagyjából 45‰-es szinten stagnált, a korábban a termékenység mértékétől csupán 1–2‰-kel elmaradó mortalitás aránya az 1920-as évtizedben átlagosan 36, a következő dekádban pedig 31‰-re csökkent. E jelenség természetes velejárójaként, szerény mértékben, de

emelkedni kezdett a születéskor várható élettartam is. Amíg ez korábban csak alig valamivel haladta meg a 20 évet, 1931-re 27, 1941-re pedig 32 évre emelkedett. A népességszám e két évtized alatt évente átlagosan 1%-kal emelkedve 65 millióval nőtt, és elérte a 317 millió főt. A népesedés jellege az 1960–1970-es évek fordulójáig, a demográfiai átmenet középső szakaszába történt átlépésig ezt a trendet követte. Miközben a születési ráta 1971-ben még mindig 43‰ volt, a termékenységi arányszám megközelítette a 6-ot, a halálozás mértéke 21‰-re csökkent, míg a születéskor várhatóélettartam 43–44 évre emelkedett. A népességnövekedés éves átlaga 23‰-kel ekkortájt érte el a maximumát, a népességszám pedig a demográgiai átmenet első szakaszának ötven éve alatt 300 millióval nőtt, és megközelítette az 550 millió főt.

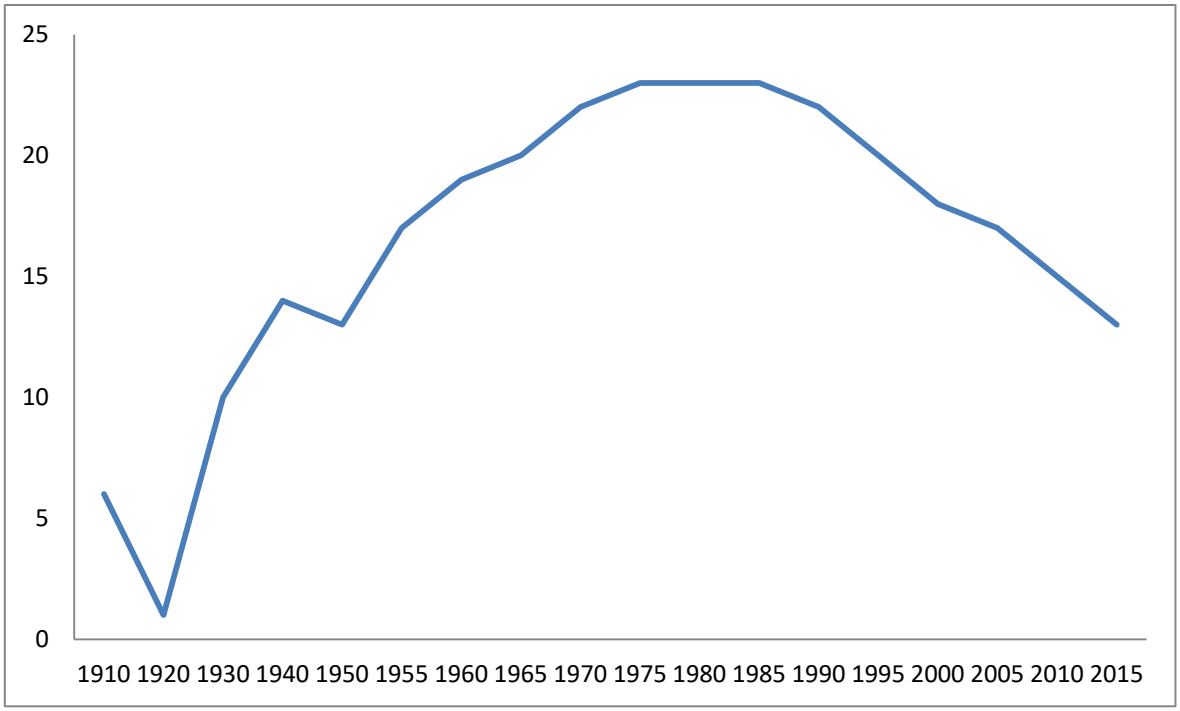
Ekkor indult meg a születési arányszám érzékelhető, és a mai napig tartó egyenletes arányú csökkenése, amelynek mértéke évtizedenként átlagosan 5‰ körül volt, és mára hozzávetőleg 20‰-re mérséklődött, ezzel együtt a termékenységi arányszám kb. 2,5-re csökkent. A halálozási arányszám visszaesése egyre csökkenő ütembem ugyan, de szintén a mai napig tart, minthogy azonban ennek a mértéke 2005 óta elhanyagolható, nagyjából kétévente 0,1‰, és a jelenlegi 7‰-es szinten stabilizálódni látszik, azt mondhatjuk, hogy az ebben rejlő demográfiai tartalékok kimerülni látszanak (*12. ábra*). Ettől függetlenül, illetve annak ellenére, hogy a népességnövekedési ráta mintegy két és fél évtizedes stagnálást követően a demográfiai átmenet középső szakaszának második felébe lépő Indiában az 1990-es évek közepétől kezdve csökken, és most 13‰ körül van (*13. ábra*), a népességszám növekedési üteme csupán az utóbbi években torpant meg, és az 1991–2001 közötti népszámlálási dekádban tapasztalt 183 millió fős létszámtöbblet 2001 és 2011 között sem növekedett tovább, szinte pontosan ugyanennyi maradt. Ezzel az ország népességszáma 1.029 millióról 1.211 milló főre emelkedett (*20. táblázat*).

A lakosság tehát továbbra is erőteljes népességnövekedési potenciállal bír, amit a fiatalos korszerkezetre utaló demográfiai mutatók közvetett módon ugyancsak igazolni látszanak: az életkormedián értéke még mindig csak 28 év (2018), a 14 éven aluliak részaránya pedig 27% körül alakul a 65 éven felüliek 6,4%-nyi részesedésével szemben (2018). Mindezek alapján nagy bizonyossággal kijelenthető, hogy India még mindig a demográfiai átmenet középső szakaszában jár, ami nagyjából megfelel annak a viszonylag alacsony társadalmi-gazdasági fejlettségi szintnek, amit napjainkig sikerült elérnie. Erre vonatkozóan néhány adat: a falusi népesség részaránya a rohamos mértékű urbanizáció

ellenére továbbra is nagyjából kétharmados (2018), az egy főre eső GDP még vásárlóerő-paritáson számítva is mindössze 7.200 $ (2017) körül van, az agrárfoglalkoztatottság pedig 47%-os (2014). A csecsemőhalandósági ráta 37,8‰ (2018), szinte pontosan ugyanannyi, mint például Tanzániában vagy Irakban, sokkal nagyobb jelentőségű körülmény e tekintetben azonban az, hogy világviszonylatban egyedülálló módon a lányok halálozási rátája (39,1‰), amint arra fentebb a torzult nemi arányok kapcsán már több alkalommal utaltunk, a kevésbé gondos ellátás miatt a biológiai törvényszerűségnek ellentmondva magasabb a fiúkénál (36,7‰). Az írni-olvasni tudó 15 éven felüli népesség részaránya 71,2% (2015), ami a nők körében nagyjából 10%-kal kevesebb, és relatíve alacsony, 69 év körüli a születéskor várható élettartam (2018), amiben viszont a nők előnye (70,5) a férfiakkal összevetve (67,8) – a teljes népességre vonatkoztatva – egyre inkább kezd megmutatkozni (CIA WORLD FACTBOOK ONLINE s.a.).



12. ábra: India népessége ezrelékben kifejezett születési és halálozási rátájának alakulása 1900-tól 2015-ig tíz-, illetve ötéves periódusátlagok szerint.
UN DESA ONLINE 2017 és CHAND, S. ONLINE s.a. alapján szerk. ZAGYI N.



13. ábra: India népessége ezrelékben kifejezett természetes szaporodásának alakulása 1900-tól 2015-ig tíz-, illetve ötéves periódusátlagok szerint.
UN DESA ONLINE 2017 és CHAND, S. ONLINE s.a. alapján szerk. ZAGYI N.

20. táblázat: India népességszámának és népességnövekedésének alakulása 1901 és 2011 között.
CENSUS OF INDIA ONLINE 2001 ÉS 2011a alapján szerk. ZAGYI N.

Népszámlálás éve	Népességszám	Népességnövekmény a megelőző dekádban (fő)	Népességnövekmény a megelőző dekádban (%)
1901	238.396.327	-	-
1911	252.093.390	13.697.063	5,7
1921	251.321.213	- 772.177	- 0,3
1931	278.977.238	27.656.025	11,0
1941	318.660.580	39.683.342	14,2
1951	361.088.090	42.427.510	13,3
1961	439.234.771	78.146.681	21,6
1971	548.159.652	108.924.881	24,8
1981	683.329.097	135.169.445	24,7
1991	846.302.688	162.973.591	23,8
2001	1.028.737.436	182.434.748	21,6
2011	1.210.569.573	181.832.137	17,7

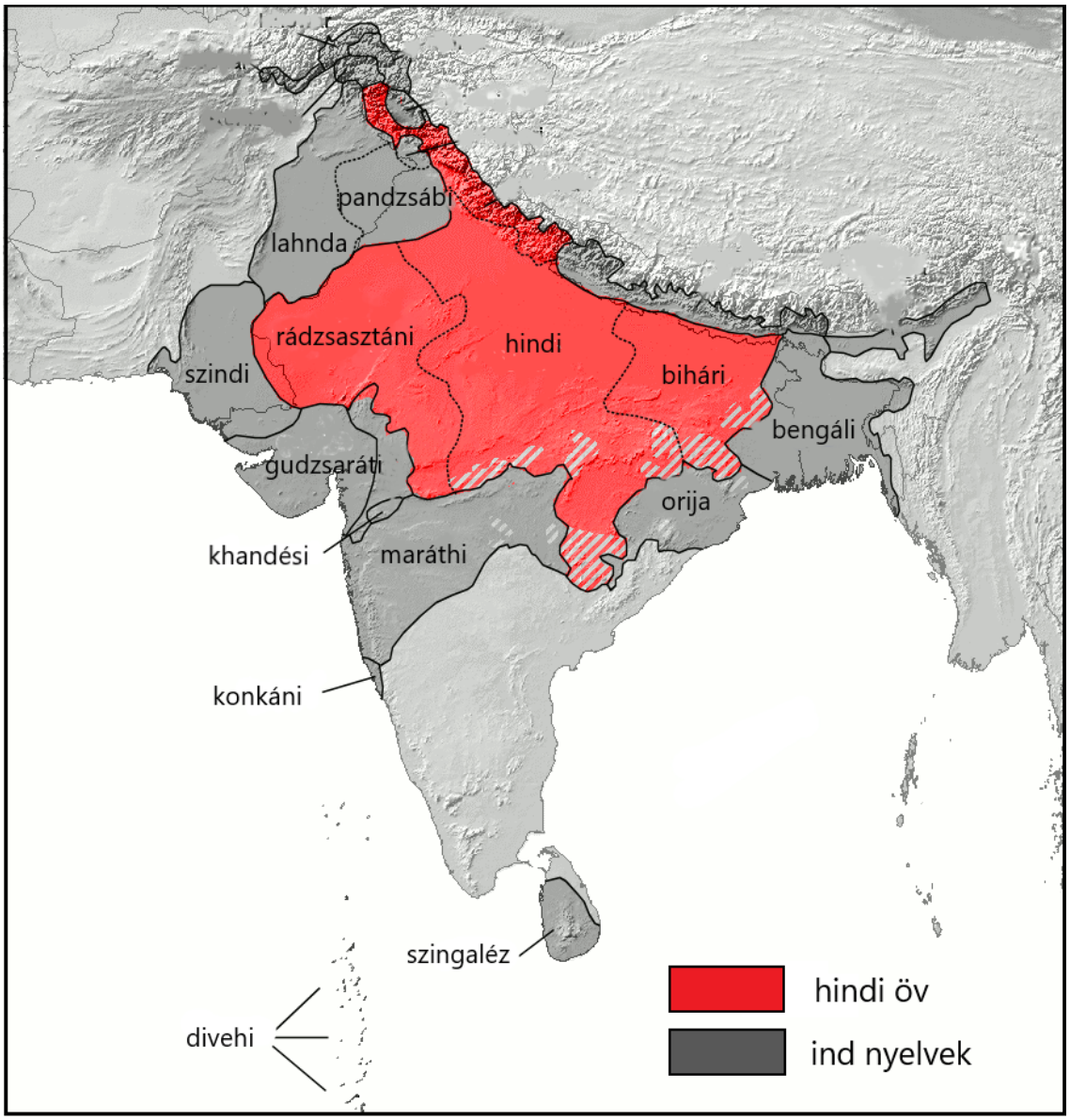
A népességnövekedés ütemének visszafogását célzó kormányzati intézkedések Indiában a múltban és napjainkban is, tulajdonképpen az önkéntes hozzájáruláson alapultak, illetve alapulnak, ami nem jelenti azt, hogy ne fordulnának elő még ma is olyan esetek, amelyek ezzel az elvvel nyilvánvalóan ellentétesek. Viszonylag korán egyértelművé vált azonban, hogy a termékeny-terméketlen napok számontartásától, vagy a különféle fogamzásgátló eszközök használatának elterjedésétől várt eredmények, a népesség alacsony társadalmi státusú, írástudatlan, kifejezetten magas termékenységű szegmensében a családtervezéssel szemben érvényesülő érdektelenség vagy ellenérzés következtében, még az anyagi kompenzáció ellenére is elmaradtak. Érdemleges hatása a mai napig tartó sterilizációs programnak sem volt, viszont súlyos visszaélésekre adott lehetőséget. Elég csupán az Indira Gandhi (1917–1984) első miniszterelnökségének utolsó két éve alatt (1975–1977) érvényben lévő szükségállapot idején sorra kerülő, rendőri erőszakkal támogatott, a kormányfő fia és hivatalának várományosa, Sanjay Gandhi (1946–1980) által kezdeményezett, férfiak millióit érintő kényszersterilizációra utalnunk (MEHTA, V. 2013). Az ilyen beavatkozásoknak – formális kényszer nélkül – magukat alávetők, jellemzően inkább már nők közreműködésének önkéntessége azonban a műtéteknek az érintettek alapvető tájékozatlanságát kihasználva, az elemi higiénés körülményeket sem biztosító sterilizációs táborokban, nagy kockázattal járó, megfelelő körültekintés nélkül történő tömeges végrehajtása ismeretében napjainkban is erősen megkérdőjelezhető (BURKE, J. 2014).

Összességében tehát az látható, hogy a népesedés természetes rendjébe való állami beavatkozás nem vezetett sikerre, és a termékenységcsökkenés szabályos időbeli elhúzódása arra enged következtetni, hogy azt a demográfiai átmenet törvényszerűségeinek megfelelően, a gazdasági fejlődés által motivált lassú szemléletváltás nyomán, a családtervezés (fogamzásgátlás, a házasságkötés idejének kitolódása stb.) társadalmi elfogadottságának fokozatos terjedése szabályozza. Ezt támasztják alá a természetes népszaporodás mértékében mutatkozó területi különbségek is, aminek egyik nyilvánvaló jele, hogy a falusi népesség termékenységi mutatói szinte kivétel nélkül magasabbak – India egészét tekintve nagyjából 50%-kal –, mint a városiaké, de ugyancsak számottevő, akár kétszeres különbség is tapasztalható a

hindi öv[20] társadalmi-gazdasági modernizációban elmaradó, illetve jelentős létszámú törzsi és alacsony kaszthierarchiájú népességgel rendelkező államai (Uttar Pradesh, Bihar, Madhya Pradesh, Rajasthan, Jharkhand, Chhattisgarh) és az ezen régióval északnyugatról, délről és keletről határos, fejlettebb államok termékenységi adatai között. A termékenységi arányszám Punjabban például 1,7, míg Biharban 3,4. Ilyesfajta eltérések azonban az egyes vallási közösségek népesedési mutatói tekintetében is megfigyelhetők: a leghátrányosabb helyzetű muszlimok természetes népesség-növekedési rátája az indiai átlagot jóval meghaladva 1991 és 2001 között évente átlagosan 30‰ volt, szemben a magas társadalmi státusú szikhek (*7.4.1. alfejezet*) 18‰-es értékével, nem is beszélve a kifejezetten előnyös társadalmi-gazdasági pozícióban lévő, de rendkívüli módon elöregedett, a demográfiai átmenet posztátmeneti fázisába eljutott, kis létszámú párszi közösségről[21], amelynek természetes népszaporulata már jó ideje negatív.

[20] Az ország északi részének középső térségében elhelyezkedő (*14. ábra*), az indoárja kulturális magterületet lefedő, különösen magas népsűrűségű etnolingvisztikai régió, ahol a szövetségi állam hivatalos nyelvét, egyúttal 22 jegyzett – egy, esetleg több tagállamban hivatalos státust élvező – nyelvének (scheduled language) egyikét, a standard hindit vagy annak valamely változatát (urdu, rádzsasztáni, bihári stb.) beszélik. Az urdut, vagyis a hindinek az indoárja nyelvterületen élő muszlimok által használt, arab betűs, perzsa lexikai elemekben gazdag nyelvváltozatát beszélőkkel együtt a hindi öv népessége a 2011. évi cenzus adatai szerint megközelítette az 580 millió főt, ami az ország népességének kb. 48%-át tette ki (CENSUS 2011 ONLINE 2011C).

[21] Őseik a 7. században menekültek el az iszlám által meghódított Perzsiából. A Jó és a Rossz, a Fény és a Sötétség (Ahura Mazdá és Angra Mainju) párharcából a hívők helyes életvitele, jó cselekedetei révén majdan győztesként kikerülő, pozitív erőben bízó, dualista világfelfogást tükröző ősi iráni vallás, a zoroasztrizmus követői, akik eredendően Gujaratban telepedtek le, ma viszont túlnyomó részt Mumbaiban és annak környékén élnek. Mint nagyvállalkozók, üzletemberek és a tudományos élet prominensei kiemelkedő szerepet játszottak India gazdasági modernizációjában, gyáriparának megteremtésében. Ennek megfelelően a mindig is kis létszámú, mára azonban már mintegy ötvenezresre zsugorodott közösség az ország hagyományosan legfejlettebb, legmagasabb társadalmi státusú, de kifejezetten idős korszerkezetű, kihalófélben lévő társadalmi szegmensét alkotja.



14. ábra: A hindi öv és az ind nyelvi tömb. SCHWARTZBERG, J. E. ED. 1992 alapján szerk. ZAGYI N.

7.4. A fiúpreferencia vallási-szociokulturális vonatkozásai

A fiúpreferenciát erősítő vallási tényezők, mint kulturális kényszerek szerepe ugyancsak jól érzékelhető. Kínában ez főként a hanok körében érhető tetten – a nemzeti és etnikai kisebbségekre kevésbé jellemző –, akik az ősök tiszteletét, és túlvilági létük zavartalanságát, az ún. éhes szellemek megjelenésének elkerülését biztosító szertartás elvégzését csak férfi leszármazottak által tartják lehetségesnek (DAS GUPTA, M. ET AL. 2003). Hasonló megfontolások érvényesülnek India hindu közösségében is, hiszen a fiú-, illetve férfi utód számos vallási szertartásban fontos szerepet játszik. Az apa halálakor

bemutatandó rítust (Śrāddha) és a temetési szertartás (Antyesti) vezetését, a halotti máglya meggyújtását a hagyományos hindu gyakorlat szerint például csak az elhunyt fia, több fiú esetén az elsőszülött végezheti el. Ennek hiányában a halott lelke préta (nyughatatlan démon) marad mindörökre (KLOSTERMAIER, K. K. 2001).

Az alapvetően férfiakat feltételező, és bizonyos társadalmi csoportokban erősen élő foglalkozási tradíciók továbbadásának kényszere közvetett módon szintén befolyással lehet a nemi alapon válogató születésszabályozás gyakorlatára. Noha ennek a jelentőségét szinte lehetetlen számszerűsíteni, az mindenesetre különösen figyelemre méltó, hogy az e tekintetben talán leginkább érintett két vallási közösség, a dzsainisták és a szikhek (róluk – mások mellett – az alábbi, témánk szempontjából megkerülhetetlen, az ország vallásföldrajzi jellemzőit ismertető alfejezetben szólunk röviden) körében fordulnak elő a legtorzabb gyermek-, illetve fiatalkori nemi arányok.

A hithű dzsainisták az élővilág végletes tiszteletén és védelmén alapuló vallási meggyőződésük miatt hagyományosan kerülnek minden olyan foglalkozást, amely az élet kioltásának akár potenciális lehetőségét is magában rejti, miközben a szelektív abortusz piacának legaktívabb megrendelői közé tartoznak. Ez a nyugati szemlélő számára egyszerre mérhetetlenül vonzó és taszító számtalan indiai társadalmi anakronizmus egyik tipikus példája. E tényre, mármint az élet megóvására irányuló attitűdre vezethető vissza, hogy túlnyomórészt kereskedelemmel, üzleti tevékenységekkel foglalkoznak, amelyek még mai is kizárólag férfiak számára fenntartott életpályának számítanak, és természetesen nem független attól a ténytől sem, hogy a dzsainisták India egyik legtehetősebb társadalmi rétegét alkotják.

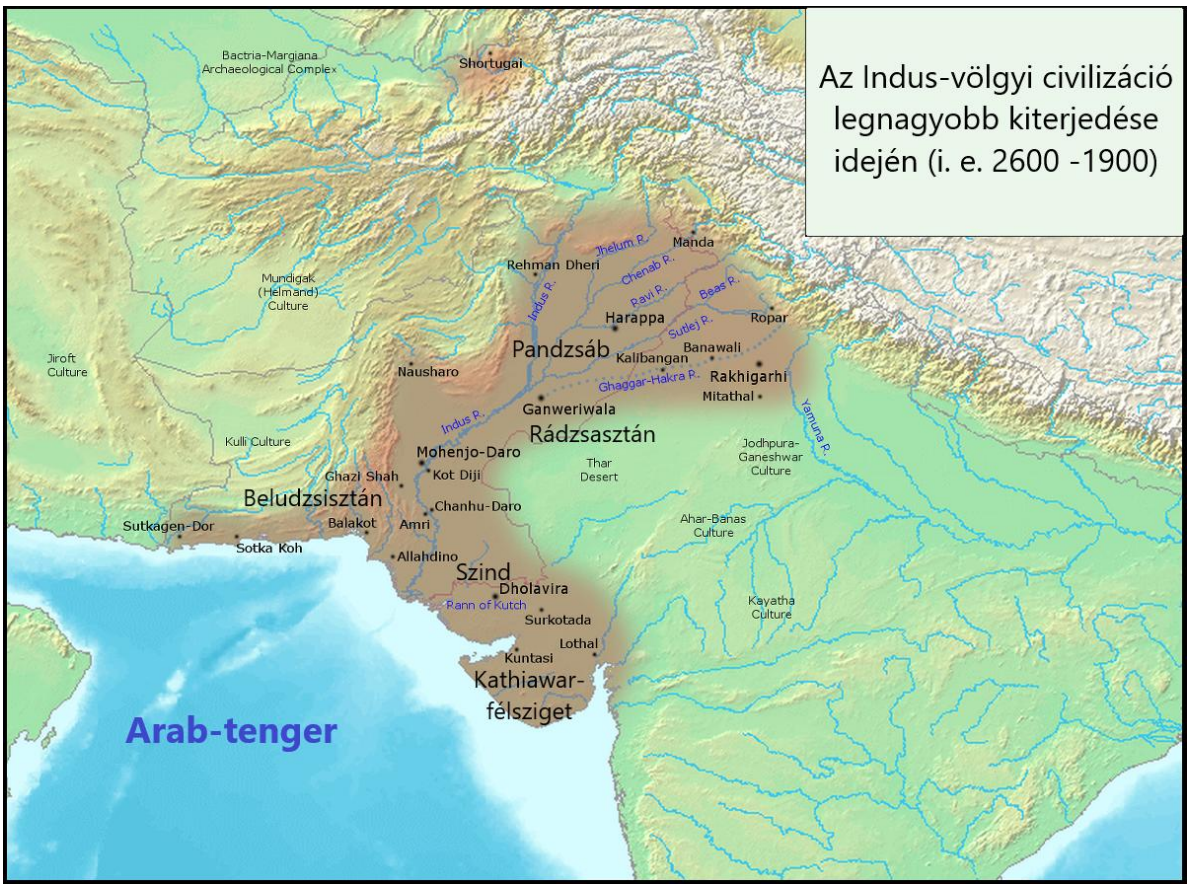
A szikhek esetében pedig a közösségük fennmaradásáért folytatott hosszú küzdelem és harcos múlt következtében, az átlagosnál jóval szélesebb körben elterjedt, és utódról utódra hagyományozott fegyveres, másodlagosan pedig a műszaki szakmák meghatározó erejének lehet jól kimutatható hatása a fiúpreferenciára (GHUMAN, R. S. 2012, DORN, W. A. 2017).

7.4.1. India vallásföldrajzi jellemzői

Az első, bár kevéssé ismert normatív vallási rendszert kialakító, az öntözéses földművelésen alapuló városi magaskultúra nyomaira (Harappá, Mohendzsó-dáró) az Indus és mellékfolyói mentén bukkantak, így az később Indus-völgyi civilizáció néven vált ismertté, annak ellenére, hogy a – legnagyobb kiterjedése idején, i.e. 2600–1900 között – több mint egymillió km^2-nyi nagyságú kultúrrégió Balochistanon, Sindhen és Punjabon túl magában foglalta a mai Afganisztán és Rajasthan bizonyos részein túl a Kathiawar-félszigetet (Gujarat) is (*15. ábra*). Minhogy írásuk máig megfejtetlen, csupán a jellegzetes pecsételő köveken található állatábrázolások és a szoborleletek alapján alkothatunk képet a vallási életükről. Ezek arról tanúskodnak, hogy a többi potamikus kultúrához hasonlóan a folyton megújuló természet élményéből táplálkozó termékenységkultusz és az állatistenségek totemisztikus tisztelete határozta meg a hitvilágukat. A sokáig magát szilárdan tartó elmélettel szemben ma már egyértelműen elfogadottá vált az a nézet, hogy az Indus-völgyi civilizáció i. e. 1300 körül beteljesedő pusztulása nem elsősorban az ekkoriban a Hindusztáni-félszigetre betörő árják hódításának tudható be, hanem sokkal inkább természeti okokra, a szárazabbra forduló időjárásra, a kezdődő sivatagosodás tényére, illetve ennek tovagyűrűző hatásaként a terménytöbblet elapadása, a vidéki élettér beszűkülése, majd a városokra nehezedő migrációs nyomás által indukált társadalmi hanyatlásra vezethető vissza (WILHELM Z. – ZAGYI N. 2018). Ma már az is bizonyosnak tűnik, hogy hitrendszerük néhány eleme átöröklődött a hindu kultúrkörbe, amelyek napjainkig tovább élnek a dél-indiai saivaizmusban, azaz Siva-tiszteletben. Ez egyúttal az Indus-völgyi népesség dravida származására vonatkozó teóriát is megerősíteni látszik.

Az eurázsiai füves puszták övezetéből, a politikai földrajzi terminológiában északi birodalmi térnek nevezett régióból időnként kirajzó nomád törzsek egyik hullámát képviselte a szubkontinensre az i. e. II. évezred közepén északnyugat felől betörő indoárja népesség, amely a később hinduizmusnak nevezett, rendkívül összetett és gazdag szellemi hagyatékot integráló kultúra alapjait vetette meg. Az őslakókkal és egymással is gyakorta összeütközésbe kerülő, eleinte még törzsi társadalomszervezetben élő árják először Punjabban és a Gangesz (Ganga) felső folyása mentén telepedtek meg, az i. e. 10. század körül azonban elérték a folyó deltavidékét, és benépesítették a Dekkán

északi részét, majd onnan továbbterjeszkedve fokozatosan kulturális befolyásuk alá vonták a félsziget déli felét is. Az árják ősi, a jóságos istenek (dévák) és az ártó démonok szembenállásán nyugvó, kezdetben szóbeli hagyományként továbbélő, majd írásba is foglalt világképe által meghatározott, az i. e. 8. századig tartó történeti periódust szent vallási irataik után védikus korszaknak nevezik. Ezen időszak egyedülálló, és közvetve vagy közvetlenül minden indiai életét a mai napig meghatározó, az egyes társadalmi osztályok és foglalkozási csoportok szigorú elkülönülésén alapuló, ugyanakkor a szociális védőháló szerepét is betöltő társadalmi innovációjának a varna-, illetve kaszt (dzsáti)rendszer kialakítása tekinthető. Később a varnarendszer hierarchikus rendjének csúcsán álló papi (bráhmana) rend társadalmi előjogai és kiváltságos helyzete a szigorúan szabályozott és bonyolult rituálé kíséretében végrehajtott áldozatbemutatás kisajátítása révén oly mértékben megnövekedett, hogy az i. e. 3. századig tartó mintegy ötszáz évnyi időszak az indiai kultúrtörténetbe bráhmanista kor néven vonult be.



15. ábra: A virágkorát élő Indus-völgyi civilizáció (Harappa-kultúra) kiterjedése (i. e. 2600–1900) McINTOSH, J. R. 2008 alapján szerk. ZAGYI N.

E fejlemények – a kasztrendszer megszilárdulása és a papi varna megerősödése – vezettek az eleinte rendkívüli népszerűségre szert tett vallási reformmozgalmak, a buddhizmus, és az ehhez képest elterjedtségét tekintve kevésbé sikeres, de területi és demográfiai súlyát Indiában mindvégig megőrző dzsainizmus megszületéséhez az i. e. 6. század második felében, amelyek a lét tárgyiasult örömei utáni vágyakozásból eredő szenvedés megszüntetését, illetve a fizikai kötöttségektől (az újramegtestesülések sorozatától) való végső megszabadulás elérésének lehetőségét hirdették az erkölcsös élet, a mértékletesség és különösen a dzsainizmus esetében a nem ártás (ahimszá) elvének, valamint az önként vállalt aszkézisnek a követése révén. A Maurja-dinasztia (i. e. 321–180) birodalomegyesítő uralkodója, Asóka (i. e. 268–232) idején államvallási rangra emelkedett buddhizmus, amely a papság kivételes társadalmi szerepét elutasító ksatrija és vaisja varnák (*15. jegyzet*) támogatásának köszönhette széles körben való elterjedését, a bráhmanizmus megújulásával, a személytelen és abszolút Brahman helyett a Trimúrti képileg is megfogható istenalakjait a kultusz középpontjába állító reformirányzat, a hinduizmus terjedésével párhuzamosan azonban fokozatosan veszített erejéből, és az i. sz. I. évezred végére szinte teljesen kiszorult Indiából. A dzsainizmus viszonylag gyors terjedését és tartós fennmaradását nem kis részben a kereskedelem fejlődésének köszönhette, hiszen e hit követői közül sokan űzték ezt a tevékenységet, amelynek során – a földműveléssel ellentétben – elkerülhették az élőlények életének kioltását.

India dharmikus (a mindenség végső valóságaként értelmezett örök világtörvény elfogadásán és tiszteletén nyugvó) vallási tanítások által formálódó kulturális arculatát alapvetően, de abba mégis sikeresen integrálódva alakította át az iszlám, amely már a hitet karddal terjesztő fegyveres hadak megjelenése előtt elérte a szubkontinenst a Malabár-parton megtelepedő arab tengeri kereskedők révén. A muszlimok katonai erőre támaszkodó első hódításai a 8. század elejére tehetők, amelynek során az Indus alsó folyása menti területek iszlám uralom, illetve kulturális befolyás alá kerültek. A 10. század végétől kezdve előbb a Gaznavidák (977–1186) majd a Gúridák (9. sz. második fele–1215) tovább terjeszkedtek a Hindusztáni-félszigeten, és Punjabra, valamint Rajasthan északi részére is kiterjesztették a fennhatóságukat, majd a Jamuna és a Gangesz mentén egészen Bengálig nyomultak előre.

A Delhi Szultanátus (1206–1526) uralkodói a Dekkán középső térségeit is szuverenitásuk alá vonták, noha azok időnként függetleníteni tudták magukat Delhitől.

Az utolsó nagy muszlim államalakulat India történetében a török-mongol származású, de perzsa kultúrájú Timuridák (1370–1526) örökségét képviselő Mughal (Mogul) Birodalom (1526–1858) volt, amely legnagyobb kiterjedését a 17–18. század fordulóján érte el. Ekkor a szubkontinens legdélibb szegletét kivéve, annak több mint négymillió km^2-nyi területét uralta. A Nagy Akbar császár (1556–1605) trónra lépésétől Aurangzeb (1658–1707) haláláig tartó másfél század a szilárd központi államhatalom, ugyanakkor a Mughalok mai napig fennmaradt tárgyi és szellemi öröksége kiépülésének időszaka, az indomuszlim civilizáció legvirágzóbb periódusa volt. A következő 150 évet már a belső hatalmi harcok, helyi felkelések, agrárválságok, a növekvő vallási intolerancia és a brit gyarmati uralom előretörése által fémjelzett hanyatlás jellemzi, amelynek során az egyre jelentéktelenebbé váló államhatalom szuverenitása fokozatosan visszaszorult Delhi falai közé. Az iszlámhoz csatlakozók táborát egyébiránt az új hit átvételével a társadalmi felemelkedésben, illetve a hatalom megőrzésében bízva főként éppen a legalacsonyabb és legmagasabb státusú népesség gyarapította.

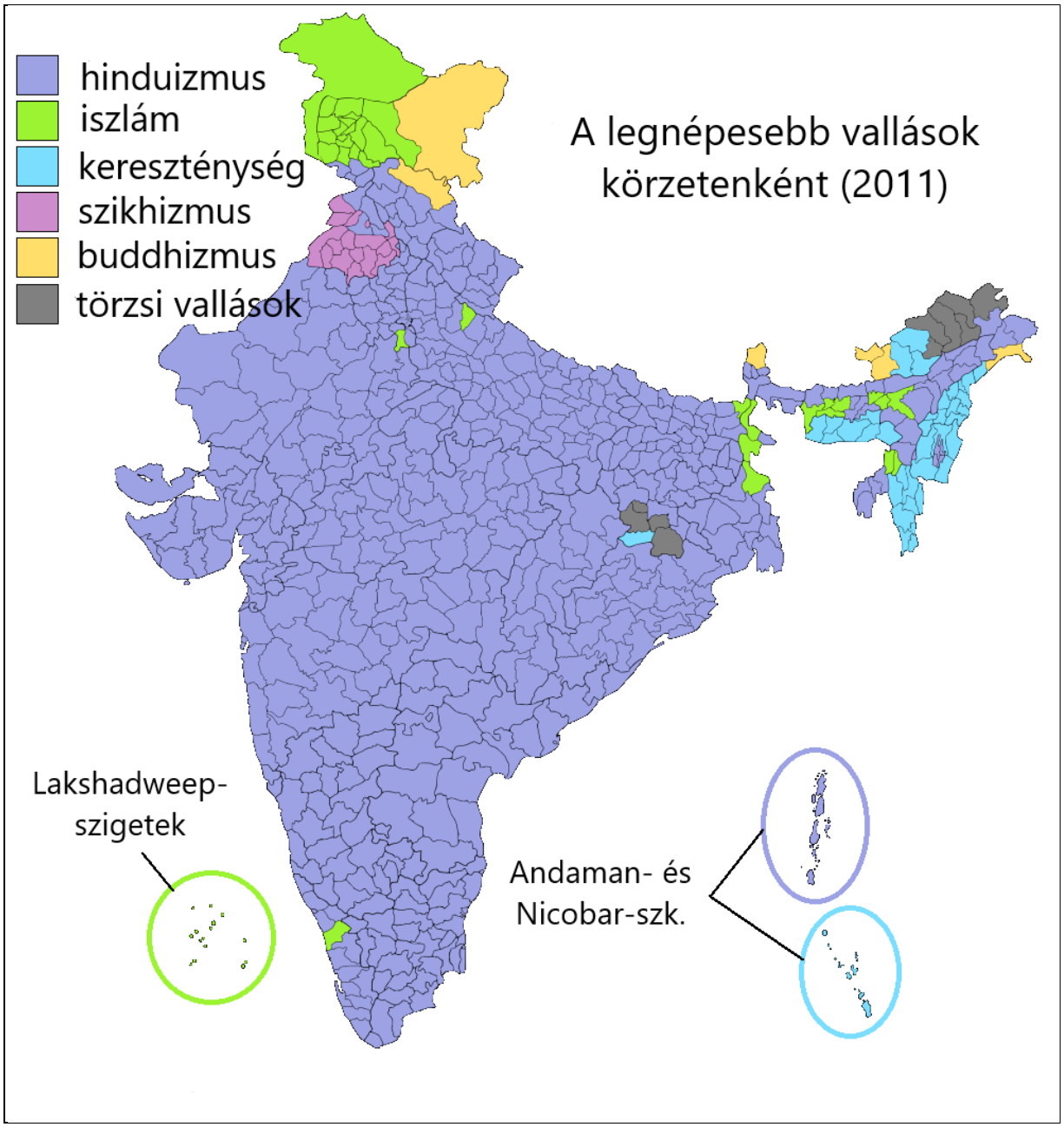
A hindu és iszlám vallási tanok egymást megtermékenyítő szellemi hagyatékából, valamint a szúfi miszticizmus költői világából merítve új hitrendszert alkotó punjabi Nának gurut (1469–1539) tekintik a szikhizmus atyjának. A kasztrendszerrel, a vallási formalizmussal, az istenábrázolások tiszteletével szemben az emberek szívében élő egyetlen Isten őszinte elfogadására buzdította a híveit, akik a 16. század végére, a tanításaikat kánonba foglaló szent szöveggyűjtemény, az Ádi Granth Száhib összeállításának idejére Punjab intézményesült nemzeti mozgalmává, a 17–18. század fordulójára pedig vallási alapon szervezett katonai közösségévé kovácsolódott.

A hagyományok szerint a kereszténység első terjesztője a Malabár-partvidéken Tamás apostol volt, nagy valószínűséggel azonban 4. századi szír hittérítők és kereskedők missziós tevékenysége nyomán alakult meg az idők során egyre növekvő, több egyházra, illetve felekezetre oszló dél-indiai keresztény közösség, az ún. Tamás-keresztények gyülekezete. A kereszténység második hulláma az európai hatalmak megjelenésével érte el Indiát. Közülük a 16. század elejétől kiépülő portugál kereskedelmi telepek misszionáriusai voltak a legelszántabbak a hitterjesztésben. A katolikus eszme kizárólagosságának az 1961-ig portugál fennhatóság alatt álló gyarmaton, Goában sikerült leginkább érvényt szerezniük, amiben jelentős szerepe volt az 1560-ban felállított és hivatalosan 1812-ig létező inkvizíciónak is. A keresztény társadalom harmadik rétegét a

brit terjeszkedést követő angol, később amerikai szociális célzatú térítő mozgalmak hozták létre. A 19. század elejétől tevékennyé váló, elsősorban protestáns egyházak az evangelizáció mellett a szociális és oktatási intézményrendszer kiépítésében is jelentős szerepet vállaltak (WILHELM Z. – ZAGYI N. 2019, ZAGYI, N. – ÁCS, M. 2017).

A legutóbbi, 2011. évi népszámlálás adatai szerint az állam népességének 79,8%-át adó hindu népesség területi arányai a leginkább kiegyenlítettek (*16. ábra*), ami a hindu kultúraterjedés több mint három évezredes múltját tekitetbe véve a legkevésbé sem tűnik meglepőnek. Néhány kis népességű, keresztény többségű, illetve vallásilag diverz északkeleti állam, Manipur, Arunachal Pradesh, Meghalaya, Nagaland és Mizoram, valamint Punjab, Jammu & Kashmir, illetve a Malabár-part mentén elterülő atollsor, az összességében elenyésző népességű Lakshadweep-szigetek kivételével mindenhol abszolút többséget alkot. A hinduk legkoncentráltabb tömbje a Hindusztáni-alföldön található, amelynek két államában, Uttar Pradeshben és Biharban, India összterületének alig több mint 10%-án él az ország hindu népességének egynegyede.

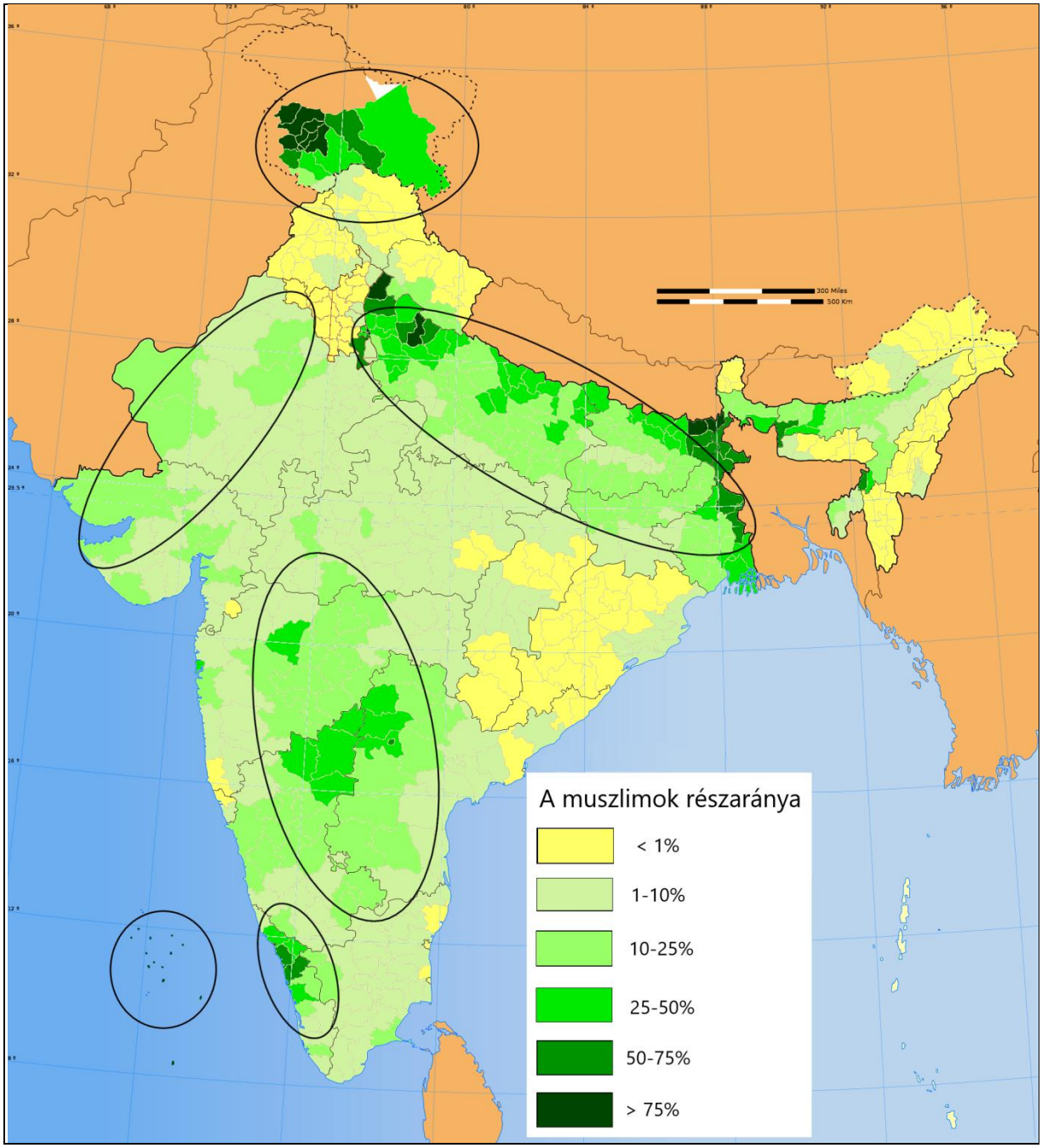
A második legnagyobb vallási közösséget a muszlimok alkotják, a népszámlálási adatok szerint (2011) az összlakosság 14,2%-át adják, noha mind maguk, mind pedig a hindu nacionalista szervezetek – a muszlim közösség valós erejének demonstrálása, a kisebbségi jogok bővítésének igénye, másrészt pedig a népességi részesedését tekintve folyamatosan erősödő iszlám fenyegető veszélyét hangoztatva – igyekeznek eltúlozni tényleges arányszámukat. A Lakshadweep-szigeteken (96,6%), valamint Jammu & Kashmirban (68,3%) abszolút többséget alkotnak, de arányuk még további hat államban, Assamban, West Bengalban, Keralában, Uttar Pradeshben, Biharban és Jharkhandban meghaladja az országos átlagot. A Lakshadweep-szigeteken kívül öt iszlám tömb rajzolódik ki: északon Jammu &Kashmir, a pakisztáni határ mentén Rajasthan és Gujarat nyugati része, a Hindusztáni-alföld, a Malabár-part (Kerala) és a Dekkán középnyugati területe, amelyet a nagyjából Bangalore és Indore között húzódó 200–400 km széles sáv alkot (*17. ábra*).



16. ábra: India népességének vallási megoszlása a többséget alkotó vallásközösségek szerint körzetenként a 2011. évi népszámlálás adatai alapján. CENSUS ONLINE 2011 alapján szerk. ZAGYI N.

A harmadik legnépesebb vallási csoport a lakosság 2,3%-át kitevő, 27,8 millió fős (2011) keresztény közösség. Az egyházi struktúra legdominánsabb elemét a protestánsok alkotják, akiknek a részaránya kb. 60%, míg a katolikusoké nagyjából egyharmad, az ortodoxoké pedig (közéjük számítva az összes nem katolikus és nem protestáns keleti rítusú hívőt) hozzávetőleg 7% (WILHELM Z. – ZAGYI N. 2019, ZAGYI, N. – ÁCS, M. 2017). A 19. század második felétől kezdve megélénkülő missziós tevékenység eredményeként gyors

növekedésnek indult keresztény társadalmi csoportok alakultak az India északkeleti részén élő protoindokínai törzsek körében. Mára az e népességnek otthont adó kis területű és népességű államok egy részében a keresztények abszolút többségbe kerültek: részarányuk három itteni államban, Nágaföldön, Mizoramban és Meghalayában 75–88% között van (*16. ábra*). Itt, az ország területének kevesebb mint 8%-nyi részén él a keresztények több mint 28%-a.



17. ábra: Az indiai muszlimok területi koncentrációja az egyes körzetek népességéből való részesedésük mértéke szerint. REDDIT BEZZLEFORD ONLINE s.a. alapján szerk. ZAGYI N.

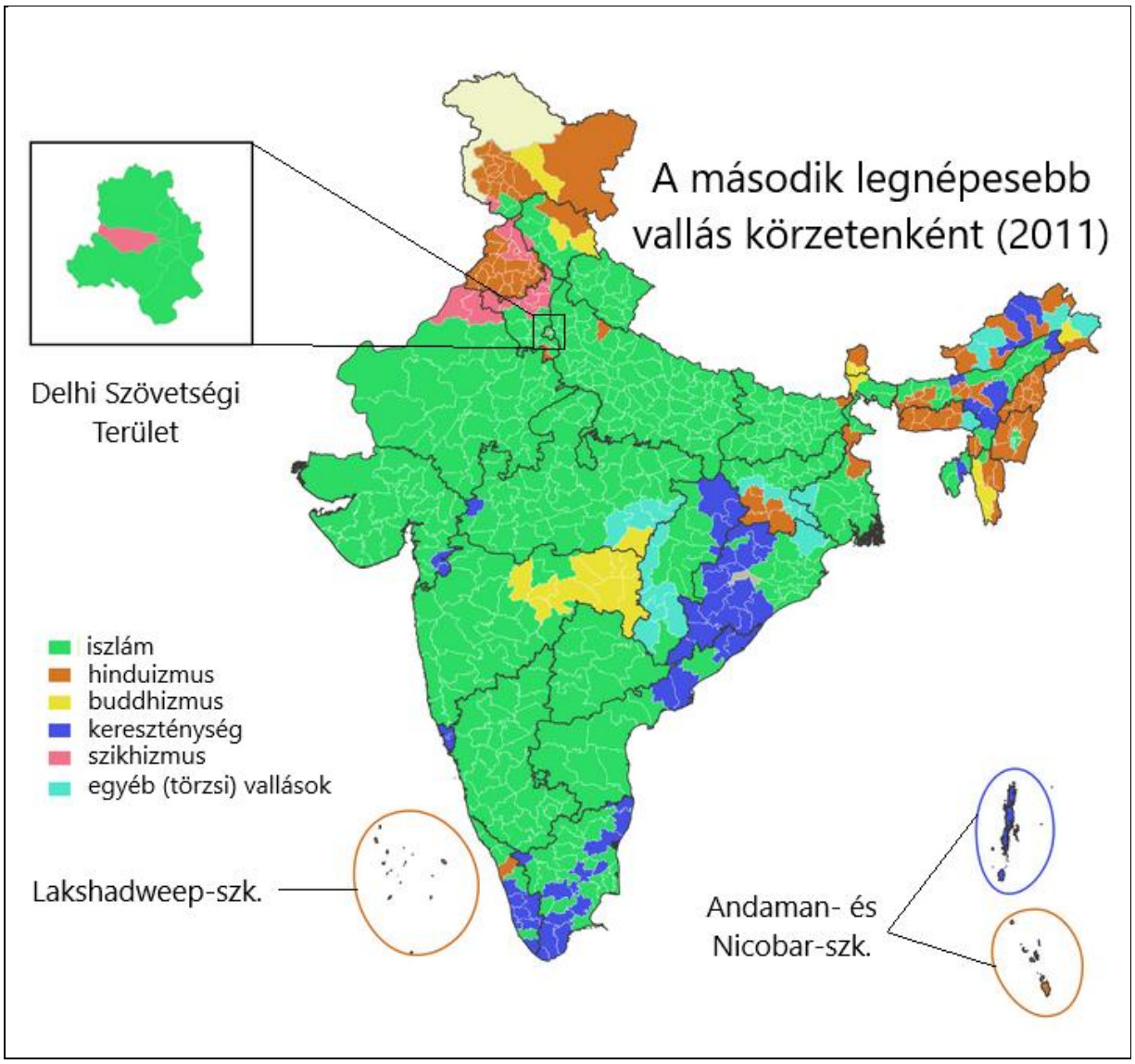
Legnépesebb tömbjük viszont a szubkontinens déli részén található: Kerala és Tamil Nadu államok az ország keresztény lakossága 38%-ának adnak otthont (CENSUS ONLINE 2011). Az érzékelhető arányú keresztény jelenlét elsősorban a leghátrányosabb helyzetű társadalmi csoportok, az intézményesült vallások doktrinális kötöttségeitől mentes és a spirituális megújulásra fogénynak mutatkozó törzsi népesség, illetve a konverzióval járó szociális előnyök és vívmányok iránt érdeklődést mutató jegyzett kasztok, valamint a kulturális integritásukra érzékeny dravida népek által lakott térségekre korlátozódik. Ennek megfelelően a keresztények létszámarányát tekintve viszonylag éles választóvonal mutatkozik az ország déli és keleti-északkeleti, valamint az indoárja kulturális magterületnek tekinthető, ráadásul hosszú ideig muszlim uralom alatt álló, a kereszténység terjedésének gátat szabó középső és északi-északnyugati térségei között. Ez elég szemléletes módon kirajzolódik az állam népességének vallási összetételét a második legnagyább arányban jelen lévő vallásközösségek körzetenkénti előfordulását feltüntető ábrán, amely egyúttal jelzi az iszlám indiai térfoglalásának a hinduizmuséval összevethető dekoncentrált jellegét is (*18. ábra*).

A kereszténnyekkel nagyságrendileg azonos demográfiai súlyú, közel 21 milliós szikh közösség területi koncentrációja viszont a legmagasabbnak tekinthető Indiában. Szülőhazája, Punjab határain alig terjeszkedett tovább (*16. és 18. ábra*). A mai indiai Punjab állam összlakosságának 60%-át képviselő szikhek egyúttal az Indiai Köztársaság szikh népességének hozzávetőleg háromnegyedét alkotják.

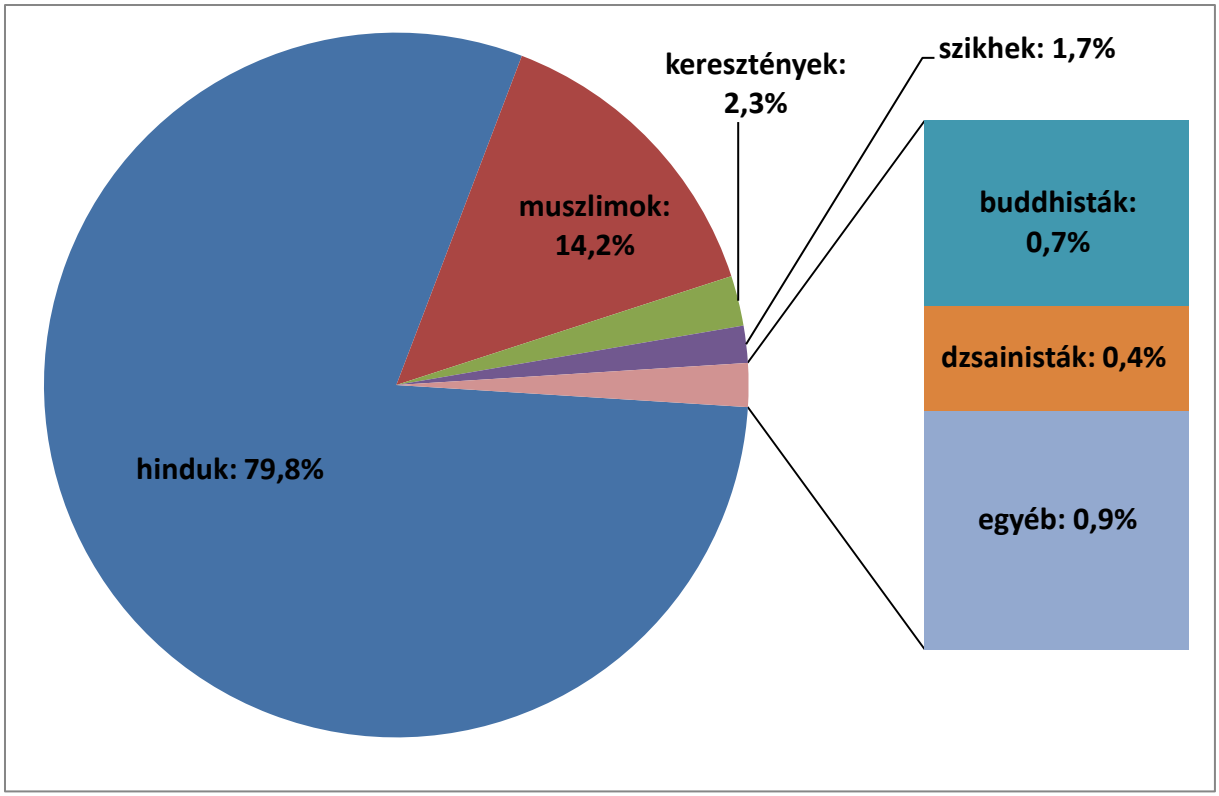
A buddhisták, az egykoron oly befolyásos, de Indiában hatását vesztett tan mai követőinek egy része a függetlenség után életbe lépő, 1950. január 26-tól hatályos alkotmány (Bhāratīya Samvidhāna) által biztosított jogokkal élve tértek buddhista hitre. A lakosság 0,7%-át kitevő, mintegy 8,5 milliós közösség legkoncentráltabb tömbjei az északi buddhista kultúrrégió peremvidékén, az Északkeleti-Himalája kis államaiban Sikkimben és Arunachal Pradeshben, valamint Jammu & Kashmir keleti részén, Ladakhban találhatók, de túlnyomó többségük – közel háromnegyedük – Maharashtra államban él (*18. ábra*).

A buddhisták létszámának és népességbeli részarányának alig több mint a felét elérő dzsainisták az utolsó olyan vallásközösség, amelyik a népszámlálási adatfeldolgozásban önálló csoportot képvisel. A legnagyobb dzsaina centrum a Gujarat állam területén fekvő Kathiawar-félsziget, de a szomszédos Rajasthan, Maharashtra és Madhya Pradesh államok területén is megtalálhatók.

E hat, a statisztikai adatsorokban külön is nevesített vallásközösség teljes népességből való, illetve egymáshoz viszonyított részesedésének mértékéről a *19. ábra* ad összefoglaló áttekintést.



18. ábra: India népességének vallási megoszlása a második legnagyobb arányban jelen lévő vallásközösségek szerint körzetenként 2011-ben. CENSUS ONLINE 2011 alapján szerk. ZAGYI N.

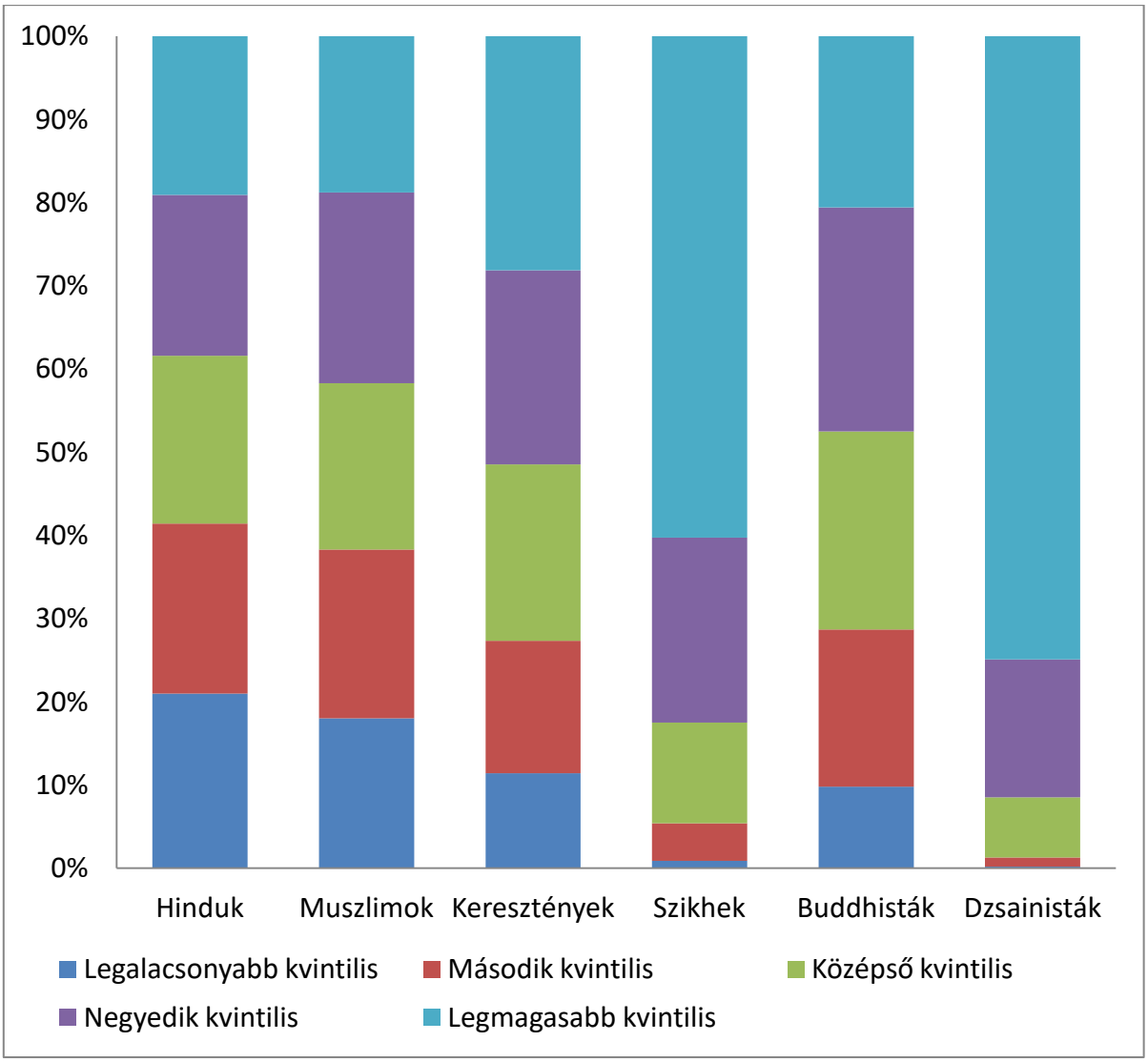


19. ábra: India valásközösségeinek népességi arányai a 2011. évi cenzus adatai szerint.

CENSUS ONLINE 2011 alapján szerk. ZAGYI N.

Ahhoz, hogy a különböző vallási csoportokat jellemző, egyúttal regionális egyenlőtlenségekre is utaló adatokból valós vallásdemográfiai következtetésekre juthassunk, elengedhetetlen az összes számba vehető tény és körülmény gondos mérlegelése. Az egyes közösségek népesedési mutatói ugyanis nem kizárólag, sőt nem is elsősorban a vallási tradíciók vagy előírások, hanem sokkal inkább az adott csoport társadalmi-gazdasági státusa által meghatározottak. Az egyik legnagyobb vita e tekintetben az indiai muszlimok minden más közösségét meghaladó mértékű növekedésének okairól folyik. Noha magasabb arányú tényleges népszaporodásuk részben a külföldi – elsősorban bangladesi – muszlimok illegális bevándorlásának tudható be, kétségtelen, hogy termékenységi mutatóik ettől függetlenül is kiemelkedőek, amit egyesek a muszlimok születésszabályozással szembeni ellenérzésével, illetve elutasításával – ebben az értelemben nem megalapozatlan a vallási vonatkozások kiemelése –, mások azonban inkább szociálisan hátrányos helyzetükkel, az átlagosnál szegényebb és kevésbé iskolázott muszlim népességnek a hagyományos nagycsalád

nyújtotta biztonságára (a gyermekek munkájára, később idős szüleik eltartására) alapozó életformájával magyaráznak. Ez az értelmezés egybecseng a demográfiai átmenet modelljének a társadalmi-gazdasági fejlettség szintje és a termékenység, illetve a természetes népszaporodás mértéke közti összefüggésre vonatkozó törvényszerűségével (*20. ábra* és *21. táblázat*). Létezik azonban olyan – főként a radikális hindu politikai szervezetek részéről megfogalmazott – vélemény is, amely a demográfiai egyensúly (vallásfelekezeti status quo) tudatos megbontásának szándékát, és az iszlám térnyerése természetes és békés módjának megvalósítását véli felfedezni a muszlimok magas természetes népszaporodási mutatója mögött.



20. ábra: A háztartások tartós fogyasztási cikkekkel való ellátottsága és infrastrukturális fejlettsége alapján képzett jövedelmi kvintilisek részarányai vallásfelekezetek szerint (2015–2016). NFHS ONLINE 2017 alapján szerk. ZAGYI N.

21. táblázat: Termékenységi arányszámok vallásközösségek szerint (2015–2016). NFHS ONLINE 2017 alapján szerk. ZAGYI N.

Vallásközösség	Teljes termékenységi arányszám	A 15–49 év közötti terhes nők aránya	A 40–49 éves nőkre jutó átlagos gyermekszám
Muszlimok	2,62	5,6%	4,15
Teljes népesség	2,18	4,4%	3,22
Hinduk	2,13	4,3%	3,13
Keresztények	1,99	3,9%	2,65
Buddhisták	1,74	3,8%	2,93
Szikhek	1,58	3,8%	2,62
Dzsainisták	1,20	1,9%	2,24

A nemi arányok vallási csoportok közötti teljes népességre értelmezett megoszlását a 2011. évi népszámlálás adatai alapján vizsgálva, és azt feminitási indexekkel (az ezer férfira jutó nők számával) kifejezve, azt látjuk, hogy két közösség esetében jelentős eltérés mutatkozik. Míg a hinduk, a muszlimok, a buddhisták és a dzsainisták az önmagában is számottevő női népességdeficitre utaló indiai átlagot nagyjából megközelítő vagy azt valamelyest meghaladó arányszámokkal jellemezhetők, addig az a szikhek esetében kifejezetten szélsőséges mértékű férfitöbbletet jelez, a keresztények körében viszont már nőtöbblet tapasztalható. Témánk szempontjából sokkal érdekesebb azonban az, hogy miképpen alakulnak a nemi arányok a gyermekek és fiatal felnőttek, a 0–29 éves korosztály, azaz az 1980-as évek eleje és a 2000-es évek vége között születettek körében, hiszen ebből az is nyilvánvalóvá válik, hogy az indiai vallásközösségek hogyan viszonyulnak a nemi alapú magzati kiválogatás gyakorlatához. Ennek keretében elsőként rögzítsük azt a tényt, hogy az egyes vallási csoportok esetében nem rendelkezünk a születéskori nemi arányokra vonatkozó adatokkal, azokra közelítő jelleggel a 0–4 éves korcsoportok feminitási értékeiből következtethetünk. Másodszor ne feledkezzünk meg a biológiailag determinált normál fiúszületési többletről, amelynek az értéke 104–106/100 lányszületés közé esik, ami ezres egységű feminitási arányszámban kifejezve 962 és 943 közötti számnak felel meg. Végül idézzük emlékezetünkbe azt a fontos népesedési szabályt, miszerint a férfiak nőkkel szembeni létszámarány-előnye a fogantatás pillanatától kezdve folyamatosan apad, ennek megfelelően az egyre idősebb

korcsoportokban fokozatosan növekvő, egy idő után pedig női létszámfölényre utaló nemi arányszámoknak kell mutatkozniuk.

Mindezeket tekintetbe véve azt mondhatjuk, hogy a keresztények kivételével kisebb-nagyobb mértékben az összes többi vallásfelekezet érintettnek tűnik a dologban (a muszlimok és buddhisták érintettsége kevésbé hangsúlyos, illetve a nemiarány-eltolódás nem feltétlenül a magzati szelekció eredménye), de azt is látnunk kell, hogy mindegyikük esetében, mint ahogy a teljes népesség körében is javuló (esetleg stagnáló) tendencia tapasztalható a nemi kiválogatás elterjedtségében, ezzel együtt a nemi arányszámok alakulásában (22. *táblázat*).

22. táblázat: Az indiai népesség és az egyes vallásközösségek feminitási arányszámai a teljes populációban és a 0–29 éves korosztályban ötéves bontásban a 2011. évi cenzus adatai szerint. CENSUS ONLINE 2011 alapján szerk. ZAGYI N.

Kor-csoportok	Teljes népesség	Hinduk	Muszlimok	Keresztények	Szikhek	Buddhisták	Dzsainisták
Teljes népesség	943	939	951	1.023	903	965	954
0–4 évesek	924	919	947	960	836	933	896
5–9 évesek	914	910	938	960	804	934	874
10–14 évesek	912	908	935	968	779	933	873
15–19 évesek	884	873	929	987	804	908	882
20–24 évesek	935	929	947	1.052	917	956	949
25–29 évesek	975	971	988	1.071	955	971	982

Az egyes vallásfelekezetek egészségtelen nemiarány-megoszlása ellenére is nyilvánvalónak tűnik, hogy – talán a hindukat leszámítva – ebben a vonatkozásban sem

mutatható ki közvetlen összefüggés az egyes vallási felfogások vagy tanítások és a férfitöbblet között, márcsak azért sem, mert az, amint láttuk, majdnem mindegyikükre jellemző. A nemi preferenciák, illetve diszpreferenciák bizonyos, a szikhek és a dzsainisták esetében már említett szociokulturális tradíciók továbbélésére, a nemi arányszámokban tapasztalható eltérések pedig az adott csoportok gazdasági erejében, vagyis a szelektív abortusz elvégeztetésére lehetőséget biztosító diszkrecionális jövedelmek mértékében mutatkozó különbségekre vezethetők vissza (*20. ábra*). Ez utóbbi megállapítást a nemiarány-átmenetre vonatkozó hipotézisünk értelmezése keretében később részletesebben is kifejtjük. Világos összefüggés fedezhető fel továbbá a férfipreferencia demográfiai kényszere (*7.3. fejezet, 19. táblázat*) kapcsán elmondottaknak megfelelően a női népességhiány és a termékenységi mutatók között (*21.* és *22. táblázat*).

Végül, de nem utolsósorban egy közösség társadalmi-gazdasági státusát egyértelműen jelzi az írni-olvasni tudók aránya. E tekintetben még inkább igaz az, hogy azt, legalábbis közvetlenül, semmiképpen sem valamely vallási csoporthoz való tartozás befolyásolja, még akkor sem, ha a statisztikai adatok erre utalnak. Indiában ez az arány a muszlimok esetében az átlagot alulmúló, a többiek körében pedig azt meghaladó, noha ennek mértékében óriási különbségek tapasztalhatók: míg a hinduknál ez csupán néhány tized, a dzsainisták esetében viszont több mint húsz százalék (*23. táblázat*).

23. táblázat: Az írni-olvasni tudók 7 évnél idősebb népességből való részesedésének vallásfelekezetek szerinti megoszlása a 2011. évi népszámlálás adatai szerint. CENSUS ONLINE 2011 alapján szerk. ZAGYI N.

Vallásközösség	Írni-olvasni tudók aránya
Muszlimok	68,5%
Teljes népesség	73,0%
Hinduk	73,3%
Szikhek	75,4%
Buddhisták	81,3%
Keresztények	84,5%
Dzsainisták	94,9%

8. A NEMI ALAPÚ MAGZATI SZELEKCIÓT BEFOLYÁSOLÓ TÁRSADALMI TÉNYEZŐK ÉS A NEMIARÁNY-ELTOLÓDÁS TERÜLETI VONATKOZÁSAI

Az alábbiakban kísérletet teszünk a férfipreferencia előző fejezetben részletesen feltárt motivációs tényezői és a szelektív abortusz elterjedése eredményeként jelentkező nemiarány-torzulás közötti összefüggések bizonyítására, valamint azok területi vonatkozásainak bemutatására. Ennek keretében a fentebb nevesített társadalmi-gazdasági kényszerek mértékére utaló indikátorok és a 0–6 évesek nemi arányszámainak (az indiai statisztikai adatfeldolgozás rendszeréhez alkalmazkodva az ezres egységű feminitási indexeknek) a 2011. évi népszámlálás során rögzített regionális értékeit tartalmazó adatsorok összevetése alapján levonható következtetéseket foglaljuk össze, illetve az ezzel kapcsolatban a dolgozat elején megfogalmazott hipotéziseinket kívánjuk igazolni. Abban a szerencsés helyzetben vagyunk, hogy a nemiarány-torzulást indukáló, illetve az ellen ható tényezők az esetek többségében a népesség olyan csoportjaiként értelmezhetők, amelyekre vonatkozóan a népszámlálási adatbázis feminitási indexet tartalmaz, így ennek értékeiből direkt módon következtethetünk az adott indikátor nemi preferenciát illető szerepére.

India a területi különbségek tekintetében is szélsőséges változatosságot mutat, ami már a közigazgatási egységek legfelső szintjét alkotó tagállamok és szövetségi területek nagyságában, lakosságszámában is tetten érhető.[22] Minthogy ezek közül némelyek óriási népességűek és kiterjedésűek, ezért a területi eltérések akár egy államon belül is jelentős mértékűek lehetnek, a törésvonalak pedig a legtöbb esetben nem követik a tagállami határokat, mindenképpen indokolt legalább a területi beosztás következő szintjének megfelelő, a 2011-es cenzus idején létezett 640 – egyébiránt ugyancsak folyamatosan növekvő számú – körzetre (9. *jegyzet*) vonatkozó adatok számbavétele. A 0–6 éves korcsoportnak a vizsgálatba referencia-korosztályként való bevonását egyrészt az indokolja, hogy a másodlagos (születéskori) nemi arányok megoszlásáról nincsenek kellő

22 A tagállamok számának a szövetségi köztársaság megalakulása óta zajló folyamatos emelkedése következtében az országot ma 29 állam (State) és 7 szövetségi terület (Union Territory, UT) alkotja. Területnagyság tekintetében a legnagyobb és legkisebb között több mint tízezerszeres (Rajasthan állam: 342.239 km², Lakshadweep UT: 32 km²), a népességszám (2011) esetében pedig több mint háromezerszeres különbségek (Uttar Pradesh állam: 199.581.477 fő, Lakshadweep: 64.429 fő) tapasztalhatók.

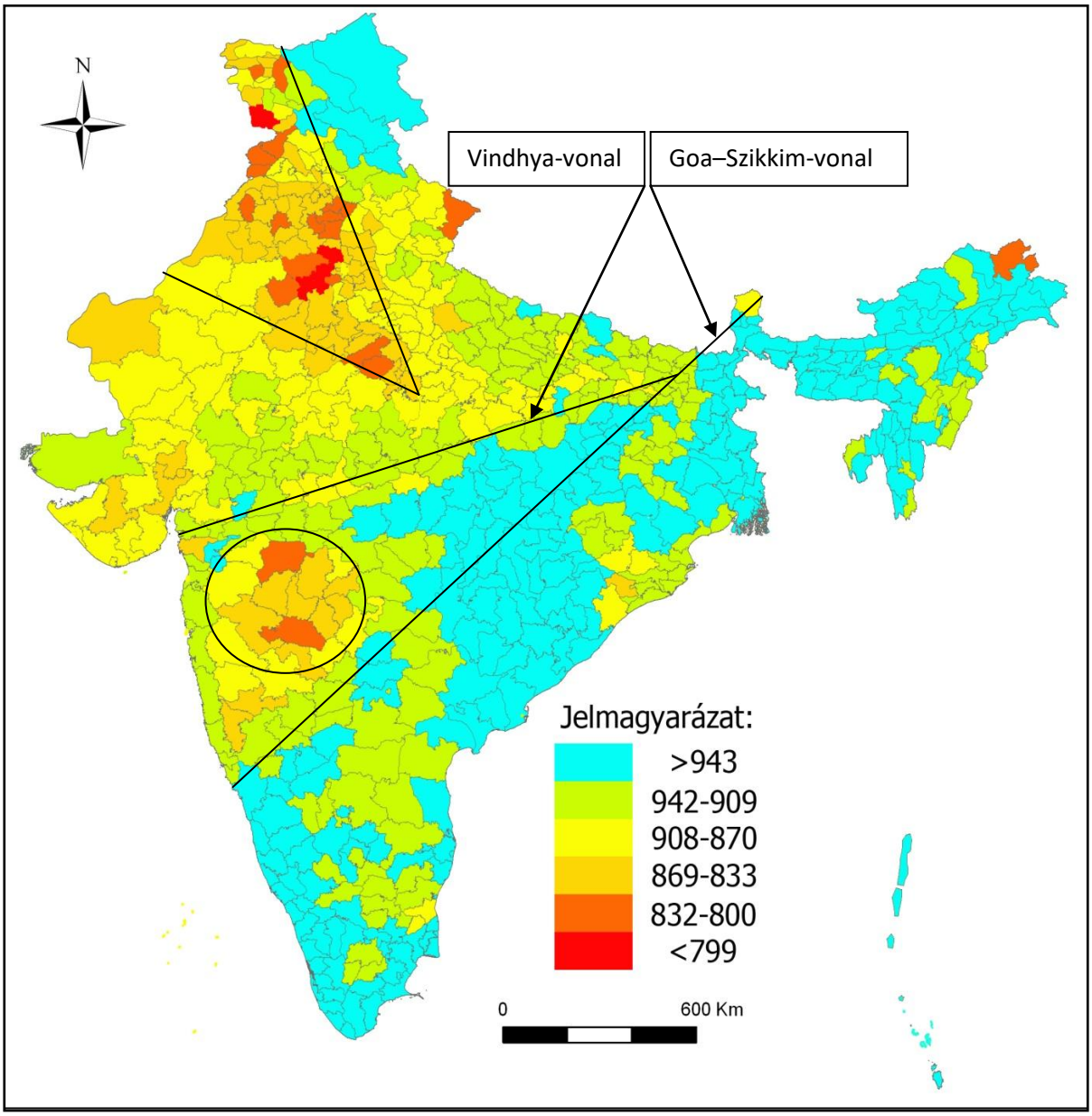
részletességű (körzeti szintű) nyilvántartások, másrészt azonban ily módon a prenatális nemi diszkrimináció mellett a lányok biológiai trenddel ellentétes – a fiúkét meghaladó mértékű – halálozási mutatóinak hatása is megjeleníthető.

8.1. A kisgyermekkori nemi arányok területi mintázatának jellegzetességei

Mielőtt a női diszpreferencia motivációs tényezőinek a feminitási arányokra gyakorolt tényleges hatását szemügyre vesszük, nézzük meg ez utóbbiak körzeti szintű értékei által kirajzolódó térbeli mintázatot, illetve az abban felfedezhető szabályszerűségeket (*21. ábra*).

A 2011. évi nemi arányok területi különbségeinek ábrázolásakor a természetes fiúszületési többletet (104–106 fiú/100 lány) figyelembe véve a 943 lány/1.000 fiú értéknél vontuk meg a normálisnak tekinthető nemi összetétel alsó határát, az adott körzetek ettől negatív irányban eltérő adatait pedig a 107–110, 111–115, 116–120, 121–125 és >125 fiú/100 lány maszkulinitási tartományoknak megfelelő ezres egységű feminitási értékkategóriákba soroltuk.

A nemi arányok területi mintázatának egyik jellegzetes vonása az, hogy a normális és a többé-kevésbé torz értékekkel rendelkező országrészek egymástól viszonylag egyértelműen elkülöníthetők. A délnyugat–északkelet irányú ún. Goa–Sikkim-vonaltól délkeletre elhelyezkedő régió, amelynek egységes tömbje napjainkban már felszakadozni látszik, valamint a Jammu & Kashmir keleti, továbbá Himachal Pradesh északkeleti körzetei által alkotott exklávé változó mértékben és arányban, de jellemzően dravida, illetve törzsi kulturális befolyás alatt álló, a fiúpreferenciában megnyilvánuló társadalmi-gazdasági kényszerek által nem vagy alig érintett területén többnyire kiegyensúlyozott (*24. táblázat*), míg az ország északi, északnyugati, az árja magterületet alkotó részén szinte kivétel nélkül rendellenes nemi összetételű körzetek találhatók.



21. ábra: A 0 – 6 éves korcsoportba tartozók feminitási aránya (lány/1.000 fiú) körzetenként 2011-ben. CENSUS ONLINE 2011 alapján szerk.: WILHELM Z. – ZAGYI N.

A nemiarány-eltérést mutató északnyugati országrész térszerkezeti sajátosságai közül kiemelendő, hogy a Khambat-öböltől a Hindusztáni-alföldig, nagyjából a Vindhya-hegyvonulat mentén húzódó, ezért saját kezdeményezésünkre Vindhya-vonal néven hivatkozott tengely viszonylag kiegyensúlyozott (normális vagy kis mértékben torzult) nemi arányú körzeteket felfűzve, a területet két különálló részre osztja, amelyekben egy-egy kifejezetten magas maszkulinitású, túlnyomórészt 869-nél alacsonyabb feminitási

arányú, átlagot meghaladó társadalmi-gazdasági fejlettségű körzetekből álló (WILHELM Z. ET AL. 2010, WILHELM Z. 2011), formailag eltérő centrumterület azonosítható. Az északi magterületet a Gwalior–Agra–Delhi–Ludhiana–Srinagar-tengely vonalában legyező alakban kiszélesedő, jelentős részben Punjab és Haryana államokat magában foglaló régió, a délit pedig Maharashtra állam nyugati részének az Aurangabad–Jalna központ körül elhelyezkedő körzetei alkotják. E centrumokhoz azok alaki sajátosságaihoz igazodva, háromszög, illetve koncentrikus formában egyre javuló, előbb a 870–908-as, majd a 909–942-es feminitásiérték-tartományba eső körzetek csoportjai csatlakoznak.

8.2. A társadalmi kényszerek és a nemi szelekció közti kapcsolat

8.2.1. A patriarchális családstruktúra és a nemiarány-torzulás közti összefüggés

A statisztikai értelemben csak nehezen megragadható patriarchális társadalomszerkezet és a fiúk, illetve férfiak javára történt nemiarány-eltolódás közti viszonyrendszer vizsgálata kizárólag közvetett módon, a férfiközpontú családmodell jelenlétét, illetve hiányát valószínűsítő indirekt mutatók bevonásával képzelhető el, ami egyúttal e kísérlet korlátait is kijelöli.

A matriarchátus (matrilinearitás) indiai nyomait kutatva (*7.1.3. alfejezet*) korábban arra jutottunk, hogy azzal, ha ma már csak szórványosan is, de a szubkontinens őslakóinak tekinthető dravida és törzsi népesség (*12.* és *13. jegyzet*) körében találkozhatunk, míg a patriarchátus hagyományán nyugvó indoárja kultúrkörben nem fedezhetők fel erre utaló tények. Ennek alapján vélhetően nem alaptalan az a feltevésünk, hogy az előbbiek körében nem vagy alig, esetleg jóval kevésbé érvényesülő férfipreferencia érzékelhetően kisebb befolyással lesz a nemiarány-eltolódás mértékére. A nemi arányok körzeti szintű eltéréseiből kirajzolódó, fentebb ismertetett regionális kép mellett ezt a várakozásunkat igazolja az is, hogy a 0–6 éves teljes népességre értelmezett alacsony feminitási indexszel szemben ennek az értéke a jegyzett törzseket alkotó és a dravida etnikumú népesség körében a normál fiúszületési többletnek megfelelő értéktartományba (962–943 lány/1.000 fiú) esik (*24. táblázat*). Mindezek alapján nagy

bizonyossággal kijelenthető, hogy Indiában a patriarchális családstruktúra, mint társadalmi kényszer a nemi alapú magzati szelekció egyik domináns hatótényezője.

24. táblázat: Kisgyermekkori (0–6 éves) nemi arányok (feminitási indexek) a teljes népesség és a patriarkális hagyományok által nem vagy alig érintett társadalmi csoportok körében 2011-ben. CENSUS ONLINE 2011 alapján szerk. ZAGYI N.

Teljes népesség (0–6 év)	Törzsi népesség (0–6 év)	Dravida népesség[#] (0–6 év)
919	957	946

[#] Az öt déli dravida állam (Andhra Pradesh, Telangana, Tamil Nadu, Kerala és Karnataka) körzetei nemi arányainak átlaga

8.2.2. A termékenység és a nemi arány közti kapcsolat

A nemi alapú magzati szelekció és a népesség fertilitási mutatói közti összefüggések ismertetése keretében azt a logikailag megalapozottnak tűnő kijelentést tettük, hogy a patriarchális hagyományú közösségekre nehezedő, fiú-, illetve férfipreferenciában megnyilvánuló társadalmi-gazdasági kényszerek erejét, ennek folyományaként pedig a lányszületési intolerancia mértékét tovább növeli, ha akár természetes demográfiai folyamatok, akár mesterséges, adminisztratív beavatkozás eredményeként csökken a népesség termékenysége.

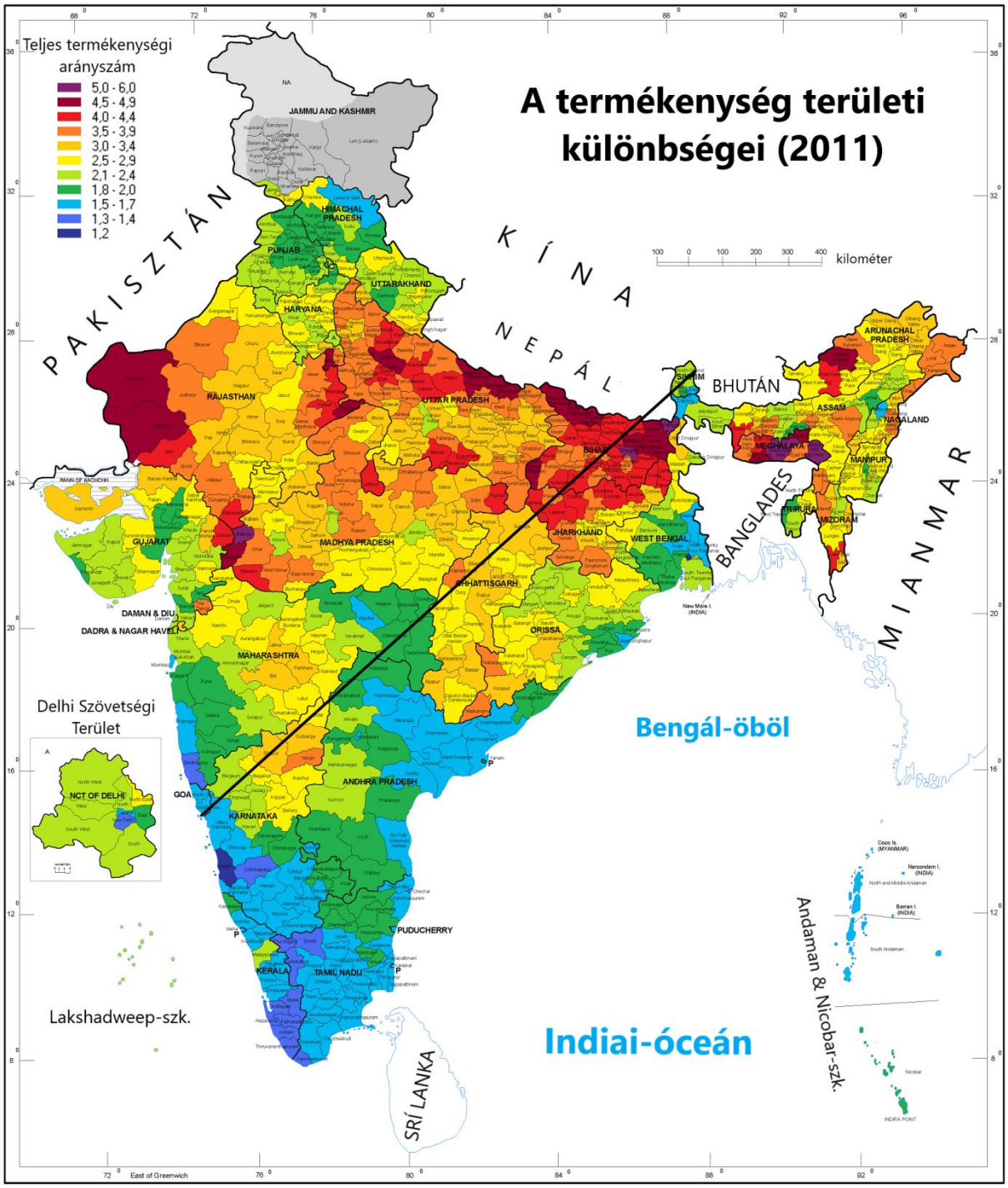
E demográfiai jelenség és a nemi arányok közti kapcsolat létezésének igazolására, Indiára értelmezett valós mértékének megállapítására, illetve területi vonatkozásainak bemutatására az alábbiakban teszünk kísérletet, úgy, hogy az ország adott körzetei 0–6 éves korcsoportjainak 2011. évi feminitási indexei és teljes termékenységi arányszámai közti korrelációs együttható értékéből következtetünk annak erejére. Előbbiek a népszámlálási adatbázisból elérhetők, az utóbbiakhoz viszont csak indirekt módon juthatunk, a hét évesnél fiatalabb népesség számából, a csecsemő- és gyermekhalandóság mértékéből, valamint a reproduktív korú nők létszámából kalkulált nyers születési arányszámok figyelembe vételével. A részletes számítási módszertant Christophe Z. Guilmoto és S. Irudaya Rajan ismertetik, akik publikációjuk mellékletében egyetlen tagállam kivételével közlik az összes közigazgatási körzet előző népszámlálás

idején aktuális termékenységi arányszámait. Minthogy Jammu & Kashmir esetében a cenzus során rögzített korcsoportos népességi adatok vélelmezhetően nem a valóságos képet tükrözik, az így nyert adatok sem alkalmasak arra, hogy ezek további népességi mutatók számítási alapjául szolgáljanak. Ebből az államból csupán annak három legdélebbi, hindu többségű körzete, Kathua, Jammu és Samba fertilitási arányszámait ismerjük (GUILMOTO, CH. Z. – RAJAN, S. I. 2013).

Első korrelációs próbaként Jammu & Kashmir kieső körzetei miatt az egész országot lefedő 640 helyett 621 igazgatási egység megfelelő adatait vetettük össze, noha nagy biztonsággal előre jelezhető volt, hogy ebben a vonatkoztatási tartományban nem tudunk majd érdemi összefüggést kimutatni e két változó között. Egyszerűen azért, mert, amint az a termékenységi arányszámok regionális különbségeit megjelenítő ábrán is látszik, az alacsony termékenységű térségek jelentős részben egybeesnek a Goa–Sikkim-tengelytől délkeletre fekvő, és amint azt korábban már rögzítettük, a nagy arányú, illetve domináns törzsi és dravida népesség miatt a fiúpreferencia kényszere által jórészt érintetlen országrésszel, vagyis azzal, ahol a termékenységcsökkenés nem is indukálhat nemiarány-eltolódást (*22. ábra*). Várakozásunkat igazolta az ezen két adatsorból képzett korrelációs együttható, amelynek előjele ugyan még éppen pozitív, értéke azonban gyakorlatilag nulla, pontosan 0,014.

Fentiek ismeretében célszerűnek tűnt az összefüggésvizsgálatot a Goa–Sikkim-vonaltól északnyugatra elhelyezkedő, a határozottan patriarchális beállítottságú, az indoárja kulturális magterületet magában foglaló térség körzeteire korlátozni. Ennek során a nevezett szociokulturális választóvonalat leginkább megközelítő belső tagállami határokhoz igazodva (*23. ábra*) a 334 elemből álló adattartományaink területi hatályát Maharashtra, Madhya Pradesh, Uttar Pradesh és Bihar keleti-délkeleti határáig terjesztettük ki. Ez utóbbi államot, amelyet a Goa-Sikkim-tengely kettészel, teljes egészében bevontuk a vizsgálatba, minthogy kulturális értelemben és a jegyzett törzsek egészen elhanyagolható jelenléte (1,3%) okán is az érintett régió integráns részét alkotja. Előzetes feltételezésünknek megfelelően a változók biztos, bár inkább csak gyenge kapcsolatát sikerült igazolnunk, amit a +0,34 értékű korrelációs együttható jelez, amelynek viszonylag alacsony értéke részben arra utal, hogy ez a fajta demográfiai kényszer csak járulékos hatást gyakorol a nemiarány-eltolódás folyamatára, részben

pedig felveti további, a korrelációt befolyásoló zavaró tényezők előfordulásásnak lehetőségét is.



22. ábra: Az indiai népesség fertilitásának regionális különbségei a teljes termékenységi arányszámok körzeti szintű, 2011. évi értékei szerint. ROSER, M. 2017 alapján szerk. ZAGYI N.



23. ábra: India tagállami szintű közigazgatási beosztása. CENSUS MAPS ONLINE 2011 alapján szerk. ZAGYI N.

A nemiarány-eltolódás és a termékenységcsökkenés közti szorosabb összefüggés matematikai módszerekkel történő igazolása tekintetében ismét csak a jegyzett törzsek népességbeli részarányának figyelembevétele vihet közelebb a megoldáshoz. Ehhez azt

kell számításba vennünk, hogy a patriarchális társadalmi viszonyok által alig vagy sokkal kevésbé érintett törzsi lakosok átlagosnál magasabb részaránya nem kizárólag a Goa–Sikkim-tengelytől délkeletre elterülő térség sajátja, hanem az attól északnyugatra fekvő országrészben is találhatók olyan államok, amelyek a 8,6%-os országos átlagnál magasabb arányban adnak otthont jegyzett törzsekhez tartozó népességnek (25. *táblázat*). Amennyiben ezen tagállamok, nevezetesen Jammu és Kashmir, Rajasthan, Madhya Pradesh, Gujarat és Maharashtra körzeteinek feminitási indexeit és termékenységi arányszámait nem tartalmazó adattartományokat korreláltatjuk egymással, vagyis ha az összefüggésvizsgálatot tulajdonképpen a még így is 187 körzetet és 392 millió fős (2011) lakosságot, azaz India teljes népességének közel harmadát (32,4%) magában foglaló Hindusztáni-alföld területére szűkítjük, ennél is erősebb, +0,53-os együtthatóval leírható kapcsolatot igazolhatunk, ami a termékenység visszaesésének a nemi alapú magzati szelekciót felerősítő befolyása mellett közvetve a törzsi társadalomszervezet női diszkrimináció elleni hatását is alátámasztja.

25. táblázat: India átlagot meghaladó arányú törzsi népességgel rendelkező államai és szövetségi területei 2011-ben. CENSUS ONLINE 2011 alapján szerk. ZAGYI N.

Állam/szövetségi terület	A jegyzett törzsekhez tartozók aránya (%)
Mizoram	94,4
Lakshadweep	94,8
Nagaland	86,5
Meghalaya	86,1
Arunachal Pradesh	68,8
Dadra & Nagar Haveli	52,0
Manipur	35,1
Sikkim	33,8
Tripura	31,8
Chhattisgarh	30,6
Jharkhand	26,2
Odisha	22,8
Madhya Pradesh	21,1
Gujarat	14,8

Rajasthan	13,5
Assam	12,4
Jammu & Kashmir	11,9
Goa	10,2
Maharashtra	9,4
India	8,6

8.2.3. A vallási hovatartozás és a nemiarány-eltolódás közti viszony

India vallásföldrajzi sajátosságainak ismertetése keretében (*7.4.1. alfejezet*) előzetesen már utaltunk arra, hogy milyen – direkt szakrális (hinduk) vagy indirekt, történelmi hagyományokon, foglalkozási preferenciákon (szikhek, dzsainisták) alapuló – kapcsolat lehetséges egy adott közösség vallása és gyermek-, valamint fiatakorú népességének nemi összetétele, illetve a magzati szelekció előfordulása, elterjedtsége között. Úgy véljük, hogy számos tény e két társadalmi indikátor összefüggését valószínűsíti, mindazonáltal e viszonyrendszer matematikai bázisra épülő egzakt értelmezése közösségen belüli, és – a vallási vonatkozások specifikus jellegéből következően – interkommunális összevetésben is szinte lehetetlen kihívást jelent.

Az önálló statisztikai csoportot alkotó hat vallásfelekezet közül a hinduk, a dzsainisták és különösen a szikhek esetében, tehát azok körében, akiknél a lányszületési intoleranciát illetően egyedi társadalmi motivációkat tudtunk azonosítani, a 0–4 éves korcsoport körében tapasztalható feminitási index nem éri el az önmagában is abnormálisan alacsony országos átlagot (*22. táblázat*). Esetükben tehát biztosra vehető az intrauterin nemi meghatározás és a szelektív terhességmegszakítás gyakorlata.

Ne feledjük azonban, hogy a vallási vonatkozások kapcsán felmerülő általánosítás súlyos hiba lenne; a nemi szelekció alkalmazása tekintetében nem létezik szükségszerű és általános érvényű determinizmus valamely vallási csoporthoz való tartozás és a lányok, illetve nők hátrányos, akár halálozási többletben is formát öltő diszkriminációja között: a társadalmi-gazdasági kényszerek, és a magzati szelekció elvégeztetésére lehetőséget biztosító anyagi források birtokában adott időben a közösségnek csak egy része él a nemi

kiválogatás eszközével (erről a nemiarány-átmenetre vonatkozó elképzelésünk keretében szólunk bővebben).

A vallásfelekezetekhez köthető nemiarány-eltolódásnak regionális értelemben a hinduk és a dzsainisták esetében nem fedezhető fel – a népesség bizonyos mértékű területi koncentrációját és részarányát feltételező – könnyen azonosítható nyoma. Ez világosan kitűnik a területi különbségeket a legnépesebb és második legnépesebb vallás szerint megjelenítő *16.* és *18. ábrá*król. A Goa–Sikkim-tengelytől északnyugatra elhelyezkedő térségben gyakorlatilag nincs olyan körzet, ahol a hinduizmus ne lenne az első, vagy – nagyon ritkán – a második legnagyobb vallásközösség, ezzel szemben olyan körzet, amelyikben a dzsainizmus legalább a második legtöbb követővel rendelkező vallás, egyáltalán nem létezik. Ezek területi mintázatai tehát nem alkalmasak arra, hogy a nemiarány-torzulásban mutatkozó regionális eltérésekkel összevethetők legyenek.

A szikhek esetében egészen más a helyzet. Már ismert, hogy ősi szállásterületüknek megfelelően túlnyomó többségük Punjab államban, valamint a szomszédos Haryana és Rajasthan határmenti körzeteiben él, míg az ország többi részén Delhi kivételével csak jelentéktelen szórványokban fordulnak elő. Így az ugyanezen térben érvényesülő szélsőséges mértékű maszkulinitás alapján területi értelemben is megerősítést nyert a szikhek részaránya és a női népességdeficit közti összefüggés.

Ami a buddhistákat, a muszlimokat és a kereszténye̊ket illeti, sem doktrinális értelemben, sem a vallásközösséghez való tartozással kapcsolatba hozható tradicionális társadalmi motivációk vonatkozásában nem fedezhetők fel olyan tények, jelenségek, amelyek a nemi alapú magzati szelekció hatótényezőiként azonosíthatók lennének. Ezt a 0–4 évesek 2011. évi feminitási indexei (*22. táblázat*) is alátámasztják, amelyek a buddhisták esetében minimális mértékben elmaradnak ugyan a 943-nál megvont alsó határértéktől, de e tekintetben bizonyos rugalmasságot tanúsítva azt mondhatjuk, hogy a kisgyermekkori nemi arányok mindegyikük esetében normálisnak tekinthetők. A buddhista és muszlim közösség 5–19 év közötti korcsoportjaiban stagnáló-csökkenő, illetve folyamatosan, de kis mértékben romló feminitási arányszámokkal találkozunk, ami a lányok egyre inkább visszaszoruló többlethalandóságát jelzi. Ennek nagysága, illetve intenzitása azonban nem éri el azt a szintet, amely már feltétlenül vagy döntő részben a magzati szelekció elterjedtségére utalna, de nem zárja ki, sőt felveti a férfipreferenciában megnyilvánuló patriarchális társadalmi viszonyok előfordulásának lehetőségét.

A keresztények az összes vallásfelekezet közül kitűnnek abban a tekintetben, hogy nemi összetételük nem mutat semmilyen rendellenességet: a 0–9 évesek nemi arányai a biológiai meghatározottságnak megfelelően normál fiúszületési többletre utalnak, a gyermekek egyre idősödő korcsoportjaiban pedig a nemek szabályos továbbélési rendjéhez igazodva fokozatosan csökken a fiúk lányokkal szembeni létszámelőnye, tehát az indiai népességre általában jellemző, világviszonylatban is egyedülálló abnormális női halálozási többlet körükben nem mutatható ki. Ráadásul a nők teljes népességre vonatkoztatott – az ideális nemi megoszlástól alig eltérő – mérsékelt létszámfölénye ugyancsak kuriózumnak számít Indiában.

Ez utóbbi három vallásközösség közül elsősorban a keresztények, és valamelyest még a buddhisták esetében érzékelhető a területi koncentrációjuk és a normális nemi összetétel közti kapcsolat, bár a keresztények esetében ez az összefüggés jórészt közvetett módon érvényesül: a döntő részben a Goa–Sikkim-vonaltól délkeletre sűrűsödő, legnépesebb vagy második legnépesebb vallásként szinte kizárólag itt megjelenő (*18. ábra*) keresztények jellemzően a női diszkrimináció ellen ható két társadalmi tényezőn, a törzsi népességhez és/vagy a dravida etnikai konföderációhoz való tartozásukon keresztül gyakorolnak befolyást a feminitási arányszámok alakulására.

A buddhizmus jelenléte és a kiegyensúlyozott gyermekkori nemi arányok közti nyilvánvaló kapcsolat területi vonatkozásait illetően a Ladakhot (Jammu & Kashmir keleti része) és Himachal Pradesh északi részét magában foglaló buddhista tömbre utalhatunk, amelyhez a feminitási indexek értékét tekintve kevésbé világosan kirajzolódó, kiegészítő elemként járul Maharashtra állam keleti részének buddhista népességkoncentrációja (*16.*, *18.* és *21. ábra*).

8.3. A nemiarány-átmenet értelmezése és indiai vonatkozásai

A nemi arányok alakulásának folyamatát kutatva az utóbbi években többen is felvetették annak a lehetőségét, hogy a férfiközpontú társadalmakban a nemi arányok egy sajátos átmenet keretében előbb fokozatosan torzulnak, majd később a kiegyenlítettségi szint felé mozdulnak el, aminek az eredményeként végül újra kialakul a természetes fiúszületési többletnek és a korszerkezeti sajátosságoknak megfelelő normál nemi

összetétel (CHUN, H. – DAS GUPTA, M. 2009, GUILMOTO, CH. Z. 2009). Véleményünk szerint a patriarchális közösségekben a nemek egymáshoz viszonyított arányát egy állapotsor adott szakaszával való kapcsolata határozza meg, időbeli változására pedig bizonyos társadalmi törvényszerűségek meghatározó befolyást gyakorolnak (WILHELM Z. – ZAGYI N. 2012).

E modell létezésének igazolásaként a hagyományosan férfi dominanciájú kelet-ázsiai térség egyik államának, Dél-Koreának a példájára szokás hivatkozni, amely a társadalmi-gazdasági fejlődésben a két óriást, Kínát és Indiát időben megelőzte. A férfitöbblet ott már korábban megmutatkozott és jóval határozottabb mértéket öltött, hiszen a születéskori feminitási index már 1990-ben elérte a 870-es mélypontot, majd a nemi összetétel arányait alakító átmenetben előrehaladva, az fokozatosan javult, napjainkra pedig visszaállt a természetes állapotot jelző szintre (CHUN, H. – DAS GUPTA, M. 2009).

A klasszikus demográfiai átmenettel bizonyos értelemben párhuzamba állítható folyamat egyes szakaszai a fiúpreferenciában megnyilvánuló kényszerek, melyek domináns alkotóelemét a patriarchális társadalmi berendezkedés adja, és a méhen belüli nemi azonosítást biztosító diagnosztikai feltételek, illetve az annak igénybevételét lehető tévő anyagi források, mint lehetőségek, végül a magzati szelekció ellen bevezetett jogi korlátok és szociális ösztönzők létezésétől vagy hiányától függően saját értelmezésünk szerint az alábbi módon követik egymást.

Az átmeneti folyamat kezdeti fázisában a fiú utód(ok) születése és felnevelése iránti gazdasági-demográfiai-kulturális kényszerek által terhelt társadalomban értelemszerűen határozottan érvényesül a fiúpreferencia, de a lányszületések megakadályozására szolgáló valós módszerek hiányában csupán a megszületett lányok hátrányos megkülönböztetésének változó hatékonyságú (gyilkosság, a csecsemő magára hagyása, elhanyagolása stb.), de a nemi arányokat összességében csak korlátozott mértékben befolyásolni képes eszközökkel számolhatunk. Az e formában megvalósított diszkrimináció jogi szankciói (legalábbis elméletileg) ebben a szakaszban is léteznek, de a nyilvánosság és a bizonyíthatóság szinte teljes hiánya miatt a gyakorlatban ezeknek nincs visszatartó erejük. Vagyis az erős társadalmi kényszerek és a hatékony nemi szelekciót lehetővé tevő módszerek hiányának együttlétezése viszonylag kiegyenlített nemi arányokat eredményez. E fázis az 1970–1980-as évek fordulójáig tartott, mindamellett a

nemi kiválogatás „kifinomultabb" posztnatális módszereinek alkalmazása, amint azt fentebb (*5.1. fejezet, 9. táblázat*) bemutattuk, napjainkban sem szűnt meg.

A második szakaszban a kényszerek változatlan erővel érvényesülnek, de a magzati nem születés előtti megállapítására alkalmas eszközök, mint technikai innovációk folyamatos térhódítása, korszerűsödése, illetve ezeknek a lakosság mind nagyobb része számára történő hozzáférhetősége következtében a születéskori nemi arány egyre torzabbá válik. E fázisban lépnek életbe a szelektív abortusz tömegessé válása által kikényszerített, diszkriminációellenes jogszabályok, amelyeknek a megszegésük miatt indított eljárások kirívóan alacsony számából és a folytatódó feminitásiarány-romlásból következően továbbra sincs érzékelhető hatásuk a nemi összetétel alakulására. Tehát a férfipreferenciában megnyilvánuló társadalmi kényszerek, a magzati kiválogatást lehetővé tévő és folyamatosan modernizálódó eszközök, illetve módszerek, valamint az ezek igénybevételét biztosító diszkrecionális jövedelmek emelkedése együttesen növekvő, helyenként és időnként szélsőséges méreteket öltő nemiarány-eltolódást eredményeznek. Az átmenet ezen szakasza az ország egészét tekintve még napjainkban is javában tart.

A folyamat harmadik fázisában, amelynek az állam egyes területein, illetve bizonyos társadalmi csoportjainak körében való megjelenése reményeink szerint már kimutatható, a nyugati értelemben vett társadalmi modernizáció, szemléletváltás, a globalizáció térnyerésével, ezzel együtt a patriarchális családmodell visszaszorulásával párhuzamosan csökken a fiúszületési preferencia és nő a lányszületési tolerancia, aminek hatására – noha a nemi azonosítást lehetővé tévő módszerek természetesen tovább léteznek, sőt akár még korszerűsödhetnek is – megindul a negatív csúcsot elérő feminitási arányszám fokozatos javulása, kiegyenlítődése. A jogszabályi korlátok, szankciók az átmenet ezen szakaszában, ha volt bármilyen szerepük korábban, nyilvánvalóan tovább veszítenek a jelentőségükből. Tehát a magzati szelekcióra irányuló társadalmi kényszerek gyengülése az annak hatékony megvalósítását szolgáló technikai és pénzügyi eszközök rendelkezésre állása ellenére a kiugróan magas nemiarány-eltérés csökkenéséhez vezet.

Fontos szempont, hogy a folyamat második, de főként a harmadik fázisában már számolnunk kell a természetes népszaporodás csökkenése következtében megjelenő demográfiai kényszer hatásával is. Valójában a társadalmi szemléletváltás, a nyugati értékminta-követés részeként, annak egyik alrendszereként értelmezhető jelenségről van

szó, amely azonban hatását tekintve éppen ellentétes, vagyis, amint azt fentebb már igazoltuk, fiúszületésre ösztönöz.

A negyedik, végső szakaszban, amellyel India egészét tekintve egyelőre csak hipotetikusan, csupán a távolabbi jövőben, illetve nagyon korlátos területi és népességi kör vonatkozásában számolhatunk, a fiúpreferencia, mint az ismert társadalmi-gazdasági kényszerek következménye teljes mértékben eltűnik, és hiánya tartósan fennmarad, függetlenül a nemi azonosításra szolgáló módszerek fejlettségi szintjétől, ami a valóságban természetesen továbbra is magas, és a korlátozó jogintézmények meglétététől vagy hiányától. Azaz a hiányzó vagy nagyon korlátozott mértékű társadalmi kényszerek a magzati, illetve embrionális diagnosztika magas, de e tekintetben érdektelenné váló technikai színvonalával együtt is kiegyenlített vagy ahhoz nagyon közeli értékeken stabilizálódó nemi arányszámokat eredményeznek. Az alapkoncepció értelmében ezen átmenet létezése természetesen csak azokon a területeken mutatható ki, ahol a patriarchális társadalmi meghatározottság adott.

Noha az itt felvázolt folyamat teljes részletességű kidolgozása még várat magára – az egész kérdéskör legelismertebb kutatója, Christophe Z. Guilmoto francia demográfus szerint a nemiarány-átmenet egyelőre olyan feltételezés, sejtés, amely a születéskori nemi arányok alakulásában mutatkozó, részlegesen feltárt trendeken alapul és egy heurisztikus felfedezés nyitányának tekinthető (GUILMOTO, CH. Z. 2009) –, az alábbiakban szerény kísérletet teszünk arra, hogy a nemiarány-átmenet általunk fentebb vázolt, saját értelmezésünkön nyugvó kereteihez illeszkedve annak Indiában tapasztalható jeleire rámutassunk.

A férfiközpontú kulturális értékmintát követő közösségekben a nemiarány-eltolódás nagyságát befolyásoló hatótényezők egyik legfőbb eleme – legalábbis a lehetőségek oldaláról – a prenatális nemi azonosítás, illetve az azt követő abortusz elvégeztetéséhez szükséges anyagi eszközök rendelkezésre állásának mértéke tekinthető (GUILMOTO, C. Z. 2008), amit legnyilvánvalóbb módon a nemiarány-torzulás fokának a magasabb jövedelmű városi, és a szegényebb falusi népesség körében megfigyelhető különbségei jeleznek. Az ide vonatkozó adatok összevetéséből azonban az is kiderül, hogy a lányok diszkriminatív megkülönböztetését eredményező társadalmi kényszerek a hátrányos helyzetű csoportok (a kaszthierarchia legalsó szintjén álló jegyzett kasztok, a hajléktalanok, a slumlakók) között is éreztetik hatásukat. Ez utóbbiak esetében azonban

nagyrészt vagy kizárólagosan a megszületett lányok halandósági többlete felelős a rendellenes nemi arányok kialakulásáért (*26. táblázat*).

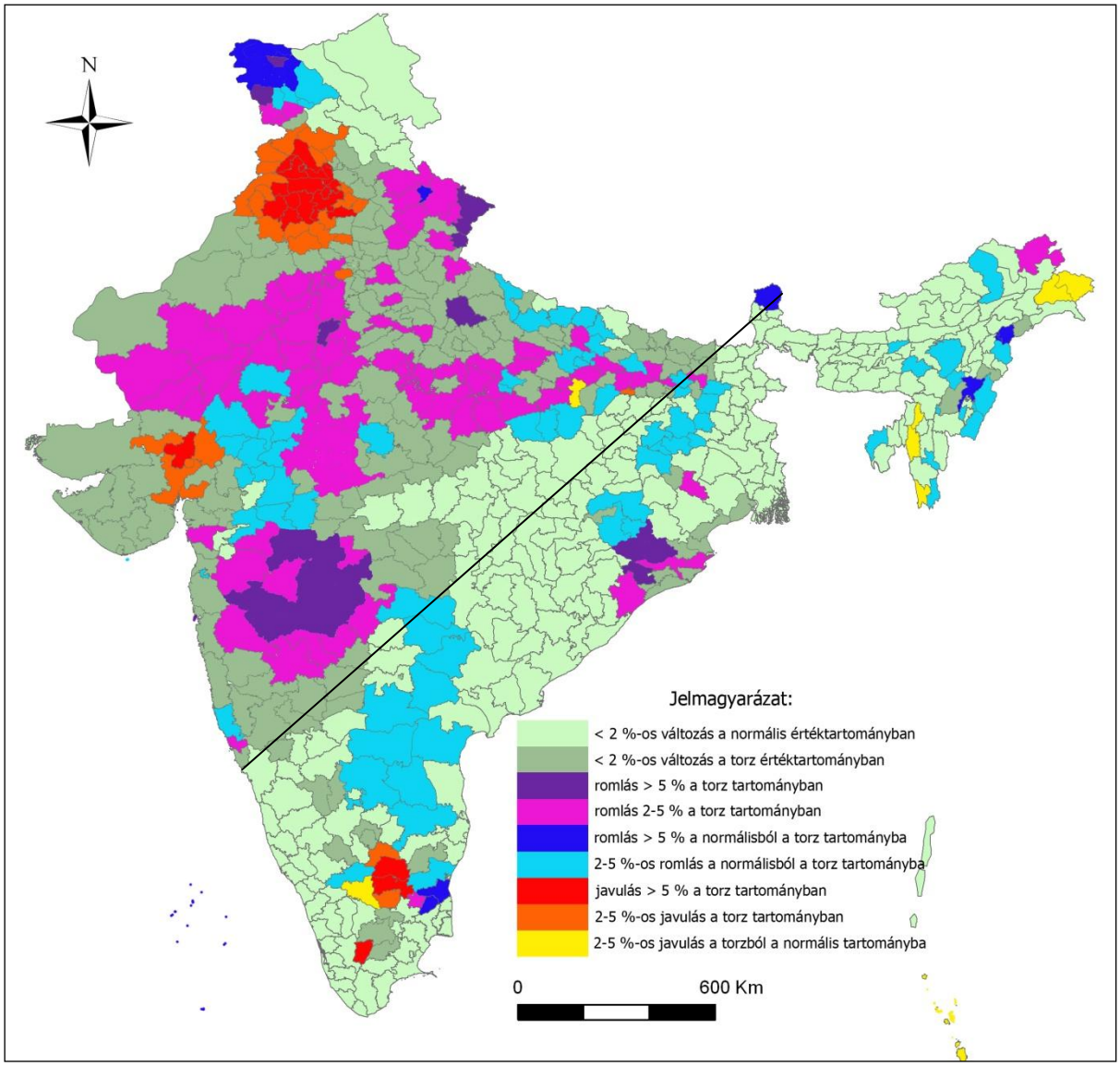
26. táblázat: A 0–6 éves korcsoportba tartozók nemi arányai a hátrányos helyzetű társadalmi csoportok körében Indiában a 2011. évi cenzus adatai szerint. CENSUS ONLINE 2011 alapján szerk. ZAGYI N.

	Indiai teljes népesség	Jegyzett kasztok	Hajléktalanok	Városi szegény-negyedek lakói
Teljes népesség	919	933	932	922#
Városi népesség	905	922	920	-
Falusi népesség	923	936	941	-
# Csak városi típusú települések esetében értelmezhető				

A 0–6 év közötti gyermekek nemi összetétele időbeli változását figyelemmel kísérve további jelentős megfigyeléseket tehetünk. Erre vonatkozó vizsgálatunk keretében a legutóbbi két népszámlálás során rögzített nemiarány-értékek egymáshoz viszonyított változásának körzetenkénti mértékét és irányát vetettük össze. Ezek grafikus megjelenítése során külön-külön kategóriába soroltuk a normális és torz tartományban stagnáló – 2001 és 2011 között 2 %-nál kisebb arányban módosuló –, valamint a mérsékelten (2–5% közötti mértékben) és erőteljesen (több mint 5%-kal) csökkenő, illetve növekvő különbséget mutató körzeteket (*24. ábra*).

Amint azt a nemiarány-átmenet értelmezése keretében fentebb vélelmeztük, India egészét, érdemben a Goa–Sikkim-tengelytől északnyugatra elhelyezkedő, jellemzően patriarchális berendezkedésű térségét tekintve egészen nyilvánvaló, hogy az ország az átmenet második szakaszára jellemző társadalmi folyamatok színteréül szolgál, hiszen az érintett régió esetében nem egyszerűen csak arról van szó, hogy néhány körzet kivételével abnormális nemi arányokat tapasztalunk, de a terület jelentős részén az eleve torz értéktartományon belül csökkenő feminitási indexeket regisztráltunk. Minthogy azonban a legutóbbi évtizedben a teljes 0–6 éves népességre értelmezett feminitási mutató romlásának dinamikája mérséklődött (*8. ábra*), az is valószínűnek tűnik, hogy

bizonyos helyen vagy helyeken a nemiarány-átmenet harmadik szakaszába lépő népesség körében a maszkulinitás mérséklődésének jelei is megmutatkoznak.



24. ábra: : A 0–6 éves korcsoportba tartozók feminitási aránya változásának mértéke és iránya 2001 és 2011 között. CENSUS ONLINE 2011 alapján szerk. WILHELM Z. – ZAGYI N.

A nemi arányok változásában tapasztalható regionális különbségek visszaigazolják ebbéli feltételezésünket. A már több mint egy évtizeddel ezelőtt is rendellenes feminitású, illetve azóta is tovább romló értékekkel rendelkező területek négy, viszonylag jól elhatárolható tömböt alkotnak. A legnagyobb ezek közül a Nyugat-Rajasthant és Bihar középső részét összekötő Barmer–Patna-tengely mentén rombuszszerűen előbb

kiszélesedő, azután elkeskenyedő régió, ezt követi a Vindhya-vonaltól délre elhelyezkedő centrális magterületként korábban már azonosított körzetcsoport, majd az Uttarakhand állam területén, végül a Mahanadi folyó deltavidékén (Odisha állam) elhelyezkedő – jegyzett törzsek által kevésbé sűrűn lakott – növekedési gócok, amelyeket többnyire a nemiarány-romlás folyamatához az utóbbi évtizedben csatlakozó (világoskék színnel jelölt) körzetek kapcsolnak össze egymással.

Végül, korábbi feltételezésünknek megfelelően legalább kettő, véleményünk szerint a nemiarány-átmenet harmadik szakaszába az évezredünk elején belépő térséget is felismerhetünk. A Gujarat állam északkeleti részén, viszonylag kis területre és népességre kiterjedően érvényesülő folyamat nagyobb léptékben megismétlődik a legalacsonyabb, 2001-ben még jellemzően 800-nál is alacsonyabb feminitási mutatókat produkáló, mára azonban e tekintetben jelentős javulást mutató, a társadalmi-gazdasági fejlettségben, nyugati értékminta követésben élenjáró, szikh többségű Punjab–Haryana-régióban.

9. ÖSSZEFOGLALÁS – TÉZISEK

Dolgozatunkban a ’hiányzó nők’ jelenségének nevezett problémakör Indiát érintő szociográfiai, népességföldrajzi és regionális vonatkozásai komplex bemutatására vállalkoztunk a releváns szakirodalmi előzmények feldolgozása és a rendelkezésre álló statisztikai adatállomány elemzése révén.

Ennek során rávilágítottunk a női népességdeficit Indiában és azon kívül tapasztalható mértékére és okaira, nevesítve annak két összetevőjét, a szelektív abortusz formájában jelentkező pre-, és a negligáció következményének tekinthető, döntő részben a gyermekkorú népességet érintő posztnatális női többlethalandóságot. Bemutattuk továbbá a női népességhiány okozta negatív társadalmi hatásokat, különös tekintettel a maszkulinizáció és az erőszak mértéke közti, saját korrelációszámításaink eredményein alapuló összefüggésekre.

A tárgykör elméleti megalapozása keretében bemutattuk a népesség nemek szerinti megoszlását befolyásoló biológiai és társadalmi tényezőket, valamint a nemi összetétel alakulásának indiai sajátosságait. Áttekintettük a nemi preferenciák érvényesítésére szolgáló hagyományos társadalmi eszközöket és azok „modern” változataiként az utóbbi évtizedekben elterjedt, az intrauterin nemi szelekcióra is lehetőséget adó korszerű diagnosztikai módszereket, illetve önálló számítási eredményeinkre támaszkodva megbecsültük a szelektív abortusz következtében elmaradt lányszületések évenkénti számát Indiában az ezredfordulót követő időszakban.

Részletesen ismertettük a nemi kiválogatás terjedésének visszafogását célzó, de alapvetően hatástalannak ítélt jogi-adminisztratív korlátozók és anyagi-tudatformáló ösztönzők rendszerét, kifejtve azon álláspontunkat, miszerint a nemiarány-torzulás mértékében újabban mutatkozó javulás inkább az általános társadalmi modernizáció térnyerése nyomán jelentkező spontán szemléletváltás kontextusában értelmezhető.

Nagy terjedelemben foglalkoztunk a nemi szelekció gyakorlatának motivációs tényezőivel, gazdasági, demográfiai és szociokulturális-vallási összetevőivel, illetve ezek indiai specifikumaival, mint olyan társadalmi vonatkozásokkal, amelyek patriarchális viszonyok közepette a fiú utód(ok) születésére, illetve a lányszületések elkerülésére kényszerítő erővel hatnak, mely hatások egyértelműen kimutathatók.

Utolsóként igazoltuk és értékeltük a fiúszületési preferencia tekintetében releváns társadalmi faktorok, a patriarchális családstruktúra, a fertilitás mérséklődése és a vallási hovatartozás, valamint a nemiarány-romlás közti számszerűsített összefüggéseket, illetve az ezek térbeliségében mutatkozó szabályszerűségeket. Végül bemutattuk a nemiarány-átmenet folyamatának a nemi szelekció mértékét befolyásoló társadalmi kényszerek és anyagi-technikai lehetőségek kapcsolatrendszere által meghatározott, saját értelmezésünkön nyugvó elméleti modelljét és a területi mintázatában megfigyelhető jellegzetességeket India vonatkozásában. Saját kutatási eredményeinket az értekezés 2.2. alfejezetében megfogalmazott előfeltevésekre támaszkodva az alábbi tézisek formájában foglaljuk össze.

▪ Az életellenes, erőszakos bűncselekmény-típusok számának százezer lakosra jutó értéke és a maszkulinitási index között 0,48-os együtthatóval jellemezhető, tehát jelentős kapcsolatra utaló, közepes erősségű pozitív korrelációt (0,4<r<0,7) sikerült kimutatnunk.

▪ A kifejezetten nők ellen elkövetett bűncselekmények összesített számának százezer nőre jutó értéke és a maszkulinitási index közötti viszony korrelációs együtthatója 0,38, ami a változók biztos, de gyengébb kapcsolatát jelzi (0,2<r<0,4).

▪ A nem dzsenderspecifikus, szándékosan elkövetett, testi veszélyeztetéssel járó erőszakos bűncselekmények és a férfiak létszámfölényének aránynövekedése közötti viszonylag szoros, illetve a nők ellen irányuló erőszakcselekmények és a maszkulinizáció mértéke közti kevésbé határozott összefüggés cáfolni látszik azon széles körben elterjedt vélekedést, miszerint a népesség férfitöbbletének aránynövekedése elsősorban a nőkkel szemben elkövetett bűntettek számának emelkedésével jár együtt.

▪ Ez utóbbi vonatkozásban egyedüli kivételként a nők elrablásának, illetve tartózkodási helyük illegális megváltoztatásának relatív esetszáma és a férfiak létszámbeli fölényének mértéke közötti kapcsolat nevesíthető: e tekintetben sokkal szorosabb, 0,63-os együtthatóval leírható markáns összefüggés mutatkozik. Azaz a nemek közti demográfiai egyensúly férfiak javára történő megbomlása és a nőkkel szemben elkövetett bűncselekmények egységnyi népességre eső részaránya közt matematikailag szignifikáns kapcsolatot az emberrablás, illetve személyek tartózkodási helyének akaratuk ellenére történő önkényes megváltoztatása esetében sikerült igazolnunk. Ez pedig azt a jól ismert tényt látszik igazolni, hogy a férjhez adható lányok iránt mutatkozó

társadalmi igény felerősödése következtében a hagyományos értelemben vett kiházasításhoz szükséges anyagi források hiányában eladott, vagy egyszerűen elrabolt „menyasszonyok”-at az ilyen ügyletek lebonyolítására szerveződött üzleti hálózatok közreműködésével jelentős számban utaztatják illegális módon az ország jellemzően szegényebb térségeiből a fizetőképes kereslettel rendelkező fejlettebb régióiba.

▪ A matriarchátus, pontosabban a matrifokális családstruktúra, illetve a matrilineáris öröklési-leszármazási rendszer indiai nyomaival a szubkontinens őslakóinak tekinthető dravida és törzsi népesség körében találkozhatunk, míg a patriarchátus hagyományán nyugvó indoárja kultúrkörben nem fedezhetők fel erre utaló tények. Ennek alapján vélelmeztük, hogy az előbbiek körében nem vagy alig érvényesülő férfipreferencia érzékelhetően kisebb befolyással lesz a nemiarány-eltolódás mértékére. A nemi arányok körzeti szintű eltéréseiből kirajzolódó regionális kép mellett ezt a várakozásunkat igazolja az is, hogy a 0–6 éves teljes népességre értelmezett alacsony feminitási indexszel szemben ennek értéke a jegyzett törzsek és a dravida népesség körében a normál fiúszületési többletnek megfelelő értéktartományba esik. Mindezek alapján tehát nagy bizonyossággal kijelenthetjük, hogy Indiában a patriarchális családstruktúra, mint társadalmi kényszer a nemi alapú magzati szelekció egyik domináns hatótényezője.

▪ Korrelációszámítás eredményén alapuló, egyértelmű összefüggést sikerült kimutatnunk a nemiarány-eltolódás és a termékenységcsökkenés mértéke között, azaz igazolni tudtuk azt a demográfiaelméleti hipotézist, amely szerint patriarchális társadalmi környezetben a népesség fertilitásának visszaesése együttjár a lányszületési intolerancia erősödésével. Ennek bizonyítása érdekében a férfipreferencia által leginkább érintett északi-északnyugati (A Goa–Sikkim-tengelytől nyugatra elhelyezkedő) országrész azon államaira, amelyekben a törzsi népesség részaránya csekély (országos átlag alatti), összefüggésvizsgálatot végeztünk az egyes körzetek termékenységi arányszámai és feminitási indexei között. Ennek eredménye +0,53-os együtthatóval leírható kapcsolatot igazolt, ami a termékenység visszaesésének a nemi alapú magzati szelekciót felerősítő befolyása mellett közvetve a törzsi társadalomszervezet női diszkrimináció elleni hatását is alátámasztja.

▪ Számos tény utal egy adott közösség vallási hovatartozása és gyermek-, valamint fiatakorú népességének nemi összetétele, illetve a magzati szelekció adott csoportban

való előfordulása, elterjedtsége közötti összefüggésre, mindazonáltal e viszonyrendszer matematikai bázisra épülő egzakt értelmezése közösségen belüli és interkommunális összevetésben is szinte lehetetlen kihívást jelent.

▪ Az önálló statisztikai csoportot alkotó hat vallásfelekezet közül a hinduk, a dzsainisták és különösen a szikhek esetében, tehát azok körében, akiknél a lányszületési intoleranciát illetően egyedi társadalmi motivációkat tudtunk azonosítani, a 0–4 éves korcsoport körében tapasztalható feminitási index nem éri el az önmagában is abnormálisan alacsony országos átlagot. Esetükben tehát biztosra vehető a szelektív terhességmegszakítás gyakorlata. Fontos azonban megjegyeznünk, hogy a vallási vonatkozások kapcsán nem lehet általánosítani: a nemi szelekció alkalmazása tekintetében nem létezik szükségszerű és általános érvényű determinizmus valamely vallási csoporthoz való tartozás és a lányok, illetve nők hátrányos, akár halálozási többletben is formát öltő diszkriminációja között, minthogy e két társadalmi tényező közti összefüggések az esetek egy bizonyos részében nem direkt vagy akár indirekt vallási, hanem egyéb társadalmi kényszerek hatására jelentkeznek.

▪ Ami a buddhistákat, a muszlimokat és a kereszténeket illeti, sem doktrinális értelemben, sem a vallásközösséghez való tartozással kapcsolatba hozható tradicionális társadalmi motivációk vonatkozásában nem merültek fel olyan tények, jelenségek, amelyek a nemi alapú magzati szelekció hatótényezőiként azonosíthatók lennének. Ezt a 0–4 évesek 2011. évi feminitási indexei is alátámasztják, amelyek a buddhisták esetében minimális mértékben elmaradnak ugyan a 943-nál megvont alsó határértéktől, de e tekintetben bizonyos rugalmasságot tanúsítva azt mondhatjuk, hogy a kisgyermekkori nemi arányok mindegyikük esetében normálisnak tekinthetők.

▪ A buddhista és muszlim közösség 5–19 év közötti korcsoportjaiban stagnáló-csökkenő, illetve folyamatosan, de kis mértékben romló feminitási arányszámokkal találkozunk, ami a lányok egyre inkább visszaszoruló többlethalandóságát jelzi. Ennek nagysága, illetve intenzitása azonban nem éri el azt a szintet, amely már feltétlenül vagy döntő részben a magzati szelekció elterjedtségére utalna.

▪ A keresztények az összes vallásfelekezet közül kitűnnek abban a tekintetben, hogy nemi összetételük nem mutat semmilyen rendellenességet: a 0–9 évesek nemi arányai a biológiai meghatározottságnak megfelelően normál fiúszületési többletre utalnak, a

gyermekek egyre idősödő korcsoportjaiban pedig a nemek szabályos továbbélési rendjéhez igazodva fokozatosan csökken a fiúk lányokkal szembeni létszámelőnye, tehát az indiai népességre általában jellemző, világviszonylatban is egyedülálló abnormális női halálozási többlet körükben nem mutatható ki. Ráadásul a nők teljes népességre vonatkoztatott – az ideális nemi megoszlástól alig eltérő – mérsékelt létszámfölénye ugyancsak kuriózumnak számít Indiában.

▪ Végezetül, amint azt a nemiarány-átmenet értelmezése keretében vélelmeztük, India egészét, érdemben a Goa–Sikkim-tengelytől északnyugatra elhelyezkedő, jellemzően patriarchális berendezkedésű térségét tekintve egészen nyilvánvaló, hogy az országban az átmenet második szakaszára jellemző társadalmi folyamatok érvényesülnek. Az érintett régió esetében nem csupán arról van szó, hogy néhány körzet kivételével abnormális nemi arányokat tapasztaltunk, de jelentős részén a torz értéktartományon belül tovább csökkenő feminitási indexeket regisztráltunk. A már több mint egy évtizeddel ezelőtt is rendellenes feminitású, illetve azóta is tovább romló értékekkel rendelkező területek négy, viszonylag jól elhatárolható tömböt alkotnak, amelyeket többnyire a nemiarány-romlás folyamatához az utóbbi évtizedben csatlakozó körzetek kapcsolnak össze egymással.

▪ Minthogy azonban a legutóbbi cenzusdekádban a teljes 0–6 éves népességre értelmezett feminitási mutató romlásának dinamikája mérséklődött, az is valószínűnek tűnt, hogy bizonyos helyen vagy helyeken a nemiarány-átmenet harmadik szakaszába lépő népesség körében a maszkulinitás mérséklődése jeleinek is meg kell mutatkozniuk. Feltételezésünknek megfelelően legalább kettő, véleményünk szerint a nemiarány-átmenet harmadik szakaszába a 2010-es évek elején belépő térség azonosítható.

ÁBRÁK ÉS KÉPEK JEGYZÉKE

1. ábra: Kína női népességének ötévenkénti periódusátlagban kifejezett halálozási többlete 1970–2010 között (millió fő) 15
2. ábra: India női népességének ötévenkénti periódusátlagban kifejezett halálozási többlete 1970–2010 között (millió fő) 15
3. ábra: A Föld többi országa (Kína és India kivételével) női népességének ötévenkénti periódusátlagban kifejezett halálozási többlete 1970–2010 között (millió fő)..... 16
4. ábra: A prenatális halálozási többlet és az alultápláltságból eredő halálozás mértéke az ötévesnél fiatalabbak körében 1990-ben (millió fő) 19
5. ábra: A prenatális halálozási többlet és az alultápláltságból eredő halálozás mértéke az ötévesnél fiatalabbak körében 2015-ben (millió fő)..... 19
6. ábra: A nők ellen India egymillió főnél népesebb igazgatási egységeiben elkövetett egyes bűncselekményfajták és azok összesített értékének relatív esetszámai, valamint a maszkulinitási indexek közötti kapcsolat erejére utaló korrelációs együtthatók 26
7. ábra: A nők elrablásának, illetve tartózkodási helyük illegális megváltoztatásának százezer lakosra jutó előfordulási gyakorisága Indiában 2001 és 2014 között..... 27
8. ábra: A nemi arányok alakulása Indiában (1961–2011)..... 35
9. ábra: India népességének korcsoportonkénti nemi összetétele (korfája) és a nemek létszámkülönbsége a 2011. évi népszámlálás adatai alapján 38
10. ábra: India népességszámának alakulása 1961–2011 között (millió fő)..... 78
11. ábra: A demográfiai átmenet öt szakaszból álló modellje..... 105
12. ábra: India népessége ezrelékben kifejezett születési és halálozási rátájának alakulása 1900-tól 2015-ig tíz-, illetve ötéves periódusátlagok szerint 107
13. ábra: India népessége ezrelékben kifejezett természetes szaporodásának alakulása 1900-tól 2015-ig tíz-, illetve ötéves periódusátlagok szerint 108
14. ábra: A hindi öv és az ind nyelvi tömb 111
15. ábra: A virágkorát élő Indus-völgyi civilizáció (Harappa-kultúra) kiterjedése (i. e. 2600–1900)..... 114

16. ábra: India népességének vallási megoszlása a többséget alkotó vallásközösségek szerint körzetenként a 2011. évi népszámlálás adatai alapján 118
17. ábra: Az indiai muszlimok területi koncentrációja az egyes körzetek népességéből való részesedésük mértéke szerint 119
18. ábra: India népességének vallási megoszlása a második legnagyobb arányban jelen lévő vallásközösségek szerint körzetenként 2011-ben 121
19. ábra: India valásközösségeinek népességi arányai a 2011. évi cenzus adatai szerint ... 122
20. ábra: A háztartások tartós fogyasztási cikkekkel való ellátottsága és infrastrukturális fejlettsége alapján képzett jövedelmi kvintilisek részarányai vallásfelekezetek szerint (2015–2016) 123
21. ábra: A 0–6 éves korcsoportba tartozók feminitási aránya (lány/1.000 fiú) körzetenként 2011-ben 129
22. ábra: Az indiai népesség fertilitásának regionális különbségei a teljes termékenységi arányszámok körzeti szintű, 2011. évi értékei szerint 133
23. ábra: India tagállami szintű közigazgatási beosztása 134
24. ábra: A 0–6 éves korcsoportba tartozók feminitási aránya változásának mértéke és iránya 2001 és 2011 között 143

1. kép: A közép- és felső középosztálybeliek lakónegyedéül szolgáló nyugat-delhi Uttam Nagar Shanti Nursing Home nevű szülészeti klinikájának recepciója a magzati nem meghatározásának tilalmára figyelmeztető feliratokkal 51
2. kép: A nemi meghatározás és szelekció törvényi tilalmára és büntetési tételeire figyelmeztető, egyúttal a nemi diszpreferenciát és a kis családot népszerűsítő óriásplakát 54

TÁBLÁZATOK JEGYZÉKE

1. táblázat: A házasulandók nemi arányának és az egyedülálló férfiak részarányának a 21. századi Indiára vonatkozó ENSZ-prognózisa 20
2. táblázat: Az ezer nőre jutó férfiak száma, valamint az élet elleni erőszakos bűncselekmények abszolút és relatív értékei India egymillió főnél népesebb igazgatási egységeiben 22
3. táblázat: Az ezer nőre jutó férfiak száma, valamint a kizárólag nők ellen elkövetett bűncselekmények abszolút és relatív értékei India egymillió főnél népesebb igazgatási egységeiben 24
4. táblázat: Az egykori keleti tömb tíz legnagyobb nőtöbblettel rendelkező állama népességének maszkulinitási mutatói 32
5. táblázat: Az Indokínai-félsziget államai népességének maszkulinitási indexei 33
6. táblázat: A Perzsa (Arab)-öböl menti olajmonarchiák népességének maszkulinitási indexei 34
7. táblázat: Születési soros nemi arányok az indiai Bhopalban 2011-ben 1.000 fős mintán elvégzett vizsgálat eredménye alapján 36
8. táblázat: Az ötévesnél fiatalabb és a 0–12 hónapos gyermekek halandósági mutatói Indiában 40
9. táblázat: A gyermekek egészségügyi ellátására és tápláltságára utaló indikátorok nemek szerinti különbségei Indiában (2005–2006) 40
10. táblázat: A szelektív abortuszok eredményeként elmaradt születések számának becsült értéke és a számításához szükséges népességi alapadatok Indiában 1999–2012 között 48
11. táblázat: India népességnövekedésének mértéke 1961–2011 között 78
12. táblázat: A munkanélküliségi ráta ezrelékes mértéke Indiában korcsoportok és nemek szerint (2012–2013) 79
13. táblázat: Kkv-tulajdonosok, -alkalmazottak és teljes munkaidőben foglalkoztatott munkavállalók nemek szerinti megoszlása (2011) 80
14. táblázat: Az írni-olvasni tudók részaránya a 15 évesnél idősebb indiai népességben nemek szerint 2001-ben és 2011-ben 88

15. táblázat: Az indiai alap-, közép- és felsőoktatásban részt vevők gender-paritási értékeinek (GPI) alakulása 1990–1991 és 2014–2015 között 88
16. táblázat: Az indiai alap-, közép- és felsőoktatásban részt vevők bruttó beiskolázási arányainak (GER) nemek szerinti alakulása 2005–2006 és 2014–2015 között 90
17. táblázat: A házasságon belüli erőszakkal összefüggésbe hozható cselekményfajták felismert eseteinek száma és előfordulási gyakorisága (százezer lakosra jutó száma) 2016-ban 99
18. táblázat: A házasságon belüli erőszakkal összefüggésbe hozható cselekményfajták felismert eseteinek száma és előfordulási gyakorisága (százezer lakosra jutó száma) India kétmillió főnél népesebb 19 metropolitán régiójában 2016-ban 100
19. táblázat: A termékenység és a nemi arányok közti matematikai összefüggések 102
20. táblázat: India népességszámának és népességnövekedésének alakulása 1901 és 2011 között 108
21. táblázat: Termékenységi arányszámok vallásközösségek szerint (2015–2016) 124
22. táblázat: Az indiai népesség és az egyes vallásközössségek feminitási arányszámai a teljes populációban és a 0–29 éves korosztályban ötéves bontásban a 2011. évi cenzus adatai szerint 125
23. táblázat: Az írni-olvasni tudók 7 évnél idősebb népességből való részesedésének vallásfelekezetek szerinti megoszlása a 2011. évi népszámlálás adatai szerint 126
24. táblázat: Kisgyermekkori (0–6 éves) nemi arányok (feminitási indexek) a teljes népesség és a patriarkális hagyományok által nem vagy alig érintett társadalmi csoportok körében 2011-ben 131
25. táblázat: India átlagot meghaladó arányú törzsi népességgel rendelkező államai és szövetségi területei 2011-ben 135
26. táblázat: A 0–6 éves korcsoportba tartozók nemi arányai a hátrányos helyzetű társadalmi csoportok körében Indiában a 2011. évi cenzus adatai szerint 142

IRODALOMJEGYZÉK

AGARWALA, S. N. (1970): India népességének szerkezete, növekedése, termékenysége és az ezeket befolyásoló tényezők. *Demográfia* 13/3, pp. 165–183.

ANAGOL, P. (2002): The Emergence of the Female Criminal in India: Infanticide and Survival under the Raj. *History Workshop Journal* 53, pp. 73–93.

ANDERSON, S. (2007): The Economics of Dowry and Brideprice. *Journal of Economic Perspectives* 21/4, pp. 151–174.

ANTONOVA, K. A. – BONGARD-LEVIN, G. M. – KOTOVSZKIJ, G. G. (1981): *India története*. Kossuth – Gondolat, Budapest, 613 p.

ARNOLD, F. – KISHOR, S. – ROY, T. K. (2002): Sex-Selective Abortions in India. *Population and Development Review* 28/4, pp. 759–785.

ARUNIMA, G. (2003): *There Comes Papa: Colonialism and the Transformation of Matriliny in Kerala, Malabar, c. 1850–1940*. Orient Longman, Hyderabad, 242 p.

ATTANÉ, I. – GUILMOTO, CH. Z. eds. (2007): *Watering the Neighbour's Garden. The Growing Demographic Female Deficit in Asia*. Committee for International Cooperation in National Research in Demography, Paris, 439 p. [online] Elérhető: <http://www.cicred.org/Eng/Publications/pdf/BOOK_singapore.pdf> Letöltve: 2016. 08. 27.

AVARI, B. (2007): *India: The Ancient Past: A History of the Indian-Subcontinent from 7000 BC to AD 1200*. Routledge, Abingdon – New York, 304 p.

BALOGH A. (2002): A dravida kérdés. In: BALOGH A. szerk. *Nemzet és nacionalizmus: Ázsia, Afrika, Latin-Amerika.* Korona, Budapest, pp. 234–245.

BECSEI J. (2007): *Népességföldrajz*. Ipszilon, Békéscsaba, 360 p.

BLACK, R. E. ET AL. (2013): Maternal and Child Undernutrition and Overweight in Low-Income and Middle-Income Countries. *The Lancet* 382/9890, pp. 427–451. [online] Elérhető: <http://www.thelancet.com/pdfs/journals/lancet/PIIS0140-6736(13)60937-X.pdf> Letöltve: 2016. 08. 03.

BLOCH, F. – RAO, V. (2002): Terror as a Bargaining Istrument: A Case Study of Dowry Violence in Rural India. *The American Economic Review* 92/4, pp. 1029–1043.

BODROGI T. (1985): Magyar matriarchátus? Tények és problémák. *Ethnographia* 96/4, pp. 461–492.

BONGAARTS, J. – GUILMOTO, CH. Z. (2015): How Many More Missing Women? Excess Female Mortality and Prenatal Sex Selection, 1970–2050. *Population and Development Review* 41/2, pp. 241–269.

BRUN, M. (2010): *Institutions Collide: A Study of „Caste-Based" Collective Criminality and Female Infanticide in India, 1789–1871.* Working Paper Series 10-104, Development Studies Institute, London, 30 p. [online] Elérhető: <https://www.files.ethz.ch/isn/135179/WP104.pdf> Letöltve: 2016. 10. 29.

BURKE, J. (2014): India mass sterilisation: women were 'forced' into camps, say relatives. *The Guardian* Wed 12 Nov 2014 07.52 GMT. [online] Elérhető: <https://www.theguardian.com/world/2014/nov/12/india-sterilisation-deaths-women-forced-camps-relatives> Letöltve: 2019. 01. 17.

CENSUS 2011 ONLINE (2011a:) *States Census 2011.* [online] Elérhető: <http://www.census2011.co.in/states.php> Letöltve: 2017. 10. 15.

CENSUS 2011 ONLINE (2011b): *Scheduled Tribe Population Census 2011.* [online] Elérhető: <http:// www.census2011.co.in/scheduled-tribes.php> Letöltve: 2017. 10. 15.

CENSUS 2011 ONLINE (2011c): *Statement 1: Abstract of speakers' strength of languages and mother tongues.* [online] Elérhető: <http://www.censusindia.gov.in/2011Census/Language-2011/Statement-1.pdf> Letöltve: 2019. 01. 17.

CENSUS OF INDIA ONLINE (2001): *Variation on Population since 1901.* [online] Elérhtő: <http://censusindia.gov.in/Census_Data_2001/India_at_glance/variation.aspx> Letöltve: 2019. 01. 18.

CENSUS OF INDIA ONLINE (2011a): *Population Enumeration Data (Final Population): Primary Census Data Highlights – India. Chapter-1: Population, Size and Decadal Change.* [online] Elérhető: <http://www.censusindia.gov.in/2011census/PCA/PCA_Highlights/pca_highlights_file/India/Chapter-1.pdf> Letöltve: 2016. 08. 08.

CENSUS OF INDIA ONLINE (2011b): *C-14 Five Year Age Group Data by Residence and Sex.* [online] Elérhető: <http://www.censusindia.gov.in/2011census/C-series/C-14.html> Letöltve: 2016. 10. 25.

CENSUS MAPS ONLINE (2011): *Maps & Atlas*. Ministry of Home Affairs, Office of the Registrar General & Census Comissioner, India. [online] Elérhető: <http://censusindia.gov.in/2011-Common/Maps&atlas.html> Letöltve: 2019. 01. 27.

CENSUS ONLINE (2011): *Population Enumeration Data (Final Population)*. Ministry of Home Affairs, Office of the Registrar General & Census Comissioner, India. [online] Elérhető: <http://www.censusindia.gov.in/2011census/population_enumeration.aspx> Letöltve: 2016. 04. 20.

CENSUS ONLINE (2001): *Tabulations Plan of Census Year 2001*. Census Digital Library. [online] Elérhető: <http://www.censusindia.gov.in/DigitalLibrary/TablesSeries2001.aspx> Letöltve: 2016. 04. 20.

CHAND, S. ONLINE (s.a.): *Statistics on Population Growth in India since 1901*. Your Article Library. [online] Elérhető: <http://www.yourarticlelibrary.com/population/statistics-on-population-growth-in-india-since-1901/19808> Letöltve: 2019. 01. 18.

CHANDIGARH SLSA ONLINE (s.a.): *The Protection of Women from Domestic Violent Act, 2005.* Chandigarh Union Territory State Legal Services Authority. [online] Elérhető: <http://chdslsa.gov.in/right_menu/act/pdf/domviolence.pdf> Letöltve: 2019. 01. 14.

CHANDRASEKHAR, S. (1994): *India's Abortion Experience*. University of North Texas Press, Denton TX, 247 p.

CHANDRASEKHAR, S. (1973): India népessége: tények, problémák és politika. *Demográfia* 16/3–4, pp. 321–335.

CHANDRASEKHAR, S. (1969): Hogyan küzd India népesedési problémájával? *Demográfia* 12/3, pp. 251–262.

CHANDRASEKHAR, S. (1968): *Demográfiai robbanás Ázsiában*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 304 p.

CHOUDHURY, S. (2016): *Women and Conflict in India*. Routledge, Abingdon – New York, 168 p.

CHUN, H. – DAS GUPTA, M. (2009): Gender Discrimination in Sex Selective Abortions and Its Transition in South Korea. *Women's Studies International Forum* 32/2, pp. 89–97.

CIA WORLD FACTBOOK ONLINE (S.A.): *India.* [online] Elérhető: <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/in.html> Letöltve: 2019. 01. 17.

CIA WORLD FACTBOOK ONLINE (2017): *Country Comparison: GDP (Purchasing Power Parity).* [online] Elérhető: <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/fields/208rank.html#IN> Letöltve: 2018. 12. 29.

CIA WORLD FACTBOOK ONLINE (2016a): *Field Listing: Sex Ratio.* [online] Elérhető: <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/fields/2018.html> Letöltve: 2016. 10. 23.

CIA WORLD FACTBOOK ONLINE (2016b): *East & Southeast Asia.* [online] Elérhető: <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/wfbExt/region_eas.html> Letöltve: 2016. 10. 23.

CIA WORLD FACTBOOK ONLINE (2016c): *Middle East.* [online] Elérhető: <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/wfbExt/region_mde.html> Letöltve: 2016. 10. 24.

CLARKE, J. I. (2003): Sex Ratio. In: DEMENY, P. – MCNICOLL G. eds. *Encyclopedia of Population*. Macmillan Reference USA, New York etc., pp. 875–878. [online] Elérhető: <http://1.droppdf.com/files/SUQlD/encyclopedia-of-population.pdf> Letöltve: 2016. 10. 22.

CLR ONLINE (2018): *How Unorganized Sector is Killing the Growth of Indian Economy*. CLR Skills Training Foundation, National Employability Enhancement Mission. [online] Elérhető: <https://clrskills.com/blog/how-unorganized-sector-is-killing-the-growth-of-indian-economy/> Letöltve: 2018. 12. 31.

COALE, A. J. (1991): Excess Female Mortality and the Balance of the Sexes in the Population: An Estimate of the Number of „Missing Females". *Population and Development Review* 17/3, pp. 517–523.

CROLL, E. (2000): *Endangered Daughters: Discrimination and Development in Asia*. Routledge, London and New York, p. 207.

CRS ONLINE (2013): *Vital Statistics of India Based on the Civil Registration System 2013*. Office of the Registrar General, India, New Delhi, p. 129. [online] Elérhető:<http://crsorgi.gov.in/web/uploads/download/CRS_Report2013.pdf> Letöltve: 2016. 11. 13.

DALMIA, S. – LAWRENCE, P. G. (2005): The Institution of Dowry in India: Why It Continues to Prevail? *The Journal of Developing Areas* 38/2, pp. 71–93.

DANDONA, R. ET AL. 2006: Demography and Sex Work Characteristics of Female Sex Workers in India. *BMC International Health and Human Rights* 6/5, 14 April, p. 10. [online] Elérhető: <https://bmcinthealthhumrights.biomedcentral.com/articles/10.1186/1472-698X-6-5> Letöltve: 2016. 08. 18.

DAS GUPTA, M. – CHUNG, W. – SHUZHUO, L. (2009): Is There an Incipient Turnaround in Asia's 'Missing Girls' Phenomenon? *World Bank Policy Research Working Paper* No. 4846, p. 21. [online] Elérhető: <https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1354952> Letöltve: 2016. 10. 25.

DAS GUPTA, M. ET AL. (2003): Why is Son Preference so Persistent in East and South Asia? A Cross-County Study of China, India and the Republic of Korea. *The Journal of Development Studies* 40/2, pp. 153–187.

DAS GUPTA, M. – SHUZHUO, L. (2002): Gender Bias of China, the Republic of Korea, and India 1920–1990: Effects of War, Famine and Fertility Decline. *Policy Research Working Paper* 2140. The World Bank, Washington, D. C., 34 p.

DIRKS, N. B. (2001): *Casts of Mind: Colonialism and the Making of Modern India*. Princeton University Press, Princeton, 372 p.

DORN, W. A. (2017): Modern Sikh Warriors: Militants, Soldiers, Citizens. *Journal of Military Ethics* 16/3–4, pp. 272–285. [online] Elérhető:<https://www.researchgate.net/publication/324033542_Modern_Sikh_Warriors_Militants_Soldiers_Citizens> Letöltve: 2019. 01. 19.

DRÈZE, J. – KHERA, R. (2000): Crime, Gender, and Society in India: Insights from Homicide Data. *Population and Development Review* 26/2, pp. 335–352.

DRÈZE, J. – SEN, A. (2002): *India. Development and Participation*. Oxford University Press, New York, 512 p.

DUMONT, L. (2002): *Bevezetés két szociálanropológiai elméletbe. Leszármazási csoportok és házassági szövetség*. L'Harmattan, Budapest, 113 p.

DYSON, T. – CASSEN, R. – VISARIA, L. eds. (2005): *Twenty-First Century India: Population, Economy, Human Development, and the Environment*. Oxford University Press, Oxford etc., 414 p.

EBENSTEIN, A. Y. (2007): Fertility Choices and Sex Selection in Asia: Analysis and Policy. *Social Science Research Network* (February 2007), p. 51. [online] Elérhető: <https://www.researchgate.net/publication/228143847_Fertility_Choices_and_Sex_Selection_in_Asia_Analysis_and_Policy> Letöltve: 2016. 10. 24.

EBENSTEIN, A. (2014): Patrilocality and Missing Women. *Social Science Research Network* (April 2014), p. 64. [online] Elérhető: <https://scholars.huji.ac.il/sites/default/files/avrahamebenstein/files/patrilocality_and_missing_women_april_2014.pdf> Letöltve: 2016. 11. 30.

EDUCATIONAL STATISTICS ONLINE (2016): *Educational Statistics at a Glance*. Government of India, Ministry of Human Resource Development, Department of School Education & Literacy, New Delhi, 42 p. [online] Elérhető: <http://mhrd.gov.in/sites/upload_files/mhrd/files/statistics-new/ESG2016.pdf> Letöltve: 2019. 01. 05.

FULLER, C. J. (1975): The Internal Structure of the Nayar Caste. *Journal of Anthropological Research* 31/4, pp. 283–312.

GHUMAN, R. S.(2012): The Sikh Community in Indian Punjab: Some Socio-Economic Challenges. *International Journal of Punjab Studies* 19/1, pp. 87–109. [online] Elérhető: <https://www.researchgate.net/publication/285526745_The_Sikh_community_in_Indian_Punjab_Some_socio-economic_challenges> Letöltve: 2019. 01. 19.

GIRLS NOT BRIDES ONLINE (2016): *India: Child Marriage Rates.* [online] Elérhető: <http://www.girlsnotbrides.org/child-marriage/india/> Letöltve: 2016. 09. 26.

GOETTNER-ABENDROTH, H. ed. (2009): *Societies of Peace: Matriarchies Past Present and Future*. Inanna Publications, Toronto, 449 p.

GOTTLIEB, J. – ROBINSON, A. L. (2016): *The Effects of Matrilineality on Gender Differences in Political Behavior across Africa*. Center for Effective Global Action, University of California, Berkeley, 34 p. [online] Elérhető: <http://cega.berkeley.edu/assets/miscellaneous_files/Gottlieb_Robinson_Paper.pdf> Letöltve: 2017. 08. 23.

GREY, D. J. R. (2011): Gender, Religion, and Infanticide in Colonial India, 1870–1906. *Victorian Review* 37/2, pp. 107–120.

GUILMOTO, CH. Z. – RAJAN, S. I. (2013): Fertility at the District Level in India. *Economic & Political Weekly* 48/23, pp. 59–70.

GUILMOTO, CH. Z. (2009): The Sex Ratio Transition in Asia. *Population and Development Review* 35/3, pp. 519–549.

GUILMOTO, CH. Z. (2008): Economic, Social and Spatial Dimensions of India's Excess Child Masculinity. *Population* 63/1, pp. 91–117.

HESKETH, TH. – WEI XING, ZH. (2006): Abnormal Sex Ratios in Human Populations: Causes and Consequences. *Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America* 103/36, pp. 13271–13275. [online] Elérhető: <http://www.pnas.org/content/103/36/13271.full.pdf> Letöltve: 2016. 08. 06.

HESKETH, TH. – LU, L. – WEI XING, ZH. (2011): The Consequences of Son Preference and Sex-Selective Abortion in China and Other Asian Countries. *Canadian Medical Association Journal* 183/12, pp. 1374–1377. [online] Elérhető: <http://www.cmaj. ca/content/183/12/1374.full.pdf+html> Letöltve: 2016. 08. 06.

HRLN ONLINE (s.a.): *The Hindu Succession (Amendment) Act, 2005*. Human Rights Law Network. [online] Elérhető: <https://www.hrln.org/admin/issue/subpdf/HSA_Amendment_2005.pdf> Letöltve: 2019. 01. 12.

HUDSON, V. M. – DEN BOER, A. M. (2002): A Surplus of Men, A Deficit of Peace: Security and Sex Ratios in Asia's Largest States. *International Security* 26/4, pp. 5–38. [online] Elérhető: <https://kar.kent.ac.uk/11430/1/surplus_men_IS_article.pdf> Letöltve: 2016. 08. 07.

HUDSON, V. M. – DEN BOER, A. M. (2004): *Bare Branches: Security Implications of Asia's Surplus Male Population.* The MIT Press, Cambridge, MA – London, 400 p.

HÜSKEN, U. (2009): *Visnu's Children: Prenatal Life-Cycle Rituals in South India*. Harrassowitz Verlag, Wiesbaden, 327 p.

ILLYEFALVI VITÉZ G. (1906): *A nemek aránya és a nemképződés*. Hornyánszky Viktor Cs. és Kir. Udvari Könyvnyomdája, Budapest, p. 64.

INDIA BRIEFING ONLINE (2017): *Introduction to the Social Security System in India*. India Briefing. From Dezan Shira & Associates. [online] Elérhető: <https://www.india-briefing.com/news/introduction-social-security-system-india-6014.html/> Letöltve: 2018. 12. 30.

INDIAN RETAILER ONLINE (2010): *The Flourishing Indian Wedding Industry: An Indian wedding entails tremendous business opportunity*. Indian Retailer by Sahiba Sachdev. [online] Elérhető: <https://www.indianretailer.com/article/whats-hot/trends/The-Flourishing-Indian-Wedding-Industry.a247/> Letöltve: 2019. 01. 09.

IPC ONLINE (1860): *Indian Penal Code: Act No. 45 of 1860* [online]. Elérhető: <http://devgan.in/indian_penal_code/> Letöltve: 2016. 08. 09.

IYER, V. P. (2014): Female Foeticide and Infanticide in India. *Episteme: An online interdisciplinary, multidisciplinary & multi-cultural journal of Bharat College of Commerce, Badlapur* 2/4. [online] Elérhető: <http://www.bharatcollege.in/PDFs/female-foeticide-and1394774998.pdf> Letöltve: 2016. 11. 01.

JANY J. szerk. (2003): *Szemelvények az ókori Kelet jogforrásaiból: Válogatás az ókori Irán, India és Kína jogemlékeiből*. Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsészettudományi Kar, Piliscsaba, 140 p.

JANY J. (2011): *A világ főbb jogrendszerei: A nem nyugati jogi kultúrák*. Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Bölcsészettudományi Kar, Piliscsaba, 163 p. [online] Elérhető <https://btk.ppke.hu/uploads/articles/4090/file/jany_janos-a_vilag_fobb_jogrendszerei(2).pdf> Letöltve: 2017. 08. 22.

JANY J. (2016): *Jogi kultúrák Ázsiában: Kultúrtörténet, jogtudomány, mindennapok*. Typotex, Budapest, 705 p.

JEJEEBHOY, SH. J. ET AL. (2015): *Gender-Biased Sex Selection in India: A Review of the Situation and Interventions to Counter the Practice*. Population Counsil, New Delhi, 63 p. [online] Elérhető: <https://assets.publishing.service.gov.uk/media/57a0897eed915d3cfd000284/61192_India_Lit_Review_Sex_Selection.pdf> Letöltve: 2016. 11. 05.

JOHN, M. E. ET AL. 2008: *Planning Families, Planning Gender: The Adverse Child Sex Ratio in Selected Districts of Madhya Pradesh, Rajasthan, Himachal Pradesh, Haryana, and Punjab*. ActionAid – International Development Research Centre, New Delhi, 91 p.

KANT, R. ET AL. (2013): *Current Status of Victim Service Providers and Criminal Justice Actors in India on Anti Human Trafficking: Country Assessment Report*. United Nations Office on Drugs and Crime, New Delhi, 216 p. [online] Elérhető: <http://www.unodc.org/documents/southasia/reports/Human_Trafficking-10-05-13.pdf> Letöltve: 2016. 09. 26.

KISS K. – ZAGYI N. (2014): Principal Characteristics of the Indian Micro, Small & Medium Enterprises (MSME) Sector and Its Importance in Rural Development. *Geographical Locality Studies* 2/1, pp. 438–460.

KNIPE, D. M. (2006): Samskara. In: WOLPERT, S. ed. *Encyclopedia of India*: Volume 4, S–Z. Thomson Gale, Farmington Hills MI, pp. 3–4.

KLASEN, S. (1994): „Missing Women" Reconsidered. *World Development* 22/7, pp. 1061–1071.

KLASEN, S. – WINK, C. (2002): A Turning Point in Gender Bias in Mortality? An Update on the Number of Missing Women. *Population and Development Review* 28/2, pp. 285–312.

KLASEN, S. – WINK, C. (2003): „Missing Women": Revisiting the Debate. *Feminist Economics* 9/2–3, pp. 263–299.

KLOSTERMAIER, K. K. (2001): *Bevezetés a hinduizmusba*. Akkord Kiadó, Budapest, 227 p.

KOVÁCS CS. M. (2006): *Általános népességföldrajz*. Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 174 p.

KOVÁCS L. (2004): Indiai népesedési folyamatok. *Demográfia* 47/1–2, pp. 41–63.

KOVÁCS G. (2008): *Az özvegyégetés*. Kelet Kiadó, Budapest, 151 p.

KOVÁCS Z. (2010): *Népesség- és településföldrajz*. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 239 p.

KULKARNI, P. M. (2007): *Estimation of Missing Girls at Birth and Juvenile Ages in India*. United Nations Population Fund, India, 40 p. [online] Elérhető: <http://www.unfpa.org/sites/default/files/resource-pdf/UNFPA_Publication-39767.pdf> Letöltve: 2017. 08. 22.

KUMAR V. – KANTH, S. (2004): Bride burning. *The Lancet. Special Issue 1, Medicine, Crime and Punishment*, Vol. 364, pp. 18–19. [online] Elérhető: <https://www.thelancet.com/journals/lancet/article/PIIS0140-6736(04)17625-3/fulltext> Letöltve: 2019. 01. 14.

KVIC ONLINE (s.a.): *Khadi: Release of e-Charkha*. Khadi & Village Industries Commission, Ministry of Micro, Small and Medium Enterprises. [online] Elérhető: <https://www.yumpu.com/en/document/read/43691610/release-of-e-charkha-khadi-and-village-industries-commission> Letöltve: 2018. 12. 30.

LAKHANI, A. (2005): Bride-Burning: The „Elephant in the Room" is Out of Control. *Pepperdine Dispute Resolution Law Journal* 5/2, pp. 249–298. [online] Elérhető: <https://pdfs.semanticscholar.org/c1b1/70a8db215a7e8fb592248174b240d85222e6.pdf> Letöltve: 2019. 01. 14.

LANCASTER, C. S. (1976): Women, Horticulture and Society in Sub-Saharan Africa. *American Anthropologist* 78/3, pp. 539–564. [online] Elérhető: <http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1525/aa.1976.78.3.02a00030/pdf> Letöltve: 2017. 08. 23.

LÉVI-STRAUSS, C. (1969): *The Elementary Structures of Kinship*. Beacon Press, 541 p.

LIVI-BACCI, M. (1999): *A világ népességének rövid története*. Osiris, Budapest, 268 p.

LOCARD, H. (2005): State Violence in Democratic Campuchea (1975–1979) and Retribution (1979–2004). *European Review of History–Revue européenne d'Histoire* 12/1, pp. 121–143.

MANI, L. (1995): Az indiai özvegyégetés. *Replika* 17–18, pp. 215–232.

MANU ONLINE (1915): *Manu törvényei: Mānava Dharmašāstra*. Benkő Gyula Cs. és Kir. Udv. Könyvkereskedése, Budapest, 262 p. [online] Elérhető: <http://mek.oszk.hu/07300/07332/07332.pdf> Letöltve: 2017. 08. 25.

MCINTOSH, J. R. (2008): *The Ancient Indus Valley: New Perspectives*. ABC-CLIO Inc., Santa Barbara, California etc., 441 p.

MEHTA, V. (2013): *The Sanjay Story: From Anand Bhavan to Amethi*. HarperCollins Publishers, India, 272 p.

MESSNER, S. F. – SAMPSON, R. J. (1991): The Sex Ratio, Family Disruption and Rates of Violent Crime. The Paradox of Demographic Structure. *The Social Forces* 69/3, pp. 693–713.

MILLER, B. D. (1987): Female Infanticide and Child Neglect in Rural North India. In: SCHEPER-HUGHES, N. ed. *Child Survival: Anthropological Perspectives on the Treatment and Maltreatment of Children*. D. Reidel Publishing Co., Dordrecht etc., pp. 95–112.

MITRA, A. (2014): Son Preference in India: Implications for Gender Development. *Journal of Economic Issues* 48/4, pp. 1021–1037. [online] Elérhető: <http://socialeconomics.org/Papers/Mitra4A.pdf> Letöltve: 2016. 10. 28.

MLE ONLINE (2013): *Report on Third Annual Employment and Unemployment Survey (2012-2013) Volume 1.* Ministry of Labour & Employment, Labour Bureau, Chandigarh, 249 p. [online] Elérhető: <http://labourbureaunew.gov.in/UserContent/EUS_2012_13_Vol_1.pdf> Letöltve: 2018. 12. 29.

MONTGOMERY, A. L. ET AL. (2014): Maternal Mortality in India: Causes and Healthcare Service Use Based on a Nationally Representative Survey. *PLOS ONE* 9/1, p. 11. [online] Elérhető: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC3893075/pdf/pone.0083331.pdf> Letöltve: 2016. 10. 31.

MSME CENSUS ONLINE (2011): *Fourth All India Census of Micro, Small & Medium Enterprises 2006-2007*. Development Comissioner, Ministry of Micro, Small & Medium Enterprises, New Delhi, 303 p. [online] Elérhető:<http://dcmsme.gov.in/publications/Final%20Report%20of%20Fourth%20All%20India%20Census%20of%20MSME%20Unregistered%20Sector%202006-07.pdf> Letöltve: 2018. 12. 29.

MTP ACT ONLINE (1971): *The Medical Termination of Pregnancy Act 34 of 1971*. Government of India Ministry of Health & Family Welfare. [online] Elérhető: <http://www.mohfw.nic.in/index1.php?lang=1&level=4&sublinkid=3615&lid=2598> Letöltve: 2016. 10. 31.

MYERS, CH. (2012): Sex Selective Abortion in India. *Global Tides* Vol. 6 Art. 3, 18 p. [online] Elérhető <http://digitalcommons.pepperdine.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1049&context=globaltides> Letöltve: 2016. 11. 01.

NANDA, P. ET AL. (2014): *Masculinity, Intimate Partner Violence and Son Preference in India: A Study*. International Center for Research on Women, New Delhi, 116 p. [online] Elérhető: <http://www.icrw.org/sites/default/files/publications/Masculinity%20Book_Inside_final_6th%20Nov.pdf> Letöltve: 2016. 08. 06.

NAQVI, F. (2006): *Images and Icons: Harnessing the Power of Mass Media to Promote Gender Equality and Reduce Practices of Sex Selection*. BBC World Service Trust, New Delhi, 70 p. [online]. Elérhető: <http://docplayer.net/15777923-Images-and-icons-harnessing-the-power-of-mass-media-to-promote-gender-equality-and-reduce-practices-of-sex-selection.html> Letöltve: 2016. 11. 06.

NATIONAL COMMISSION FOR WOMEN ONLINE (2006): The Prohibition of Child Marriage Act, 2006. *The Gazette of India*, January 11, 2007, Ministry of Law and Justice, New Delhi, 6 p. [online] Elérhető: <http://ncw.nic.in/acts/pcma2006.pdf> Letöltve: 2016. 09. 26.

NCRB ONLINE (2001–2015): *Crime in India – All Publications*. National Crime Records Bureau, Ministry of Home Affairs, Government of India, New Delhi. [online] Elérhető: <http://ncrb.gov.in/> Letöltve: 2016. 11. 01.

NCRB ONLINE (2014): *Crime in India 2014*. National Crime Records Bureau, Ministry of Home Affairs, Government of India, New Delhi. [online] Elérhető: <http://ncrb.gov.in/> Letöltve: 2016. 08. 07.

NCRB ONLINE (2015): *Crime in India 2015*. National Crime Records Bureau, Ministry of Home Affairs, Government of India, New Delhi. [online] Elérhető: <http://ncrb.gov.in/> Letöltve: 2016. 10. 30.

NCRB ONLINE (2016): *Crime in India 2016*. National Crime Records Bureau, Ministry of Home Affairs, Government of India, New Delhi. [online] Elérhető: <http://ncrb.gov.in/StatPublications/CII/CII2016/pdfs/NEWPDFs/Crime%20in%20India%20-%202016%20Complete%20PDF%20291117.pdf> Letöltve: 2019. 01. 14.

NEMES V. (2018): Modinomics és India népesedési problémái, különös tekintettel a nemiarány-eltolódásokra. In: GONDA T. – PAP N. szerk. *Magyar lábnyomok Indiában: A PTE 650 Kőrösi Csoma Sándor Emlékexpedíció kutatásai Indiában 2016-ban*. CampInvest, Pécs, pp. 115–128.

NEMES V. (2016): A nemi arányok eltolódásának vizsgálata Indiában. *Modern Geográfia* 2016/1, pp. 3–22. [online] Elérhető: <http://www.moderngeografia.eu/wp-content/uploads/2016/04/2016_I_02_nemes-2.pdf> Letöltve: 2016. 07. 23.

NEMES V. – ZAGYI N. (2016): A nemiarány-eltolódás alakulásának társadalmi és területi jellegzetességei Indiában. In: PAJTÓKNÉ TARI I. – TÓTH A. szerk. *Konferenciakötet. VIII. Magyar Földrajzi Konferencia, XVI. Geográfus Doktoranduszok Országos Konferenciája, Oktatás-módszertani és Földrajztanári Konferencia*. Eszterházy Károly Egyetem – Magyar Földrajzi Társaság – Agria Geográfia Alapítvány, Eger, pp. 290–300.

NÉMETH N. (2004): A népességnövekedés regionális különbségei Indiában. *RÉKA Regionális Értékelő és Kvantitatív Analízisek* 2004/2, pp. 121–162.

NFHS ONLINE (2017): *National Family Health Survey (NFHS-4) 2015–2016*. International Institute for Population Sciences, Mumbai, 637 p. [online] Elérhető:<http://rchiips.org/NFHS/NFHS-4Reports/India.pdf> Letöltve: 2019. 01. 21.

NFHS ONLINE (2007): *National Family Health Survey (NFHS-3) 2005–2006, Volume I*. International Institute for Population Sciences, Mumbai, 540 p. [online] Elérhető: <http://pdf.usaid.gov/pdf_docs/Pnadk385.pdf> Letöltve: 2016. 10. 28.

NOTESTEIN, F. (1945): Population: The long view. In: SCHULTZ, T. ed. *Food for the World*. University of Chicago Press, Chicago, Illinois, pp. 36–57.

ODDIE, G. A. (1994): Orientalism and British protestant missionary constructions of India in the nineteenth century. *South Asia* 27/2, pp. 27–42.

Ó GRÁDA, C. (2009): *Famine: A Short History*. Princeton University Press, Princeton, 344 p.

OPEN GOVERNMENT DATA ONLINE (2016): *Crime against Women during 2001–2012, 2013, 2014.* [online] Elérhető: <https://data.gov.in/catalog/crime-against-women> Letöltve: 2016. 08. 18.

OSTER, E. (2005): Hepatitis B and the Case of the Missing Women. *Journal of Political Economy* 113/6, pp. 1163–1216. [online] Elérhető: <http://home.uchicago.edu/eoster/hepb.pdf> Letöltve: 2016. 10. 24.

OSTER, E. ET AL. (2008): Hepatitis B Does Not Explain Male-Biased Sex Ratios in China. *National Bureau of Economic Research Working Paper* 13971, 14 p. [online] Elérhető: <https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1131624##> Letöltve: 2016. 10. 25.

PARPOLA, A. (2015): *The Roots of Hinduism: The Early Aryans and the Indus Civilization*. Oxford University Press, Oxford – New York etc., 384 p.

PATEL, V. (2011): Sex Selection and Missing Women in India. *People's Reporter: A Forum of Current Affairs* 24/19, pp. 1–5.

PC & PNDT ACT ONLINE (s.a.): *Pre-Conception & Pre-Natal Diagnostic Techniques Act, 1994.* [online] Elérhető: <http://www.ncpcr.gov.in/view_file.php?fid=434> Letöltve: 2016. 11. 04.

PILLAI, S. (2017): Forgotten widows of Vrindavan. *The Hindu* August 28, 2017. [online] Elérhető: <https://www.thehindu.com/news/cities/Delhi/forgotten-widows-of-vrindavan/article19574277.ece> Letöltve: 2020. 06. 30.

PLANNING COMMISSION ONLINE (2009): *Report of the Expert Group to Review the Methodology for Estimation of Poverty*. Government of India, Planning Commission, November, 2009, 39 p. [online] Elérhető: <http://planningcommission.nic.in/reports/genrep/rep_pov.pdf> Letöltve: 2019. 01. 03.

PROBÁLD F. (2002): Afrika: Társadalomföldrajzi áttekintés. In: PROBÁLD F. szerk. *Afrika és a Közel-Kelet földrajza*. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, pp. 39–64.

RAJASTHAN ROYAL WEDDINGS ONLINE (s.a.): *Destination Wedding Cost Calculator*. Rajasthan Royal Weddings. [online] Elérhető: <https://rajasthanroyalweddings.com/destination-wedding-cost-calculator> Letöltve: 2019. 01. 09.

RAO, V. (1993): The Rising Price of Husbands: A Hedonic Analysis of Dowry Increases in Rural India. *The Journal of Political Economy* 101/4, pp. 666–677.

REDDIT BEZZLEFORD ONLINE (s.a.): *Islam in India (percentage by district)*. Reddit Inc. [online] Elérhető: <https://www.reddit.com/r/MapPorn/comments/40id90/islam_in_india_percentage_by_district_2000_x_2208/> Letöltve: 2019. 01. 20.

RELIANCE MONEY ONLINE (s.a.): *Getting Married in India: What does an average wedding cost?* Reliance Money Knowledge Centre. [online] Elérhető: <https://www.reliancemoney.co.in/getting-married-in-india-what-does-an-average-wedding-cost-> Letöltve: 2019. 01. 09.

REX-KISS B. (1986): *Vizsgálatok az újszülöttek nemi arányának alakulásáról*. Medicina Könyvkiadó, Budapest, 124. p.

ROSER, M. (2017): *Fertility Rate*. Our World in Data. [online]. Elérhető: <https://ourworldindata.org/fertility-rate> Letöltve: 2019. 01. 27.

ROSER, M. – ORTIZ-OSPINA, E. (2003): *World Population Growth*. Our World in Data. [online] Elérhető: <https://ourworldindata.org/world-population-growth> Letöltve: 2019. 01. 17.

SACRED BOOKS ONLINE (1897): *Hymns of the Atharva-Veda*. Sacred Books of the East, Vol. 42. [online] Elérhető: <http://www.sacred-texts.com/hin/sbe42/index.htm> Letöltve: 2016. 10. 27.

SCHNEIDER, D. M. – GOUGH, K. eds. (1961): *Matrilineal Kinship*. University of California Press, Berkeley – Los Angeles – London, 761 p.

SCHWARTZBERG, J. E. ed. (1992): *A Historical Atlas of South Asia*. Oxford University Press, Oxford – New York, 376 p. Digital South Asia Library. [online] Elérhető:<http://dsal.uchicago.edu/reference/schwartzberg/> Letöltve: 2019. 01. 17.

SEKHER, T. V. (2010): *Special Financial Incentive Schemes for the Girl Child in India: A Review of Select Schemes*. International Institute for Population Sciences, Mumbai – United Nations Population Fund, New Delhi, 130 p. [online] Elérhető: <http://www.unfpa.org/sites/default/files/resource-pdf/UNFPA_Publication-39772.pdf> Letöltve: 2016. 11. 13.

SEKHER, T. V. (2012): „Ladlis and Lakshmis: Financial Incentives Schemes for the Girl Child". *Economic and Political Weekly* 47/17, pp. 58–65.

SELFIE WITH DAUGHTER ONLINE (2016): *About the Campaign*. [online] Elérhető <http://selfiewithdaughter.world/about.aspx> Letöltve: 2016. 11. 06.

SEN, A. (1989): Women's Survival as a Development Problem. *Bulletin of the American Academy of Arts and Sciences* 43/2, pp. 14–29.

SEN, A. (1990): More Than 100 Million Women Are Missing. *The New York Review of Books* 37/20, pp. 61–66 [online]. Elérhető: <http://www.nybooks.com/articles/1990/12/20/more-than-100-million-women-are-missing/> Letöltve: 2016. 07. 21.

SEN, A. (1992): Missing Women: Social Inequality Outweighs Women's Survival Advantage in Asia and North Africa. *British Medical Journal* 304, pp. 587–588. [online] Elérhető: <http://www.bmj.com/content/bmj/304/6827/587.full.pdf> Letöltve: 2016. 07. 23.

SHARMA, J. N. (2013): *Alternative Economics: Economics of Mahatma Gandhi & Globalisation*. Deep & Deep Publications, New Delhi, 196 p.

SINGH, N. (2012): Son Preference in a Patriarchal Setting in North-West India: Some Observations from Rural Haryana. *Population Geography* 34/1–2, pp. 1–18.

SMITH, R. T. (1956): *The Negro Family in British Guiana: Family Structure and Social Status in the Villages*. Routledge & Kegan Paul in association with Institute of Social & Economic Research, University College of the West Indies, London, 282 p. [online] Elérhető: <http://home.uchicago.edu/~rts1/first.htm> Letöltve: 2017. 08. 25.

SMITH, R. T. (1996): *The Matrifocal Family: Power, Pluralism and Politics*. Routledge, New York – London, 250 p. [online] Elérhető:<https://books.google.hu/books?id=jTNpAwAAQBAJ&printsec=frontcover&hl=hu&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false> Letöltve: 2017. 08. 25.

SNEHI, Y. (2003): *Female Infanticide and Gender in Punjab: Imperial Claims and Contemporary Discourse*. Economic and Political Weekly 38/41, pp. 4302–4305 [online]. Elérhető: <https://www.researchgate.net/profile/Yogesh_Snehi/publication/203066196_Female_Infanticide_and_Gender_in_Punjab_Imperial_Claims_and_Contemporary_Discourse/links/09e4150c2d24480e0f000000.pdf> Letöltve: 2016. 10. 29.

SOLOTAROFF, J. L. – PANDE, R. P. (2014): *Violence Against Women and Girls: Lessons from South Asia*. The World Bank, Washington DC, 295 p. [online] Elérhető:<https://openknowledge.worldbank.org/bitstream/handle/10986/20153/9781464801716.pdf?sequence=1> Letöltve: 2016. 08. 06.

SOUTH, S. J. – TRENT, K. – BOSE, S. (2014): Skewed Sex Ratios and Criminal Victimization in India. *Demography* 51/3, pp. 1019–1040.

SRS ONLINE (2013): *Compendium of India's Fertility and Mortality Indicators, 1971–2013*. Sample Registration System [online]. Elérhető: <http://www.censusindia.gov.in/vital_statistics/Compendium/Srs_data.html> Letöltve: 2016. 10. 28.

SRS ONLINE (s.a.): *Maternal Mortality in India 1997–2003: Trends, Causes and Risk Factors*. Sample Registration System, Registral General, India, New Delhi, 29 p. [online] Elérhető: <http://www.cghr.org/wordpress/wp-content/uploads/RGI-CGHR-Maternal-Mortality-in-India-1997%E2%80%932003.pdf> Letöltve: 2016. 10. 31.

STALLARD, R. (s.a.): *Sex-Selective Abortion in India*. Childreach International, 25 p. [online] Elérhető: <http://docplayer.net/14035175-Sex-selective-abortion-in-india-roisin-stallard.html> Letöltve: 2016. 10. 31.

STILLMAN, M. ET AL. (2014): *Abortion in India: A Literature Review*. Guttmacher Institute, New York, 47 p. [online] Elérhető: <https://www.guttmacher.org/sites/default/files/report_pdf/abortion-india-lit-review.pdf> Letöltve: 2016. 10. 31.

STORK, H. (1992): Mothering Rituals in Tamilnadu: Some Magico-Religious Beliefs. In: LESLIE, J. ed. *Roles and Rituals for Hindu Women*. Motilal Banarsidass Publishers, Delhi, pp. 89–106.

SZEGEDI N. – WILHELM Z. (2008): Dél-Ázsia. In: HORVÁTH G. – PROBÁLD F. – SZABÓ P. szerk. *Ázsia regionális földrajza*. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, pp. 403–462.

TANDON, S. L. – SHARMA, R. (2006): Female Foeticide and Infanticide in India: An Analysis of Crimes against Girl Children. *International Journal of Criminal Justice Sciences* 1/1. [online] Elérhető: <http://www.sascv.org/ijcjs/Snehlata.html> Letöltve: 2016. 11. 01.

TOD, J. (1920): *Annals and Antiquities of Rajasthan or the Central and Western States of India*. Vol. I. [online] Humphrey Milford, Oxford University Press, London etc., 586 p. Elérhető: <https://archive.org/details/annalsantiquitie01todj/page/n9> Letöltve: 2019. 01. 09.

TOPPO, M. – DIWAKAR, A. – PAL, D. K. (2012): A Study of Sex Ratio in Relation to Birth Order in Bhopal City. *Health Line* 3/1, pp. 45–49. [online] Elérhető: <http://www.iapsmgc.org/index_pdf/12.pdf> Letöltve: 2016. 10. 24.

TREMBLAY M. ET AL. (2003): Demographic Determinants of the Sex Ratio at Birth in the Saguenay Population, Quebec. *Population* 58/3, pp. 383–394.

TRIVEDI, I. (2015): When a Bride-to-Be Is a Bride to Buy. In India, a Shortage of Women Generates Demand for Trafficked Brides. *Foreign Affairs Online*, Snapshot May 22, 2015. [online] Elérhető: <https://www.foreignaffairs.com/articles/india/2015-05-22/when-bride-be-bride-buy> Letöltve: 2016. 09. 23.

UN DESA ONLINE (2017): *World Population Prospects 2017*. United Nations Department of Economic and Social Affairs Population Division. [online] Elérhető: <https://population.un.org/wpp/DataQuery/> Letöltve: 2019. 01. 19.

UNFPA ONLINE (2012): *Sex Imbalances at Birth: Current Trends, Consequences and Policy Implications*. United Nations Population Fund, Asia and the Pacific Regional Office, Bangkok, 84 p. [online]. Elérhető: <https://www.unfpa.org/sites/default/files/pub-pdf/Sex%20Imbalances%20at%20Birth.%20PDF%20UNFPA%20APRO%20publication%202012.pdf> Letöltve: 2016. 10. 24.

UNICEF ONLINE (2016a): *Undernutrition Contributes to Nearly Half of All Deaths in Children Under 5 and Is Widespread in Asia and Africa.* [online] Elérhető: <http://data.unicef.org/nutrition/malnutrition.html> Letöltve: 2016. 08. 03.

UNICEF ONLINE (2016b): *The State of the World's Children 2016: A Fair Chance for Every Child*. UNICEF Division of Communication, New York, p. 172 [online]. Elérhető:<http://www.unicef.org/publications/files/UNICEF_SOWC_2016.pdf> Letöltve: 2016. 09. 26.

UN IGME ONLINE (2015): *Levels & Trends in Child Mortality Report 2015. Estimates Developed by the UN Inter-Agency Group for Child Mortality Estimation. The* United Nations Inter-Agency Group for Child Mortality Estimation. [online] Elérhető: <http://www.childmortality.org/files_v20/download/IGME%20report%202015%20child%20mortality%20final.pdf> Letöltve: 2016. 08. 03.

VELLAKKAL, S. (2012): Healthy Outlook in Budget. *The Hindu BusinessLine*, March 22, 2012. [online] Elérhető: <https://www.thehindubusinessline.com/opinion/healthy-outlook-in-budget/article20411950.ece1?css=print> Letöltve: 2019. 01. 03.

WCD ONLINE (s.a.): *The Dowry Prohibition Act, 1961*. Ministry of Women & Child Development. [online] Elérhető: <http://wcd.nic.in/act/dowry-prohibition-act-1961> Letöltve:2019. 01. 13.

WHO ONLINE (2016): *Children: Reducing Mortality.* [online] Elérhető: <http://www.who.int/mediacentre/factsheets/fs178/en/> Letöltve: 2016. 08. 03.

WILHELM Z. (2015): *India regionális földrajza*. Publikon Kiadó, Pécs, 512 p.

WILHELM Z. (2011): The survey of spatial disparity in India with the application of SENTIENT Index. *Hungarian Geographical Bulletin* 60/1, pp. 45–65.

WILHELM Z. (2010a): Népességrobbanás, gazdasági növekedés és környezeti válság Indiában. In: GLIED V. – NAGY R. szerk. *Függésben: Kényszerpályán a jövő?* IDResearch – Publikon, Pécs, pp. 309–333.

WILHELM Z.(2010b): Dél-Ázsia. In: TÓTH J. szerk. *Világföldrajz*. Akadémiai Kiadó, Budapest, pp. 977–1029.

WILHELM Z. – ZAGYI N. (2019): Kereszténység és vallásszabadság Indiában. *Vigilia* 84/1, pp. 12–19.

WILHELM Z. – ZAGYI N. (2018): Történeti és jelenkori urbanizációs folyamatok Indiában. In: PAP N. – SZALAI G. szerk. *Táj geográfus ecsettel*. Pécsi Tudományegyetem, Természettudományi Kar, Pécs, pp. 119–143.

WILHELM Z. – ZAGYI N. – NEMES V. – KISS K. (2014a): A gyermekkori nemi arányok átalakulásának területi összefüggései Indiában a 2011-es népszámlálás tükrében. *Településföldrajzi Tanulmányok* 3/1, pp. 139–149.

WILHELM, Z. – PAP, N. – ZAGYI, N. – PETE, J. – NEMES, V. (2014b): Spatial disparity in India indicated by SENTIENT Index of development and its relationship to the religious diversity. In: TARRÓSY, I. – TUKA, Á. – VÖRÖS Z. – SCHMIDT, A. eds. *European Integration: Perspectives and Challenges: How 'Borderless' Is Europe?* IDResearch – Publikon, Pécs, pp. 383–400.

WILHELM Z. – DÉRI I. – SZILÁGYI S. – NEMES V. – ZAGYI N. (2013): Urbanizáció Indiában a 2001-es, valamint a 2011-es népszámlálás előzetes eredményeinek tükrében. *Településföldrajzi Tanulmányok* 2/1, pp. 60–74.

WILHELM Z. – ZAGYI N. (2013): *Spatial Indications Relating to Children's Sex Ratio Transition in India*. In: Book of Abstracts. 35th Indian Geographers' Meet and International Conference. University of Burdwan, Barddhaman, p. 134.

WILHELM Z. – ZAGYI N. (2012): Mit ér a lány, ha indiai? – Nemi arányok alakulásának vizsgálata Indiában. In: NYÁRI D. szerk. *Kockázat – Konfliktus – Kihívás. A VI. Magyar Földrajzi Konferencia, a MERIEXWA Nyitókonferencia és a Geográfus Doktoranduszok Országos Konferenciájának Tanulmányai*. SZTE TTK Természeti Földrajzi és Geoinformatikai Tanszék, Szeged, pp. 1037–1053. [online] Elérhető: <http://geography.hu/mfk2012/pdf/wilhelm_zagyi_india.pdf> Letöltve: 2016. 01. 27.

WILHELM, Z. – PETE, J. – NEMES, V. – ZAGYI, N. (2011): The survey of spatial disparity in India with the application of the SENTIENT index with special focus on religious composition. *Humán Innovációs Szemle* 2/1, pp. 56–76.

WILHELM Z. ET AL. (2010): Területi különbségek vizsgálata Indiában. *Földrajzi Közlemények* 134/3, pp. 299–312.

WISHWANATH, L. S. (2007): Female Infanticide, Property and the Colonial State. In: PATEL, T. ed. *Sex-Selective Abortion in India: Gender, Society and New Reproductive Technologies*. Sage Publications, New Delhi etc., pp. 269–285.

WOJTILLA GY. (1988): *A mesés India: A legrégibb magaskultúrától a XVIII. századig*. Gondolat, Budapest, 277 p.

WOMEN & CHILD DEVELOPMENT ONLINE (1987): *The Commission of Sati (Prevention) Act, 1987*. Ministry of Women & Child Development. [online] Elérhető: <http://www.wcd.nic.in/act/commission-sati-prevention-act-and-rules> Letöltve: 2018. 12. 21.

WORLD BANK ONLINE (2016): *Population, total: India 1960–2015*. The World Bank Open Data. [online] Elérhető: <http://data.worldbank.org/indicator/SP.POP.TOTL?locations=IN> Letöltve: 2016. 08. 18.

YOU, D. ET AL. (2015): Global, Regional, and National Levels and Trends in Under-5 Mortality between 1990 and 2015, with Scenario-Based Projections to 2030: A Systematic Analysis by the UN Inter-Agency Group for Child Mortality Estimation. *The Lancet* 385/10010, pp. 2275–2286. [online] Elérhető: <http://www.thelancet.com/pdfs/journals/lancet/PIIS0140-6736(15)00120-8.pdf> Letöltve: 2016. 08. 03.

ZAGYI N. (2018): A nemiarány-eltolódás folyamata és társadalmi következményei Indiában. In: GONDA T. – PAP N. szerk. *Magyar lábnyomok Indiában: A PTE 650 Kőrösi Csoma Sándor Emlékexpedíció kutatásai Indiában 2016-ban*. CampInvest, Pécs, pp. 96–114.

ZAGYI N. (2013a): A vallásszabadság korlátai a mai Indiában. In: BALOGH R. – SCHMIDT P. szerk. *A földtudományi kutatások új aspektusai: Tanítványok és mestereik a Kárpát-medence földtudományi kutatásában*. IDResearch – Publikon, Pécs, pp. 117–129.

ZAGYI N. (2013b): The World Religions' Approach to Nature and their Role Undertaken in the Preservation of Environmental Values. In: SHARMA, K. D. – MANGAT, H. S. – SINGH, K. S. eds. *Readings in Population, Environment and Spatial Planning*. Institute for Spatial Planning and Environment Research, Panchkula, pp. 279–284.

ZAGYI, N. (2013c): Traditional Energy-Free Solutions for Ventilation and Air-Cooling in Arid Tropical Areas of Asia. *Geographical Locality Studies* 1/1, pp. 58–79.

ZAGYI N. (2011): Adalékok a Maldív-szigetek történeti és kulturális földrajzához. *Belvedere Meridionale* 23/2, pp. 48–57.

ZAGYI N. (2009): A judaizmus múltja és jelene Indiában. *Modern Geográfia* 2009/4, 48 p. [online] Elérhető: <http://www.moderngeografia.eu/wp-content/uploads/2012/02/zagyi_nandor_2009_4.pdf> Letöltve: 2019. 02. 07.

ZAGYI, N. – ÁCS, M. (2017): Christian Missions as Civil Society Movements at the Service of the Indian Society. *Civil Szemle* 14/3, pp. 105–120.